

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาบทบาทของครอบครัวในการส่งเสริมคุณธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในโรงเรียนประถมศึกษา เขตการศึกษา 1 ผู้วิจัยรวบรวมหลักการ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยนำเสนอประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

ครอบครัว

ความหมายและความสำคัญของครอบครัว

ประเภทของครอบครัว

บทบาทและหน้าที่ของครอบครัว

ลักษณะครอบครัวไทย

การอบรมเลี้ยงดู

การส่งเสริมและการปลูกฝังคุณธรรม

ความหมายและความสำคัญของคุณธรรม

การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของคนไทย

แนวคิดทฤษฎีการปลูกฝังและส่งเสริมคุณธรรม

การปลูกฝังและส่งเสริมคุณธรรมแก่เด็ก

บทบาทของสถาบันต่าง ๆ ในการปลูกฝังและ

ส่งเสริมคุณธรรม

บทบาทของครอบครัวในการส่งเสริมคุณธรรม

คุณธรรมที่สำคัญ

การรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์

ความหมายและประเภทของการสัมภาษณ์

เครื่องมือที่ใช้ในการสัมภาษณ์

ชนิดของการสัมภาษณ์

หลักการ ใช้คำถามในการสัมภาษณ์
 เทคนิคและขั้นตอนการสัมภาษณ์
 ความเที่ยงและความตรงของการสัมภาษณ์
 การวิเคราะห์ข้อมูล
 ข้อดีและข้อจำกัดของการสัมภาษณ์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ครอบครัว

ครอบครัวเป็นสถาบันแรกที่มีมนุษย์ทุกคนได้เกี่ยวข้อง และเริ่มเรียนรู้เกี่ยวกับการดำรงชีวิตนับตั้งแต่เกิดอีกทั้งได้รับการเลี้ยงดูและอบรมสั่งสอน ครอบครัวจึงเปรียบเสมือนบ้านหล่อหลอมเด็กทั้งทางร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ สังคม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม เจตคติ ตลอดจนวัฒนธรรมและประเพณีให้แก่เด็กซึ่งเป็นสมาชิกและกำลังสำคัญของสังคม ผู้ที่มีบทบาทมากที่สุดในการอบรมสั่งสอนและถ่ายทอดประสบการณ์คือ บิดา มารดา เพราะเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับบุตรมากกว่าคนอื่น ๆ ดังนั้นสถาบันที่จัดว่ามีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อเด็กมากที่สุด คือ สถาบันครอบครัว

ความหมายและความสำคัญของครอบครัว

ความหมายของครอบครัว

โดยทั่วไปแล้วครอบครัวจะประกอบด้วยพ่อ แม่ ลูก แต่ในบางครอบครัวอาจมี ปู่ ย่า ตา ยาย ญาติพี่น้องหรือบุคคลอื่นมาอาศัยอยู่ด้วย และเมื่ออาศัยอยู่ในบ้านเดียวกันย่อมมีความผูกพันรักใคร่กัน โดยทางกฎหมายใครที่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านย่อมถือว่าบุคคลนั้น ๆ คือสมาชิกของบ้านหรือครอบครัวนั้น

ความหมายของครอบครัวนี้ตามความหมายจากพจนานุกรมและนักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของครอบครัวสอดคล้องกัน ซึ่งสามารถสรุปได้ 4 ประเด็น ดังนี้

1. ครอบครัวประกอบด้วยบุคคลที่มาร่วมกัน โดยการสมรสหรือความผูกพันทางสายโลหิต หรือการมีบุตรบุญธรรม การสมรสแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยา

ส่วนความผูกพันทางสายโลหิตคือ ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่และลูก รวมทั้งบุตรบุญธรรมด้วย

2. สมาชิกของครอบครัวอยู่ภายในครัวเรือนเดียวกัน หรือบางครั้งก็แยกกันไปอยู่ต่างหาก สมัยโบราณครัวเรือนหนึ่งมีสมาชิก 3-4-5 ชั่วอายุคน ปัจจุบันครัวเรือน (โดยเฉพาะในประเทศพัฒนา) จะมีขนาดเล็ก ประกอบด้วยสามีภรรยาและลูกหนึ่งหรือสองสามคนขึ้นไป หรือไม่มีเลย

3. ครอบครัวเป็นหน่วยของการกระทำระหว่างกัน เช่น สามี ภรรยา พ่อ แม่ ลูก พี่น้อง โดยสังคมแต่ละแห่งจะกำหนดบทบาทของแต่ละครอบครัวไว้ ซึ่งขึ้นอยู่กับประเพณีของแต่ละแห่ง ซึ่งหมายความว่าต่างคนต่างมีปฏิกริยาเชิงสัมพันธ์ต่อกัน เช่น รักกัน เอาใจใส่กัน สั่งสอนกัน จิตใจผูกพันกัน เป็นต้น

4. ครอบครัวถ่ายทอดรักษาวัฒนธรรม สมาชิกจะถ่ายทอดและรับแบบของความประพฤติปฏิบัติต่อกัน เช่น ระหว่างสามีภรรยาและลูก เมื่อมีการผสมผสานกับวัฒนธรรมที่นอกเหนือไปจากครอบครัว ก็จะได้แบบของความประพฤติที่สมาชิกปฏิบัติต่อกัน และต่อผู้อื่น (Carter V. Good, 1937; Burgess และ Locke อ้างถึงในสัทธา สุภาพ, 2534: กนิษฐา ไทเดชะวัฒน์, 2531: สัทธา สุภาพ, 2534 และ โสภา สปิธมันท์, 2534)

จากความหมายของครอบครัวตามแนวความคิดของนักการศึกษาดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า ครอบครัวหมายถึงกลุ่มบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมาอยู่ร่วมกันมีความสัมพันธ์กันทางกฎหมายหรือทางสายโลหิต สมาชิกจะมีปฏิกริยาสัมพันธ์ต่อกันในด้านความรักและความผูกพันกันทางด้านจิตใจ นอกจากนี้ยังมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมและจริยธรรมต่าง ๆ ให้แก่สมาชิกอีกด้วย

ดังนั้นครอบครัวจึงจัดได้ว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อเด็กในด้านการอบรมสั่งสอนและการอบรมเลี้ยงดู ซึ่งจะส่งผลถึงบุคลิกภาพและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของสังคม ดัง โสภา สปิธมันท์ (2536) กล่าวถึงความสำคัญของครอบครัว ไว้ว่า

ครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมสถาบันแรกที่สำคัญที่สุดต่อการพัฒนาเด็กตั้งแต่แรกเกิดทั้งทางร่างกาย สติปัญญา สังคมและอารมณ์ของเด็กตลอดจนให้กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงาม ในการจะหล่อหลอมให้เด็กเติบโตขึ้นมาเป็นสมาชิกที่ดีและเป็นกำลังของสังคม ดังนั้นจุด

เริ่มต้นของชีวิตที่สำคัญยิ่ง ในชีวิตเด็กอยู่ที่ครอบครัว อันประกอบด้วยพ่อแม่และสมาชิกทุกคนที่เกี่ยวข้องจะร่วมกันทำหน้าที่อบรมเลี้ยงดูสมาชิกใหม่ ให้ความรักความอบอุ่น ให้ประสบการณ์ต่าง ๆ และปลูกฝังคุณลักษณะที่ดีแก่เด็กให้เจริญเติบโตขึ้นมาเป็นผู้ที่มีวัฒนธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ความเชื่อมั่นและภูมิใจในตนเอง เห็นอกเห็นใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีมานะอดทน รู้ผิดชอบชั่วดี ไม่ลุ่มหลงในอบายมุข แต่ถ้าครอบครัวซึ่งเป็นเบ้าหลอมที่สำคัญกลับมีความรู้สึกเห็นด้วยกับการกระทำทางด้านลบเพื่อความอยู่รอดของตน ทำทุกอย่างเพื่อให้ได้เงินมา หมัดกำลังใจในการที่จะทำความดี ขาดความจริงใจต่อกันและกัน ก็ย่อมเป็นผลกระทบต่อบุคคลที่ถูกล่อหลอมภายในบ้านอันได้แก่ลูกหลาน ทำให้เด็กเติบโตขึ้นมากลายเป็นผู้เห็นแก่ตัว ทำทุกอย่างเพื่อความอยู่รอดของตนเอง มองโลกในแง่ร้าย เห็นแก่ตัว ขาดความซื่อสัตย์ ลุ่มหลงในสิ่งอบายมุข อันมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของตนเอง ต่อสังคมและต่อประเทศชาติในที่สุด (โสภณ สปิสมันท์, 2536) ดังนั้นการอบรมเลี้ยงดูและการปลูกฝังคุณลักษณะที่ดีแก่เด็ก จึงเป็นเรื่องสำคัญที่พ่อแม่ผู้ปกครองหรือครอบครัวจะต้องให้ความสำคัญและเอาใจใส่เป็นพิเศษ เพราะเด็กและเยาวชนคือผู้ที่ชี้ชะตาอนาคตของชาติในภายหน้า แต่การให้ความสำคัญและเอาใจใส่จะสามารถทำได้มากน้อยเพียงใด นั้นย่อมขึ้นอยู่กับประเภทของครอบครัวเป็นสำคัญ หากครอบครัวมีขนาดเล็ก พ่อแม่ย่อมให้การเลี้ยงดูและอบรมสั่งสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าครอบครัวขนาดใหญ่

ประเภทของครอบครัว

ครอบครัวในสังคมต่าง ๆ ย่อมมีโครงสร้างและลักษณะแตกต่างกันไป การจำแนกประเภทของครอบครัวจึงต้องอาศัย ขนาด องค์ประกอบและลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวมาเป็นเกณฑ์ โดยทั่วไปมักจำแนก ครอบครัวออกเป็น 2 ประเภทคือ ครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย แต่ Murdock (อ้างใน สุพันธ์รา สุภาพ, 2534) ได้แบ่งครอบครัวออกตามลักษณะโครงสร้างและความสัมพันธ์ของสมาชิกออกเป็น 3 ประเภทคือ ครอบครัวเดี่ยว ครอบครัวขยายและครอบครัวรวม ครอบครัวแต่ละประเภทมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. ครอบครัวเดี่ยวหรือครอบครัวขนาดเล็ก (Nuclear Family)

บางท่านใช้ว่าครอบครัวกระชับ เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วยสามี ภรรยาและลูก (ลูกนี้อาจจะ

เป็นบุตรบุญธรรมก็ได้) เป็นครอบครัวที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดที่สุดที่จะพบเห็นได้ทั่วไป และมีแนวโน้มว่าจะมีครอบครัวแบบนี้มากขึ้น เนื่องจากเหตุผลทางเศรษฐกิจ เพราะการมีครอบครัวใหญ่เป็นการสิ้นเปลือง โดยเฉพาะสภาพสังคมปัจจุบันที่มีค่าครองชีพสูงขึ้น นอกจากนี้ครอบครัวแบบนี้ยังมีความเป็นอิสระ แต่ก็เห็นห่างจากญาติพี่น้องอาจจะทำให้เกิดความหวงและขาดความอบอุ่นได้

2. ครอบครัวขยาย (Extended Family) เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วยครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) และญาติพี่น้อง (เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ป้า ลุง อา น้า เป็นต้น) อาจะอยู่ภายใต้หลังคาเดียวกันหรือเซตบ้านเดียวกัน โดยอาจจะปลูกบ้านอยู่ใกล้เคียงกัน แม่ลูก ๆ จะแต่งงานแล้วก็ตาม เช่น อาจเป็นแบบ 3 ชั่วอายุคน อยู่ภายใต้หลังคาเดียวกันหรืออยู่ในบริเวณเดียวกัน โดยพี่น้องที่แต่งงานแล้วหลายคู่ คือ ทั้งคู่สมรสและลูก รวมทั้ง ปู่ ย่า ตา ยาย อยู่ด้วยกัน ครอบครัวดังกล่าวมีความรัก ความอบอุ่น แต่ขาดความอิสระเพราะสมาชิกอาวุโสสูงสุดจะทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัว เช่น อาจจะเป็นคุณปู่ คุณตาก็ได้ ทำหน้าที่ควบคุม ดูแล ความทุกข์ สุข ของสมาชิกในครัวเรือน เป็นระบบญาติพี่น้องมีความรักใคร่ผูกพันกันมาก ครอบครัวแบบนี้จะพบมากในสังคมเกษตรกรรม เช่น จีน อินเดีย เป็นต้น

3. ครอบครัวรวม (Compound Family Polygamous Family) ลักษณะของครอบครัวเกิดจากชายคนเดียวสมรสกับหญิงหลายคน และภรรยาแต่ละคนจะมีบุตรด้วยกันกับสามีคนเดียวกันนั้น ทำให้ลักษณะครอบครัวเป็นแบบครอบครัวเดี่ยวของภรรยาแต่ละคน บางสังคมสมาชิกแต่ละครอบครัวเดี่ยวดังกล่าว จะอยู่ร่วมในชายคาเรือนเดียวกัน แต่บางสังคมจะแยกกันอยู่คนละบ้าน อำนาจในการปกครองจะขึ้นอยู่กับสามีทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัวเพียงคนเดียว (นิยม บุนนาค, 2530)

จากประเภทของครอบครัว จะพบว่าครอบครัวประกอบด้วยกลุ่มบุคคล ได้แก่ สามี ภรรยา ลูกหรืออาจมีบุคคลอื่น ๆ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย หรือญาติพี่น้อง เมื่อมาอยู่ร่วมกันแต่ละคนย่อมต้องมีบทบาทภายในครอบครัวแตกต่างกันออกไปตามสภาพของตน ซึ่งบทบาทของสมาชิกในครอบครัวนี้เป็นบทบาทของครอบครัวที่มีต่อสังคมนั่นเอง

บทบาทและหน้าที่ของครอบครัว

สังคมมนุษย์ประกอบด้วยกลุ่มคนจำนวนมากที่ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน จึงจำเป็นต้องจัดระเบียบด้วยการวางแบบพฤติกรรมให้มนุษย์ในสังคมปฏิบัติ ตาม ซึ่งหมายถึงหน้าที่ (Function) หรือพฤติกรรมอันพึงคาดหมาย (Expected Behavior) ของบุคคลแต่ละคนในกลุ่มหรือสังคมหนึ่ง ๆ หน้าที่หรือพฤติกรรมดังกล่าวโดยปกติเป็นสิ่งที่สังคมกำหนดขึ้น ฉะนั้นบทบาทจึงเป็นแบบแห่งความประพฤติของบุคคลในสถานะหนึ่งซึ่งมีต่อบุคคลอื่นในสถานะอีกอย่างหนึ่งในสังคมเดียวกัน สิ่งที่กำหนดบทบาทของบุคคล เช่น อายุ เพศ ตำแหน่งในครอบครัวและตำแหน่งในระบบการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม เป็นต้น (อุทัย หิรัญโต, 2526)

ครอบครัวถึงแม้ว่าจะจะเป็นสถาบันที่เล็กที่สุด แต่มีความสำคัญที่สุดด้วยเป็นสังคมระดับแรกของมนุษย์ที่ทุกคนเกิดมาจะต้องเป็นสมาชิก ในทางสังคมวิทยาถือว่าครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานทางสังคมที่มีความสำคัญ และมีความใกล้ชิดกับการเปลี่ยนแปลงในสถาบันอื่น ๆ ภายในสังคมจะมีโครงสร้างและหน้าที่ (Structure and function) กำหนดแบบแผนความประพฤติ ความเชื่อและหน้าที่ของสมาชิก ตลอดจนการแสดงความสัมพันธ์ต่อกัน โดยมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของวัฒนธรรม (เดือนใจ อินทุโสมา , 2517) ดังนั้นบทบาทของครอบครัวจึงเป็นบทบาทที่มีสำคัญและมีอิทธิพลมากที่สุดต่อสังคมและสถาบันอื่น ๆ สุพันธ์รา สุภาพ (2529) และโสภา สปิสมันท์ (2536) ได้กล่าวว่าบทบาทของครอบครัวที่สำคัญไว้สอดคล้องกันคือ

1. สร้างสรรค์สมาชิกใหม่
2. บำบัดความต้องการทางเพศโดยออกมาในรูปแบบของการสมรส
3. ให้ความรักและความอบอุ่นอันจะทำให้สมาชิกในครอบครัวเกิดความปลอดภัย และมีกำลังใจในการดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างเหมาะสม
4. เป็นแหล่งการอบรมเบื้องต้นที่มีอิทธิพลต่อเด็กมากที่สุดและตลอดเวลาให้กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม ด้านวัฒนธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ประเพณี วัฒนธรรม ตลอดจนระเบียบของสังคม เพื่อให้สมาชิกเติบโตขึ้นมาเป็นกำลังสำคัญของสังคม
5. เลี้ยงดูผู้เยาว์ให้เจริญเติบโตขึ้นเพื่อดำรงอยู่ในสังคม ตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งเติบโตใหญ่ ซึ่งหน้าที่ที่สำคัญมากต่อระบบพัฒนาทางร่างกายและจิตใจของเด็ก

โดยครอบครัวจะเป็นคนที่เจริญเติบโตสมบูรณ์เป็นส่วนใหญ่

6. กำหนดบทบาทและสถานภาพให้แก่สมาชิกใหม่ เพื่อให้รู้ว่าควรมีสถานภาพและบทบาทอย่างไร ซึ่งในสังคมไทยสถานภาพดังกล่าวอาจเปลี่ยนแปลงได้
7. หล่อหลอมและปลูกฝังลักษณะนิสัยที่ต้งามให้ลูกหรือผู้อยู่ในอุปการะให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ด้วยดี
8. สร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของครอบครัวทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคมและความสัมพันธ์ในระหว่างญาติมิตร
9. ให้อิสระเสรีภาพแก่สมาชิกในครอบครัวตามสมควร

จากบทบาทของครอบครัวดังกล่าวสรุปได้ว่า ครอบครัวมีบทบาทในการสร้างสรรค์สมาชิกใหม่ ให้การอบรมสั่งสอน เลี้ยงดูส่งเสริมความเจริญเติบโตทั้งทางร่างกายและจิตใจ กำหนดบทบาทแก่สมาชิกและให้กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม เพื่อให้สมาชิกในครอบครัวสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมนั้นได้เป็นอย่างดี กล่าวคือครอบครัวมีบทบาทหลักในการให้การอบรมสั่งสอนนั่นเอง

นิยม บุญมี (2530) ได้กล่าวถึงหน้าที่หลักในการอบรมสั่งสอนไว้ว่า พ่อแม่ทุกคนต้องถือเป็นหน้าที่หลักในการให้การอบรมสั่งสอนให้ลูก ๆ เข้าใจและยอมรับระเบียบแบบแผนและพฤติกรรมอันถูกต้องของสังคม เพื่อที่ตนจะอยู่ในสังคมได้โดยไม่ก่อให้เกิดปัญหาแก่สังคมและในการปฏิบัติเกี่ยวกับการอบรมสั่งสอนเด็ก จะต้องคำนึงถึงหลักสำคัญ ดังนี้

1. ทางสายกลาง การอบรมเลี้ยงดูเด็ก ควรให้เหมาะสมกับความสามารถและวัยของเด็ก กล่าวคือไม่ควรเคี่ยวเข็ญหรือเรียกร้องในสิ่งที่เด็กยังไม่มีความสามารถกระทำได้ เพราะอาจจะทำให้เด็กเกิดความกังวลจนถึงขั้นโกรธได้ หรือไม่ควรปล่อยปละละเลยตามใจเด็กในเรื่องที่ควรจะกวดขัน เพราะจะทำให้เด็กไม่สามารถพัฒนาไปตามวัย และมีนิสัยชอบพึ่งพาผู้อื่นจนโต
2. ความเห็นสอดคล้องคล้ายคลึงกัน ถ้าบิดามารดาและผู้ใหญ่มีความขัดแย้งกันในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก จะทำให้เด็กสับสนและมีแนวโน้มในการเลือกเชื่อผู้ใหญ่หรือเหตุผลเฉพาะที่เข้าข้างตน ความรู้สึกผิดชอบจึงอาจเกิดได้ยาก
3. การอบรมควรสม่ำเสมอ บิดามารดาและผู้ใหญ่ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ควรอบรมด้วยการใช้เหตุผลอย่างสม่ำเสมอ โดยมุ่งให้เด็กมีพฤติกรรมที่เหมาะสม มิใช่อบรมโดยใช้อารมณ์เพื่อตอบสนองความพึงพอใจของผู้ใหญ่แต่

เพียงฝ่ายเดียวเท่านั้น

4. สภาพแวดล้อม ควรอบรมให้เด็กรู้จักสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมและประเพณีที่เด็กเติบโตขึ้นมา มิใช่เพียงแต่ให้ปรับตัวได้เฉพาะภายในบ้านและสังคมระหว่างหมู่ญาติพี่น้องเท่านั้น เพราะในชีวิตจริงเด็กจะต้องเผชิญกับโลกกว้างและต้องมีความสามารถในการปรับตัวได้ในสภาพการณ์ต่าง ๆ

5. กฎเกณฑ์ไม่ควรตายตัว การเลี้ยงดูเด็กไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัวที่จะนำไปใช้ได้กับเด็กทุกคนและทุกครอบครัว เพราะบิดามารดาต่างก็มีภูมิหลังในการเลี้ยงดูเด็กทั้งที่เหมือนและแตกต่างกัน และเด็กแต่ละคนก็มีพื้นฐานทางอารมณ์ติดตัวมาแตกต่างกัน บิดามารดาจึงต้องปรับวิธีการเลี้ยงดูและอบรมเด็กให้ใกล้เคียงกับสภาพของเด็กอย่างเหมาะสม

6. การเป็นแบบอย่างที่ดี เด็กจะประพฤติตามแบบอย่างผู้ใหญ่เสมอ การสั่งสอนด้วยวาจาโดยไม่มีแบบอย่างการปฏิบัติทำให้เด็กดูจึงไม่มีผลในการอบรมเด็ก บิดามารดาจึงควรปฏิบัติต่อกันด้วยความรัก ความเข้าใจ ความเห็นอกเห็นใจซึ่งเป็นแบบอย่างและเป็นรากฐานการเจริญเติบโตที่มีผลต่อตัวเด็กและสังคมต่อไปในอนาคต

การใช้หลักการอบรมสั่งสอนอบรมข้อใดเพื่อให้ได้ผลดีนั้น นอกจากจะขึ้นอยู่กับสภาพภูมิหลังของพ่อ แม่ แล้วลักษณะของครอบครัวยังเป็นประเด็นสำคัญที่มีผลต่อการอบรมเลี้ยงดูและสภาพความเป็นอยู่ในครอบครัวอย่างมาก

ลักษณะครอบครัวไทย

ลักษณะครอบครัวไทยตั้งแต่สมัยโบราณถือได้ว่าเป็นครอบครัวที่มีความสงบสุขและมีความอบอุ่นในด้านความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เนื่องจากค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมของคนไทยที่ได้รับการอบรมสั่งสอนสืบทอดกันต่อมา กล่าวคือ ผู้เยาว์จะรักเคารพผู้ใหญ่ ลูกหลานจะต้องมีความรัก ความกตัญญูแก่เวทต่อบิดา มารดาหรือญาติผู้ใหญ่ (โสภา สปิสมันท์, 2536)

กนิษฐา ไทเตชะวัฒน์ (2531) ได้กล่าวถึงลักษณะของครอบครัวไทยโดยทั่วไปไว้ดังนี้ คือ

1. ครอบครัวเป็นศูนย์รวมของบุคคลต่าง ๆ ในบ้าน ซึ่งมีทั้งครอบครัว

เดี่ยวที่ประกอบด้วย บิดา มารดาและบุตร หรือครอบครัวขยาย ซึ่งจะมีญาติพี่น้องของคู่สมรสอยู่ด้วย ซึ่งลักษณะขนาดของครอบครัวไทยไม่สามารถแบ่งได้ชัดเจน เช่น กลุ่มประเทศตะวันตกเพราะในครอบครัวเดียวกันก็ยังมีความผูกพันหรือความสัมพันธ์กันในระบบเครือญาติอย่างแน่นแฟ้นกับครอบครัวใหญ่

2. ความผูกพันทางสายโลหิตแน่นแฟ้น บิดา มารดาและบุตร ตลอดจนหลานยังคงมีความผูกพันรักใคร่ติดต่อกัน เยี่ยมเยียนกันอยู่เสมอ

3. ยึดมั่นในระบบอาวุโส

4. การอบรมเลี้ยงดูภายในครอบครัว การปะทะสังสรรค์ภายในครอบครัวยังมีอยู่มาก แม้บางครอบครัวจะน้อยลงไป เพราะความจำเป็นทางเศรษฐกิจ

5. วิถีชีวิตและค่านิยมของคนไทยส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา และวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อแบบโบราณที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาเรื่อย ๆ เป็นพื้นฐานและนำวัฒนธรรม ประเพณีและเทคโนโลยีจากตะวันตกเข้ามาผสมผสาน

6. เด็กเป็นที่รวมความสนใจของคนในครอบครัว ในขณะที่เดียวกันก็ยังคงสนใจดูแลผู้สูงอายุกว่าอยู่ ตามความเชื่อในเรื่องระบบอาวุโส

นอกจากนี้ โสภกา สปิธมันท์ (2536) ได้กล่าวถึงลักษณะเด่นของครอบครัวไทยไว้ดังนี้

1. ลักษณะของครอบครัวส่วนใหญ่แล้วเป็นครอบครัวขยาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบท

2. ยอมรับให้ผู้ชายหรือสามีเป็นผู้นำครอบครัว สามีเป็นช้างเท้าหน้า ภรรยาเป็นช้างเท้าหลัง สามีมีหน้าที่อุปการะเลี้ยงดูให้ความช่วยเหลือในทางเศรษฐกิจ

3. ลูกเป็นโช้ทองคล้องใจพ่อแม่ รวมไปถึงปู่ ย่า ตา ยาย หรือ พี่ ป้า น้า อาด้วย จะเห็นได้จากเมื่อเวลามีเด็กเล็กในครอบครัว ผู้ใหญ่ทุกคนมักมุ่งความสนใจไปที่ตัวเด็ก

4. ความผูกพันทางสายโลหิตของสมาชิกในครอบครัวมีมาก พ่อแม่เมื่อเลี้ยงดูลูกโตจนกระทั่งมีครอบครัวไปแล้ว ก็ยังมีความเป็นห่วงใย ญาติพี่น้องจะช่วยเหลือเผื่อแผ่แก่กันและกัน ความรักในครอบครัวไทยจะเป็น ดังนี้

1. ความรักและความเคารพระหว่างสามีภรรยา (Conjugal

Love)

2. ความรักของบิดามารดาต่อบุตร (Parent love)
3. ความรักและความกตัญญูต่อผู้ที่เคยอุปการะ (Filial Love)
4. ความรักในสายเลือด (Consanguinal Love)
5. ให้ความเคารพเชื่อฟังกันตามลำดับอาวุโสของสมาชิกในครอบครัวเป็นการเน้นระบบอาวุโส
6. ลูกผู้ชายได้รับการยกย่องให้เป็นผู้สืบสกุล
7. ลูก ๆ จะต้องแสดงความกตัญญูตเวที บิดา มารดา กล่าวคือ เป็นหน้าที่ของลูกที่จะต้องให้การอุปการะเลี้ยงดูเมื่อก่อนเข้าวัยชรา
8. ภรรยาถึงแม้ไม่ใช่ผู้นำครอบครัว แต่จะมีบทบาทอย่างมากในครอบครัว โดยมีอิทธิพลเหนือฝ่ายชายในการอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดา และการมีอำนาจควบคุมด้านการเงินในครอบครัว รวมถึงการใช้เสียงแสดงอำนาจในครอบครัว

ในปัจจุบันสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีใหม่ ๆ อย่างรวดเร็ว ทำให้ชีวิตมนุษย์ต้องสับสนวุ่นวายในการที่จะปรับตัวให้ทันเหตุการณ์และสภาพความก้าวหน้าทางสังคม อันมีผลให้ลักษณะโครงสร้างและความสัมพันธ์ภายในครอบครัวต้องเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ซึ่งโสภา สปิธมันท์ (2536) ได้กล่าวถึงลักษณะครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไป สรุปได้ดังนี้

1. ลักษณะ โครงสร้างและขนาดของครอบครัว

ครอบครัวไทยสมัยก่อนเป็นครอบครัวขยายที่ประกอบด้วยครอบครัวเดี่ยวหลาย ๆ ครอบครัวอาศัยอยู่บริเวณบ้านเรือนเดียวกัน มีความผูกพันรักใคร่ระหว่างสมาชิกทั้งหลายอย่างแน่นแฟ้น มีความเคารพนับถือกันตามลำดับอาวุโส ช่วยเหลือเกื้อกูลแบ่งปันกัน

ครอบครัวไทยสมัยปัจจุบันส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมแบบเมือง สมาชิกมีความเป็นอิสระในการเลือกดำเนินชีวิตเอง และเอาอย่างค่านิยมของสังคมชาวตะวันตก ความสัมพันธ์ ความผูกพันไม่ค่อยแน่นแฟ้น เพราะทุกคนต้องดำเนินชีวิตและมุ่งผลประโยชน์หรือแบบธุรกิจมากขึ้น จึงทำให้ขาดความอบอุ่น ขาดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

2. ความผูกพันความสัมพันธ์อันดีภายในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากความรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่ที่เป็นกิจนอกบ้านของสมาชิกในครอบครัวมีเพิ่มมากขึ้น

เวลาที่จะแบ่งปันเพื่อคนในครอบครัวลดน้อยลง ตัวอย่างได้แก่ เข้าต้นขึ้นมาจากทุกคนต้องมีภาระหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบของตน ลูก ๆ ไปโรงเรียนแต่เช้าเพื่อหลีกเลี่ยงการจราจรที่หนาแน่น พ่อแม่ต้องรีบไปทำงานก่อนลูก ๆ ในช่วงเวลากลางวันต่างคนต่างอยู่นอกบ้าน ในที่ทำงานหรือที่โรงเรียน เมื่อถึงเวลาเย็นลูก ๆ อาจต้องรับประทานอาหารกันเองตามลำพัง เพราะพ่อแม่อาจติดงานเลี้ยง งานสังคมนอกบ้าน วันหยุดอาจต้องไปติดต่อดูธุรกิจต่างจังหวัด ด้วยสาเหตุนี้ความสัมพันธ์อันดีภายในครอบครัวที่เคยมีต่อกัน ถึงแม้ว่าจะแน่นแฟ้นอยู่ก็อาจเสื่อมคลาย

3. ในบทบาทความเป็นสามีภรรยาจะมีสิทธิความเสมอภาคมากขึ้นกว่าลักษณะของครอบครัวสมัยก่อน กล่าวคือ สังคมปัจจุบันจะถือว่าสามีภรรยามีศักดิ์มีสิทธิเท่าเทียมกัน แต่อำนาจการเป็นผู้นำ หรือหัวหน้าครอบครัวยังคงนิยมให้เป็นหน้าที่ของสามีอยู่ ความเสมอภาคเป็นสิ่งที่ดี แต่สิทธิและเสรีภาพของสมาชิกแต่ละคนในครอบครัวขึ้นอยู่กับหน้าที่ความรับผิดชอบในงานที่ตนกระทำด้วย แต่ถ้าสมาชิกไม่เข้าใจ ไม่สำนึกในหน้าที่ที่ตนมีบทบาทแล้ว การเรียกร้องสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคก็จะกลายเป็นปัญหาในด้านความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และอาจเป็นการยากที่จะแก้ไขในที่สุด

4. บทบาทของความเป็นพ่อแม่เปลี่ยนแปลงไปจากลักษณะของครอบครัวแบบเดิมเกิดจากการออกไปประกอบภารกิจ เพื่อความอยู่รอดหรือเพื่อสร้างฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวทำให้พ่อแม่มีเวลาในการแสดงบทบาทของความเป็นพ่อแม่เป็นแม่ลดน้อยลงด้วย ถ้าพ่อแม่ขาดความสำนึกในหน้าที่อันสำคัญและขาดความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับการใช้เวลาให้เป็น กล่าวคือ การรู้จักแบ่งเวลาเพื่อความ สุขความสัมพันธ์อันดีให้แก่สมาชิกในครอบครัวบ้าง ลักษณะข้อนี้เป็นปัญหาในครอบครัวปัจจุบันมากขึ้น ยิ่งในระยะชีวิตที่พ่อแม่กำลังมีความก้าวหน้าในหน้าที่การงานหรือเป็นผู้มีชื่อเสียงในวงการต่าง ๆ ของสังคมด้วยแล้ว ยิ่งจะทำให้ต้องเหินห่างบ้านมากขึ้น เวลาส่วนใหญ่จะต้องทุ่มเทเพื่องานและมักเป็นช่วงจังหวะเดียวกันที่ลูก ๆ ต้องการความเอาใจใส่ ความอบอุ่น ความเข้าใจจากผู้เป็นพ่อ ลูก ๆ ก็เกิดความรู้สึกทันทีว่าถูกทอดทิ้ง ขาดความสำคัญสำหรับพ่อแม่ บางครั้งเกิดความรู้สึกว่าเหวและหาทางออกด้วยการคบเพื่อน เป็นการชดเชยหรือออกไปหาสิ่งแวดล้อมนอกบ้าน หากเป็นเช่นนี้ติดต่อกันนาน ๆ ในที่สุดก็จะเกิดเป็นปัญหาในด้านความประพฤติของลูก ๆ ก็เป็นไปได้ และโยง ไปถึงความสัมพันธ์อันดีต่อกันระหว่างพ่อแม่ลูกที่เคยราบรื่นกลายเป็นไม่ราบรื่นได้

5. ลักษณะบรรยากาศในครอบครัวปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากครอบครัว

สมัยก่อนด้านความเชื่อฟัง การอยู่ในโอวาทคำสั่งสอนของพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่เปลี่ยนแปลงไป ครอบครัวสมัยก่อนผู้เป็นแม่จะใกล้ชิดคอยเอาใจใส่ติดตามดูแลลูก คอยให้ความช่วยเหลือทุกโอกาสทุกสถานการณ์ แม่ลูกจะสมรสแยกไปมีครอบครัวใหม่แล้วก็ยังคงติดตามอุปการะสม่ำเสมอ ถึงกับกล่าวกันว่า ลักษณะครอบครัวไทยเลี้ยงลูกไม่รู้จักโต บรรรยากาศความเป็นอยู่ ความมีอำนาจในการปกครองเลี้ยงดูให้คำแนะนำสั่งสอนเป็นของพ่อแม่ และลูก ๆ ก็เชื่อถือ พ่อแม่ก็จะกำหนดอนาคตกำหนดแนวทางอาชีพ แม้กระทั่งการเลือกคู่ครอง แต่บรรรยากาศปัจจุบันลูก ๆ มีอิสระมากขึ้น บทบาทของพ่อแม่ลดลงไป (นิยม บุญมี, 2530)

จากสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในปัจจุบัน ทำให้ครอบครัวเกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือ มีขนาดเล็กลง ความสัมพันธ์ในครอบครัวลดน้อยลง สามีภรรยามีความเท่าเทียมกัน และสภาวะเศรษฐกิจทำให้บทบาทของความเป็นพ่อแม่เปลี่ยนไป การอบรมเลี้ยงดูบุตรนั้นให้อิสระภาพมากขึ้น จากการเปลี่ยนแปลงนี้เองทำให้มีผลกระทบต่อสภาพการอบรมเลี้ยงดูเด็กของครอบครัว และย่อมมีผลกระทบต่อสังคมโดยส่วนรวมด้วยเช่นกัน

การอบรมเลี้ยงดู

ครอบครัวมีบทบาทสำคัญในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ซึ่งสาย ชินบุตร (2519) กล่าวว่า ครอบครัวมีบทบาทในการอบรมเลี้ยงดูเด็กให้เจริญเติบโตขึ้นเป็นพลเมืองดีของสังคม สังคมเป็นผู้มอบหมายให้ครอบครัวเป็นผู้ดูแลเด็ก เพื่อให้เติบโตมีร่างกายแข็งแรงและมีสุขภาพจิตสมบูรณ์ ทั้งอบรมให้รู้และปฏิบัติตามระเบียบประเพณีต่าง ๆ ของสังคม เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างปกติสุข ดังนั้นจึงมีนักจิตวิทยาและนักสังคมวิทยาต่างมีความเห็นสอดคล้องกันว่า ครอบครัวเป็นสถาบันที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อพัฒนาการด้านต่าง ๆ และเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลครอบคลุมชีวิตยิ่งกว่าอื่นใด และผู้มีอิทธิพลสำคัญที่สุดต่อการอบรมเลี้ยงดูเด็กก็คือ พ่อแม่ ผู้ปกครองนั่นเอง ซึ่งสอดคล้องกับสุชา จันทร์เอม (2518) ที่กล่าวถึงอิทธิพลของครอบครัวว่า ครอบครัวมีอิทธิพลในการสร้างนิสัยให้กับเด็ก ครอบครัวใดที่มีการอบรมเลี้ยงดูที่ดี ให้สวัสดิภาพ ให้ความรักความเอาใจใส่และให้คำปรึกษาแก่ลูกด้วยดี เด็กจะเติบโตขึ้นเป็นเด็กที่แข็งแรงทั้งร่างกายและจิตใจ แต่ถ้าลูกถูกพ่อแม่ทอดทิ้งไม่เอาใจใส่หรือเอาใจใส่มากเกินไป จะทำให้เด็กเป็นคนก้าวร้าวได้

ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่าส่วนหนึ่งของพฤติกรรมที่แสดงออกจากบุคคล

เป็นผลสืบเนื่องมาจากวิธีการอบรมเลี้ยงดูของบิดา มารดา หรือผู้ปกครองนั่นเอง สำหรับวิธีการอบรมเลี้ยงดูนั้นนักการศึกษาต่างประเทศได้จัดแบ่งออกเป็นหลายแบบด้วยกัน ตัวอย่างได้แก่ โรเจอร์ โดโรธี (Rogers Dorothy 1972) ได้แบ่งการอบรมเลี้ยงดูเด็กออกเป็น 3 แบบ คือ แบบประชาธิปไตย (Democracy) แบบทอดทิ้ง (Rejection) และแบบให้ความคุ้มครองมากเกินไป (Over-protection) ส่วนไรและไซเจลแมน (Roe and Sigelman) ได้แบ่งการอบรมเลี้ยงดูเด็กออกเป็น 6 แบบ คือ แบบทนุถนอม (Protective) แบบเข้มงวดกวดขัน (Demanding) และละทิ้งปฏิเสธ (Rejection) แบบเพิกเฉยละเลย (Neglecting) แบบตามสบาย (Casual) และแบบให้ความรัก (Loving)

สำหรับนักการศึกษาไทยก็มีการจัดแบ่งวิธีการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ในสภาพสังคมไทยปัจจุบันหลายประเภทด้วยกัน อาทิ

อานนท์ อภาภิรมย์ (2517) แบ่งประเภทของการอบรมเลี้ยงดูเด็กของครอบครัวไทยเป็น 3 ประเภท คือ

1. การอบรมเลี้ยงดูของครอบครัวที่ยากจน มักจะเป็นการอบรมเลี้ยงดูแบบปล่อยปละละเลย เพราะพ่อแม่หาเงินตัวเป็นเกลียว พ่อแม่ถือว่าลูกจะดีหรือไม่นั้นก็สุดแต่บุญกรรมของเด็ก เด็กมักเผชิญอุปสรรคขัดข้องบางประการ เช่น สภาพแวดล้อมในละแวกบ้าน เพื่อนชักนำได้ง่าย เด็กมักจะเป็นปัญหายุ่งยากของสังคม ไม่ค่อยได้รับความรัก ความเมตตา อันจะนำไปสู่ปัญหาสังคมได้

2. การอบรมเลี้ยงดูของครอบครัวชนชั้นกลาง ครอบครัวประเภทนี้จะมีโอกาสหรือมีเวลาดีกว่าครอบครัวที่ยากจน สามารถสนอง บำบัดความต้องการของเด็กได้ เด็กมักจะมีระเบียบวินัย เช่น การรับประทานอาหาร มารยาทในสังคม มีเหตุมีผล ไม่ใคร่จะเกิดปัญหาสังคมมากนัก

3. การอบรมเลี้ยงดูของครอบครัวชั้นสูง ครอบครัวประเภทนี้จะให้ความเอาใจใส่ดูแลเด็กเป็นอย่างดี ทั้งการกินอยู่หลับนอน การอบรมสั่งสอน มีเด็กบางคนที่กลายเป็นเด็กนิสัยเสีย (Socialized Child) พ่อแม่ไม่กล้าขัดใจ เด็กมักจะได้ใจไม่กลัวใคร บางครั้งจะเป็นปัญหาสังคมอย่างร้ายแรง เนื่องจากสภาวะเศรษฐกิจและอิทธิพลของครอบครัวสนับสนุนอยู่

นอกจากนี้ เฉลิมพล ตันสกุล (2525) และสำนักงานพัฒนาคุณธรรม

(2537) ได้กล่าวถึงวิธีการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ที่มีความสอดคล้องกันซึ่งสามารถประมวลได้ ดังนี้

1. การอบรมเลี้ยงดูแบบปล่อยปละละเลย คือการอบรมเลี้ยงดูเด็กที่ทอดทิ้งเด็ก ไม่ค่อยดูแลเอาใจใส่ โดยเด็กสามารถจะประพฤติปฏิบัติสิ่งใด ๆ ได้โดยเสรีปราศจากการสนใจไต่ถามหรือควบคุม

2. การอบรมเลี้ยงดูแบบเข้มงวด คือ การอบรมเลี้ยงดูที่ผู้ปกครองต้องการให้เด็กอยู่ในระเบียบวินัย ให้เด็กประพฤติตามคำสั่งอย่างเคร่งครัด ทั้งในด้านการแต่งกาย การเรียน มารยาทต่าง ๆ หรือควบคุมไม่ให้ได้รับความสะดวกในการกระทำที่เด็กต้องการ พ่อแม่ยึดเอาความพอใจของตนเป็นสำคัญ ใช้การลงโทษควบคุมให้เด็กเคารพและเชื่อฟัง

3. การอบรมเลี้ยงดูเด็กแบบประชาธิปไตย คือ การที่ผู้ปกครองเลี้ยงดูเด็กโดยยอมรับฟังความคิดเห็นของเขา รู้จักยอมรับนับถือความสามารถรวมทั้งให้ความร่วมมือตามโอกาสอันเหมาะสม ใช้เหตุผลในการปกครองและปฏิบัติต่อเด็กด้วยความยุติธรรม

ในด้านการศึกษาและความอบอุ่น มีความเป็นกันเองพร้อมที่จะให้คำแนะนำช่วยเหลือ ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่าส่วนหนึ่งของพฤติกรรมที่แสดงออกจากบุคคลเป็นผลสืบเนื่องมาจากการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่หรือผู้ปกครองนั่นเอง ซึ่งเดโช สวานานท์ (อ้างถึงในบุญเรือน ประกอบแสง, 2528) กล่าวถึงการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ ผู้ปกครองที่มีต่อเด็กในลักษณะต่าง ๆ ที่จะมีผลกระทบต่อบุคลิกภาพ ดังนี้

1. บิดามารดาละเลยไม่เอาใจใส่ต่อบุตร ย่อมทำให้บุตรมีความรู้สึกไม่ปลอดภัยทางอารมณ์ รู้สึกว่าชีวิตว่าเหวอไม่มั่นคงและมักจะส่งผลให้มีพฤติกรรมออกมาในรูปของการปฏิเสธ เป็นคนที่ขาดความรักทั้งยังให้ความรักแก่ใครไม่เป็น

2. บิดามารดาที่ปกป้องคุ้มครองด้วยการบังคับ ออกคำสั่งอยู่ตลอดเวลา จะทำให้บุตรผู้นั้น ขาดความคิดริเริ่ม ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง มีแนวโน้มที่จะต้องพึ่งผู้อื่นอยู่ตลอดเวลาและเป็นผู้ที่ยอมคนอยู่ตลอดเวลา บิดา มารดาที่ใช้ระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัด ย่อมทำให้บุตรเป็นคนที่มีความละเลย โทษตัวเองและมักมีพฤติกรรมรุนแรงในทางปฏิเสธ

3. บิดามารดาที่ทะเลาะเบาะแว้งกันเป็นประจำหรือหย่าร้าง บุตรจะมีความกระวนกระวายใจ มีความเครียด มีความรู้สึกไม่ปลอดภัย ไม่มั่นใจในตัวเองมองโลกในแง่ไม่รื่นรมย์และขาดแบบฉบับในการสร้างเสริมลักษณะนิสัยของตนเอง

4. บิดามารดาที่ยึดมั่นและเคร่งครัดในศีลธรรมจรรยาอย่างมาก ย่อมจะมีผลให้บุตรมีโอกาสสร้างควมมีสติสัมปชัญญะ และทำให้มีแนวโน้มที่จะเกิดความขัดแย้งทางใจอย่างรุนแรงขึ้น ได้ด้วย และอาจจะเป็นคนลงโทษตนเองไม่เห็นคุณค่าของตนเอง

5. บิดามารดาที่มีศีลธรรมหย่อนยาน บุตรพลอยจะเป็นผู้มีศีลธรรมหย่อนยานไปด้วย มีทัศนคติที่สังคมไม่พึงปรารถนา และอาจจะต้องเป็นผู้มีปัญหาของสังคมในที่สุดด้วย

เฮอร์ล็อก (Hurlock, 1956) ได้ศึกษาเกี่ยวกับอิทธิพลของการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ที่มีผลต่อบุคลิกภาพของเด็ก โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. เด็กจะเลียนแบบพฤติกรรมของบุคคลที่เป็นแบบในครอบครัว โดยเฉพาะพ่อแม่จะเป็นตัวแบบที่สำคัญที่สุดที่จะช่วยให้เด็กมีพฤติกรรมที่ถูกต้อง ดังนั้นพ่อแม่จึงต้องเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับเด็ก
2. ครอบครัวจะเป็นต้นกำเนิดในการอบรมสั่งสอนเด็ก ให้มีความประพฤติที่ดีงาม เพราะพ่อแม่ ผู้ปกครองสามารถที่จะให้รางวัลหรือลงโทษเด็กได้
3. ครอบครัวจะต้องมีการวางแผนในการลงโทษที่แน่นอนถ้าเด็กกระทำความผิด เพื่อเด็กจะได้จดจำพฤติกรรมที่ถูกลงโทษนั้นได้
4. ครอบครัวต้องพยายามให้เด็กเกิดแรงจูงใจ เพื่อให้เด็กทำในสิ่งที่ถูกต้องตามวัฒนธรรม และฝึกให้เด็กยึดคุณค่าที่ดีตามวัฒนธรรม

นอกจากนี้มีผลการวิจัยจำนวนมากที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ ผู้ปกครอง พบว่าพฤติกรรมและการเลี้ยงดูอันได้แก่ การส่งเสริมการพัฒนาทางร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และสังคมอย่างเหมาะสมกับระยะการเติบโตของเด็กในแต่ละวัย รวมถึงการให้ความรัก ความอบอุ่น การให้เหตุผล การควบคุมการลงโทษ ด้วยมีความสัมพันธ์กับลักษณะพัฒนาการเกี่ยวกับร่างกาย จิตใจ และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพัฒนาการเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรมของเด็ก

ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่าพฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลที่เกี่ยวกับคุณธรรมมีผลมาจากอิทธิพลของครอบครัวและสังคมมากกว่าพันธุกรรม เพราะรากฐานการเกิดคุณธรรม จริยธรรมจะเริ่มก่อตัวขึ้นในวัยทารกตั้งแต่แรกเกิด โดยการเรียนรู้จากบุคคลในครอบครัวที่ละเอียดถี่ถ้วนจนกระทั่งเป็นผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นการเรียนรู้สิ่งเหล่านี้ด้วยตนเอง จากพฤติกรรมการแสดงออกของผู้ใหญ่ในครอบครัวทั้งที่ปฏิบัติต่อเด็กและการแสดงออกทั่ว ๆ

ไป การส่งเสริมและการปลูกฝังคุณธรรมให้แก่เด็กได้เกิดการซึมซับเข้าสู่จิตใจจนกลายเป็นลักษณะนิสัยส่วนตัว นั้นหมายความว่าบุคคลนั้นมีคุณงามความดีภายในจิตใจอยู่ในขั้นสมบูรณ์

การส่งเสริมและการปลูกฝังคุณธรรม

มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันในสังคม นับแต่กลุ่มเล็ก ๆ ได้แก่ ครอบครัวไปจนถึงกลุ่มใหญ่ ได้แก่ องค์กรและสถาบันทางสังคมเพื่อร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้บรรลุความปรารถนาทั้งของตนเองและสังคมหรือองค์กรนั้น ๆ แต่การอยู่ร่วมกันในสังคมนั้นทุกคนจะต้องรู้จักสิทธิและหน้าที่ของตน ด้วยเหตุนี้สังคมจึงได้กำหนดระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ขึ้นมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติ กฎเกณฑ์นั้นกลายเป็นวิถีชีวิตของคนในสังคมนั้น บางอย่างเป็นกฎหมาย บางอย่างเป็นจารีตประเพณี และบางอย่างเป็นคุณธรรม จริยธรรม ทั้งนี้เพื่อเป็นเครื่องกำกับ ควบคุมความประพฤติของคนในสังคมนั้นให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข

ความหมายและความสำคัญของคุณธรรม

ความหมายของคุณธรรมนี้มีนักการศึกษาได้ให้ความหมายไว้หลายแนวคิด

ด้วยกัน คือ

• คาร์เตอร์ วิทเธอร์ กูด (Carter Victor Good, 1973) ได้แยกแยะความหมายของคุณธรรมเป็น 2 ประการ ดังนี้ ความหมายแรกคือ ความดีงามของลักษณะนิสัยหรือพฤติกรรมที่ได้กระทำตามกันมาเป็นความเคยชิน ความหมายที่สองคือ คุณภาพของบุคคลที่ได้กระทำตามความคิดและตามมาตรฐานของสังคมซึ่งเกี่ยวข้องกับความประพฤติและหลักศีลธรรม และ โลว์ (Lowe, 1976) ให้ความหมายของคุณธรรมว่าหมายถึง สิ่งที่สังคมยึดถือเป็นข้ออ้างอิง

สำหรับพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525) ให้ความหมายว่าคุณธรรมหมายถึง สภาคุณงามความดี

นอกจากนี้นักการศึกษาไทยหลายท่านให้ความหมายของคำว่า "คุณธรรม" (Moral) ไว้สอดคล้องกันซึ่งสามารถประมวลได้คือ

คุณธรรม หมายถึง หลักการความดีงามแห่งการประพฤติตน และลักษณะ

อุปนิสัยอันดีงามที่สั่งสมอยู่ในใจบุคคล มีคุณค่า ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ยึดถือและปฏิบัติตาม เพื่อความเจริญของตนเองและสังคม เป็นที่ยอมรับของสังคมและบุคคลทั่วไป ซึ่งคุณธรรมนี้ เกิดจากการปลูกฝัง โดยการได้เห็น ได้ฟัง และได้อ่าน ที่สำคัญที่สุดคือ ได้เห็นพฤติกรรมที่ แสดง คุณธรรมของบุคคลที่เคารพรักเป็นตัวอย่าง (กมล ทองธรรมชาติ, 2525 สุเทพ ชูลีมา, 2526 นิตยา ปิ่นชาญยุทธ, 2528 สุกัญญา ศรีเมือง, 2533)

นอกจากนี้ ประภาศรี สีหอำไพ (2530) ได้กล่าวว่า คุณธรรมคือหลัก ธรรมจริยาที่สร้างความรู้สึกผิดชอบชั่วดีในทางศีลธรรม คุณธรรมและจริยธรรม มีหลักปรัชญา เดียวกันคือ เป็นหลักปฏิบัติคุณงามความดี จริยธรรม มีเนื้อหาครอบคลุมเรื่องความดี ความสุข การกำหนดคุณค่าของคุณธรรม

จากความหมายของคุณธรรมดังกล่าวสรุปได้ว่า คุณธรรมหมายถึง หลัก ความประพฤติที่เป็นลักษณะนิสัยอันดีงามที่สั่งสมในใจบุคคล มีคุณค่าก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ ยึดถือและปฏิบัติตามเพื่อความเจริญของตนเองและสังคม ในขณะที่เดียวกันคุณธรรมและ จริยธรรมมีหลักการปฏิบัติเกี่ยวกับคุณงามความดีเหมือนกัน และมีหลักปรัชญาเดียวกัน

ดังนั้นคุณธรรมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับมนุษย์ที่ต้องอาศัยอยู่ร่วมกัน เพราะคุณธรรมเป็นหลักแห่งความประพฤติตนให้อยู่ในกรอบความดี มีความรู้สึกผิดชอบ ชั่วดี ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้บุคคลนั้นประพฤติ ปฏิบัติตนในทางที่ถูกต้องและดีงาม ซึ่งสุนัตรา มนัสไพบูลย์ (2522) กล่าวถึงความสำคัญของคุณธรรมว่า คุณธรรมเป็นหลักของความดีงาม ความควรกระทำและความถูกต้องตามหลักเกณฑ์ทางธรรมจริยา ทางศาสนาและทางวัฒนธรรม เป็นเรื่องของสิ่งที่ควรประพฤติเพื่อก่อให้เกิดความถูกต้องในสังคม มีจุดหมายปลายทางอยู่ที่ คุณงามความดีของสังคมโดยส่วนรวม

การพัฒนาคูณธรรมและจริยธรรมของคนไทย

ความรู้สึกรู้จักคิดและพฤติกรรมของคนไทยเป็นไปตามหลักธรรมในศาสนาที่คนไทย นับถือ คนไทยกว่าร้อยละ 95 ของพลเมืองทั้งประเทศเป็นพุทธศาสนิกชนที่นับถือพุทธศาสนา สืบเนื่องกันเป็นเวลานาน บุตรธิดาได้รับการศึกษาอบรมขั้นแรกจากบิดามารดา หรือผู้ปกครอง ซึ่งเป็นพุทธศาสนิกชน จึงรับเอาคติธรรมจากทางพระพุทธศาสนาเข้าเป็นพื้นฐานทางความคิด และพฤติกรรมตามปกติวิสัยของมนุษย์

สถาบันการศึกษาที่สำคัญของสังคมไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานีเป็นต้นมา มี 3 แห่งคือ บ้าน วัด และวัง บ้านเป็นโรงเรียนแห่งแรกของเด็กทั้งชายหญิงที่ได้รับการศึกษา และได้รับถ่ายทอดวัฒนธรรมสังคมจนเด็กเจริญเติบโตใหญ่ เด็กชายได้รับการศึกษาที่วัดต่อ ส่วนเด็กหญิงก็รับการศึกษาคือที่บ้านต่อไปจนแต่งงาน มีครอบครัว ส่วนวังเป็นสถานศึกษาสำหรับบุตรธิดาของเจ้านาย และบุตรธิดาของขุนนางที่บิดามารดาพาเข้าถวายตัวเพื่อรับราชการต่อไป

ส่วนคนไทยที่นับถือศาสนาอื่น เช่น ศาสนาอิสลาม ศาสนาคริสต์ ก็เช่นเดียวกัน ชาวไทยมุสลิมซึ่งมีอยู่ประมาณร้อยละ 3-4 ของพลเมืองทั้งประเทศ ได้รับการศึกษาเบื้องต้นจากครอบครัวและสถาบันทางศาสนาคือ สุเหร่าหรือมัสยิด ทั้งทางด้านคุณธรรมจริยธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคมตามบัญญัติในพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน แล้วจึงไปรับการศึกษาจากสถาบันศึกษาทางศาสนา และแต่งงานมีครอบครัวสืบไป แม้สังคมคริสต์ศาสนิกชน บิดามารดาไปโบสถ์ในวันอาทิตย์ก็นำบุตรธิดาของตนไปด้วย เป็นการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมตามประเพณีของศาสนิกชนในแต่ละศาสนาให้แก่บุตรธิดา (กรมการศาสนา, 2524)

การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของคนในสังคมเป็นกระบวนการของการศึกษา และถ่ายทอดวัฒนธรรมของชาติจากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่คนรุ่นถัดไป เพื่อสร้างสรรค์ความผาสุกสงบสุข ความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าของสังคม ในสมัยที่ประเทศยังไม่ีระบบโรงเรียนที่แน่นอน หน้าที่ก็เป็นหน้าที่ของสถาบันต่าง ๆ ของสังคมดังกล่าวแล้ว แต่เมื่อประเทศมีระบบการศึกษา คุณธรรมและจริยธรรมของคนก็คือ จริยศึกษา ซึ่งเป็นการศึกษาที่จัดสร้างคุณลักษณะของพลเมืองที่มีคุณธรรมและจริยธรรม บุคลิกภาพ อุปนิสัยและพฤติกรรม เป็นคนดีมีศีลธรรมตามความต้องการของประเทศชาติ

การพัฒนาคุณธรรมในการจัดการศึกษาด้านจริยธรรม ผู้สอนควรปลูกฝังแนวคิดที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดพัฒนาการ ดังนี้

1. การยอมรับความแตกต่างระหว่างความดีกับความชั่ว ตระหนักว่าความดีเป็นสิ่งที่ไม่ทำให้ตนและผู้อื่นเดือดร้อน คนดียอมเป็นที่ชื่นชมยกย่องผลิตผลของความดีเป็นสิ่งที่นำความสุขใจมาให้ ความดีที่ประพฤติปฏิบัติต่อผู้อื่นเป็นการสร้างคุณค่าของชีวิตและสังคม ในทางตรงกันข้ามความชั่วเป็นสิ่งที่ทำให้ตนเดือดร้อนมัวหมอง คนชั่วยอมเป็นที่สาปแช่งตำหนิติเตียน ผลิตผลของความชั่วเป็นสิ่งที่นำความทุกข์กังวลใจมาให้ คนประพฤติชั่วยอมได้รับผลของการกระทำนั้น

2. การมองการณ์ไกลจนเห็นภาพรวมโดยรอบ สามารถนำเกณฑ์แยกแยะความตึงามกำหนดเป็นกฎคุณธรรมใช้ได้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปเป็นการประยุกต์ระบบคุณธรรมขึ้นมาใช้อย่างกว้างขวางจนเป็นหลักสากล (Universalization)

ในปัจจุบันรัฐมีหน้าที่จัดการศึกษาให้ประชาชนทั้งประเทศ การศึกษาอาจแบ่งเป็น 3 แบบ ได้แก่ การศึกษาที่มีระเบียบแบบแผนมีข้อกำหนดต่าง ๆ แน่นนอน คือ การศึกษาในระบบโรงเรียนอย่างหนึ่ง การศึกษาที่องค์การของสังคมหรือรัฐจัดขึ้นเพื่อสนองวัตถุประสงค์เฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ การศึกษานอกโรงเรียนอีกอย่างหนึ่งและการศึกษาที่ประชาชนทุกคนได้รับอยู่ตามปกติวิสัยเป็นประการสุดท้าย ในการศึกษาทั้ง 3 แบบนี้ ต่างมีวัตถุประสงค์ร่วมกันคือ การพัฒนาคนให้เป็นคนดีมีศีลธรรม มีความรู้ ความสามารถ ที่จะอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและสามารถช่วยทำให้สังคมและประเทศชาติ มีความผาสุกสงบสุขและเจริญก้าวหน้าไปด้วยจริยศึกษาหรือการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของประชาชน จึงเป็นโครงสร้างหลักในการศึกษาทั้ง 3 แบบนี้ ก่อนที่ประเทศจะมีระบบโรงเรียนเป็นหลักฐาน การศึกษาของประชาชนด้านจริยศึกษาอยู่ในการศึกษาตามปกติวิสัยเป็นหลักคือ วัชรู ทำตามแบบอย่างปฏิบัติอยู่ในสังคมนั้น ๆ บิดา มารดา ผู้ปกครอง บุคลากรทางศาสนาและผู้ใหญ่ในสังคมทำตัวอย่างที่ดีให้เด็กหรือผู้น้อยปฏิบัติตาม ทำการฝึกหัดอบรมสั่งสอนในบางเรื่องบางอย่างที่เป็นเรื่องพิเศษเป็นเรื่องเฉพาะ และการสร้างบรรยากาศ สิ่งแวดล้อมหรือสภาพแวดล้อมที่เป็นแบบหรือค่านิยมของสังคม ที่มีคุณธรรมและจริยธรรมของสังคมน้อย ๆ รวมเป็นแบบของบ้านเมือง ของชาติ ของประเทศโดยส่วนรวม การศึกษาในระบบโรงเรียนที่ตั้งขึ้นตอนแรกในประเทศไทยมีการจัดสอนเฉพาะหนังสือและวิชาการอื่น ๆ คงมอบจริยศึกษาไว้ในการศึกษาตามปกติวิสัยดังกล่าวนี้ เฟิงมายกจริยศึกษาหรือพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมเป็นวิชาสอนในหลักสูตรการศึกษาที่หลัง โดยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2445 เป็นต้นมา เรียกว่าวิชาจรรยาโดยกำหนดเพียงเนื้อหาสาระที่จะต้องสอนไว้ในแต่ละหัวข้อดังนี้

ศีล กำหนดให้สอนเกี่ยวกับข้อห้ามในการฆ่าสัตว์ การทำร้ายร่างกาย การทรมานสัตว์ การประพฤติเป็นโจรและการกล่าวคำเท็จ

ธรรม กำหนดให้สอนด้วยการแนะนำให้มีเมตตากรุณาและความกตัญญู (ประไพพรรณ โกศัยสุนทร, ม.ป.ป.) การพัฒนาหลักสูตรประถมศึกษาในส่วนที่เกี่ยวข้องคุณธรรม จริยธรรม ก็ได้พัฒนามาเรื่อย ๆ โดยเฉพาะหลักสูตรประถมศึกษาพ.ศ. 2521 ได้กำหนดไว้อย่างชัดเจนในกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย โดยกำหนดให้เป็นเรื่องของจริยศึกษา

โดยเฉพาะซึ่งประกอบด้วยคุณธรรม 30 คุณธรรม อันได้แก่ ไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกายของบุคคลและสัตว์, ความเมตตากรุณา, การไม่โลภไม่ขโมย, ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ, การไม่ละเมิดของรักผู้อื่น, การรู้จักความพอดี, การไม่พูดปด ไม่บิดเบือน ไม่อำพรางความจริง การไม่ยุยงให้เกิดความแตกแยก การไม่พูดคำหยาบ การมีสัจจะและความจริงใจ การไม่หลงและเสพยาเสพติดให้โทษ, ความเป็นผู้มีสติรู้จักยับยั้งชั่งใจ รู้จักผิดชอบชั่วดี, ความเป็นผู้มีเหตุผล, ความละเอียดและเกรงกลัวต่อการทำความชั่ว, ความขยันหมั่นเพียร, ความอดทน อดกลั้น, ความกล้าหาญและความเชื่อมั่นในตนเอง, ความกตัญญูกตเวทী, ความซื่อสัตย์สุจริต, การทำใจให้สงบมีสมาธิและอารมณ์แจ่มใส, การไม่เห็นแก่ตัว, ความประณีตละเอียดถี่ถ้วน, ความรับผิดชอบ, ความมีน้ำใจเป็นธรรม ไม่ลำเอียง, ความมีระเบียบวินัย การตรงต่อเวลา, การยอมรับการเปลี่ยนแปลง, มีมารยาท และมีนิสัยส่วนบุคคลในการกิน นอน ขับถ่าย แต่งกายและสังคมระหว่างเพศ, มารยาทในการแสดงความเคารพ การขอร้อง การแสดงความขอบคุณ การขอความช่วยเหลือ การปฏิเสธ การแสดงความไม่เห็นด้วย การแสดงความยินดี การแสดงความเสียใจ การเล่นการพักผ่อนหย่อนใจ, หลักธรรมสำหรับการอยู่ร่วมกันได้แก่ ความสามัคคี ความเสียสละ การให้อภัย ความเอื้อเฟื้อ การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ความเห็นอกเห็นใจความเป็นผู้มีวิถุคุณธรรมและปฏิบัติตามประเพณีนิยม ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ การแก้ไขข้อบกพร่อง การปฏิบัติทางจริยธรรม ได้แก่ ฆตศีลธรรม ระเบียบกฎหมายและจารีตประเพณี (กรมวิชาการ, 2520) และในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ก็ยังคงกำหนดให้มีเนื้อหาในเรื่องของคุณธรรมจริยธรรมและหลักธรรมของพระพุทธศาสนาอยู่ โดยใช้ชื่อว่า จริยศึกษา แต่ได้มีการปรับคุณธรรม (ซึ่งนำมาจากหลักธรรมและจริยธรรม) จากเดิม 30 คุณธรรม ให้เหลือเพียง 13 คุณธรรม ทั้งนี้รวมคุณธรรมซึ่งจัดอยู่ในพวกเดียวกันไว้ด้วยกันหรือครอบคลุมกันอยู่ และสามารถสอนไปด้วยกันได้ (ประไพพรรณ โกศัยสุนทร, ม.ป.ป.) ซึ่งทั้งนี้มาจากผลการสัมมนาในระดับชาติที่เห็นว่าหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 กำหนดคุณธรรมไว้ 30 คุณธรรมนั้นมากเกินไปครูไม่สามารถสอนให้ครบได้ (จันทนา ตั้งสุวรรณพานิช , 2534) ซึ่งคุณธรรมทั้ง 13 คุณธรรมประกอบด้วย

1. ใฝ่รู้
2. ขยัน

3. อุดหนุน
4. ประหยัด
5. ชื่อสัตย์
6. ระเบียบวินัย
7. ตรงต่อเวลา
8. สามัคคี
9. เสียสละ
10. เมตตากรุณา
11. กตัญญูกตเวทิต
12. ยุติธรรม
13. ความเป็นผู้มีคุณธรรม

แต่เนื้อหาของคุณธรรมไม่ได้มีอยู่ในเฉพาะกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยเท่านั้น หากแต่ได้สอดแทรกในทุกกลุ่มประสบการณ์

นอกจากการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมในระบบโรงเรียนจะมีความสำคัญแล้ว ยังมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมให้แก่คนในสังคม ทั้งนี้ เนื่องจากในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยี ซึ่งมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม และจิตใจ ของประชาชน คุณธรรม จริยธรรมของคนในสังคมได้เสื่อมคลายลง จึงทำให้มีบุคคล หลายฝ่ายเห็นว่าควรจะมีการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่คนในสังคมอย่างจริงจัง ดังมี ผู้กล่าวถึงคุณธรรม จริยธรรมที่จำเป็นในสังคมไทย ดังนี้

พระบาทสมเด็จพระเจ้า ใต้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯพระราชทานคุณธรรม แก่ประชาชนในวาระฉลองครบรอบ 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์ (พุทธศักราช 2525) ซึ่งเป็นคุณธรรมอันควรแก่การปฏิบัติ 4 ประการ ได้แก่ ประการที่หนึ่ง การรักษาความสัตย์ ความจริงใจต่อตนเองที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม ประการที่สอง การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัตย์ความดีนั้น ประการ ที่สาม การอดทน อดกลั้น และอดออม ที่จะประพฤติล่วงความสัตย์ สุจริตไม่ว่าจะด้วย ประการใด และประการที่สี่ การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ ส่วนน้อยของตน เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง

ในปีเดียวกันนี้รัฐบาลก็มีนโยบายส่งเสริม และปลูกฝังวัฒนธรรม โดยเน้นให้ยึดถือและปฏิบัติค่านิยมพื้นฐาน 5 ประการ ได้แก่ ประการที่หนึ่ง การพึ่งตนเอง ชยันหมั่นเพียร และมีความรับผิดชอบ ประการที่สอง การประหยัดและอดออม ประการที่สาม การมีระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย ประการที่สี่ ปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา ประการที่ห้า ความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ (สังเวียง เถาอินปาก, 2535)

สำหรับกรมศาสนา ซึ่งเป็นสถาบันที่เกี่ยวข้องโดยตรง และบทบาทในการปลูกฝังจริยธรรมให้กับพลเมือง ได้เสนอคุณลักษณะที่จำเป็นต้องปลูกฝังให้คนไทย ได้แก่ มีวินัย ซื่อสัตย์สุจริต ยุติธรรม ชยัน ประหยัด ยึดมั่นในสัมมาชีพ สำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ รู้จักคิดริเริ่ม วิจารณ์ และตัดสินใจอย่างมีเหตุผล กระตือรือร้นในการปกครองระบอบประชาธิปไตย รักและเทอดทูนชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรู้จักทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติ มีความเสียสละ เมตตาอารี กตัญญูต่อเวทีกล้าหาญและอดทน (อ้างถึงใน ถนอม เลขาพันธ์, 2531)

นอกจากนี้ กมล ทองธรรมชาติ (อ้างถึงใน สังเวียง เถาอินปาก, 2535) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรม และจริยธรรมที่ประชาชนเคยยึดถือและถ่ายทอดสืบกันมา และควรปลูกฝังให้แก่ประชาชนต่อไป 10 ประการ ได้แก่ ความนิยมการปกครองระบอบประชาธิปไตย รักและเทอดทูนชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ การมีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ความซื่อสัตย์สุจริต การเสียสละเพื่อส่วนรวม ความสามัคคี ความกล้าหาญ กวกรไม่โลภ ไม่ขโมย การไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตผู้อื่น การละอายและเกรงกลัวในการกระทำชั่ว ความเชื่อมั่นในตนเอง และมีเหตุผลในการกระทำ

จากคุณธรรมที่จำเป็นต้องปลูกฝังแก่คนในสังคมดังกล่าว สามารถกล่าวได้ว่า คุณธรรม จริยธรรมพื้นฐานที่บุคคลควรมี คือ ชยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ อดทน ระเบียบวินัย และใฝ่รู้ ซึ่งเป็นคุณธรรมในการพัฒนาตนเอง อันจะนำไปสู่การที่คุณธรรมอื่น ๆ ที่จะพัฒนาสังคมและประเทศชาติต่อไป

แนวทฤษฎีการปลูกฝังและส่งเสริมคุณธรรม

แนวความคิดทางคุณธรรมนั้นแตกต่างกันไปตามความเชื่อของบุคคลที่จะให้ความสำคัญกับสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการทางคุณธรรม จึงทำให้เกิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับ

คุณธรรมหลายทฤษฎีดังนี้

1. ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic Theory)

Freud เป็นนักจิตวิทยาคนสำคัญของกลุ่มทฤษฎีจิตวิเคราะห์ เจลิมเกียรติ
ผิวนวล (2526) จึงได้วิเคราะห์จริยศาสตร์ตามแนวทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ Freud ก็คือ
ลักษณะสุขนิยมทางจิตวิทยา (Psychological Hedonism) ที่แต่ละคนมุ่งสร้างความ
พึงพอใจแก่ตนเอง ภายใต้เงื่อนไขของมโนธรรมส่วนตัวและการสละตัวยับยั้งของชนบทรรมนิยม
ทางวัฒนธรรม

นักจิตวิทยากลุ่มจิตวิเคราะห์เชื่อว่า ทารกเกิดมาพร้อมกับสัญชาตญาณพื้นฐาน
2 ประการคือ สัญชาตญาณแห่งชีวิต (Eros) และสัญชาตญาณแห่งความตาย (Thanatos)
ซึ่งเป็นแหล่งก่อให้เกิดพลังงานทางจิตและจะกระจายกันทำงานในระบบของบุคลิกภาพ
3 ระบบคือ กิเลส (Id) อัจตตา (Ego) และความสำนึกผิด (Super Ego) ระบบบุคลิก
ทั้งสามนี้จะพัฒนาตามขั้นตอน กิเลสเป็นระบบที่ติดตัวทารกมาตั้งแต่เกิด โดยมีหน้าที่หลักคือ
ใช้พลังงานทางจิตไปในการตอบสนองความต้องการให้กับตนเองได้เสมอไป อัจตตาจะพัฒนา
ขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ในการคิดและวางแผนตอบสนองความต้องการทางกิเลส โดยการปรับตัว
ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง พัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กเริ่มจากช่วงที่เด็กพัฒนา
อัจตตา ในช่วงนี้เด็กต้องการพึ่งพาพ่อแม่มาก จริยธรรมจะได้รับการปลูกฝังและอบรมจากผู้
ใกล้ชิดเป็นสำคัญ โดยอาศัยกระบวนการให้รางวัลและการลงโทษเป็นเครื่องมือในการ
อบรมจริยธรรม ได้รับการสร้างและพัฒนาขึ้นในระบบความสำนึกผิดโดยเด็กจะกระทำตาม
อย่าง (Identification) รับเอาบุคลิกลักษณะบางอย่างของพ่อแม่ที่อยู่ใกล้ชิดมาไว้เป็น
ของตนเอง ระบบที่ใช้ตัดสินว่าสิ่งใดผิดถูกและจะเสนอแนวทางต่าง ๆ ในเชิงอุดมคติมาก
กว่าความจริง เพื่อความสมบูรณ์มากกว่าความพอใจ ระบบนี้ประกอบด้วยระบบย่อย 2 ระบบ
คือ ตัวคุณธรรม (Ego Ideal) เป็นระบบที่เด็กจดจำการกระทำที่พ่อแม่บอกว่าไม่ดีและ
ไม่ควรกระทำไว้ ระบบย่อยทั้งสองระบบนี้จะคอยควบคุมการกระทำของเด็กจนเป็นผู้ใหญ่
เมื่อใดที่บุคคลทำในสิ่งที่ขัดตัวคุณธรรมก็จะให้รางวัล ให้เกิดความภาคภูมิใจตนเอง แต่
เมื่อใดที่บุคคลทำในสิ่งที่ไม่ดี มโนธรรมก็จะลงโทษทำให้บุคคลสำนึกผิดขึ้นมา

กล่าวโดยสรุปตามแนวความคิดของ Freud ได้ว่าจริยธรรมสร้างและพัฒนาขึ้น
ในคนโดยกระบวนการถอดแบบจากการอบรมเลี้ยงดูมาแต่เยาว์วัย ทำให้เด็กถอดแบบบุคลิก
ภาพค่านิยมและมาตรฐานจริยธรรมในสังคมไว้ จนในที่สุดจะยอมรับกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ใน

สังคมเป็นหลักปฏิบัติของคน โดยออตโนมัติ (Freud, 1949)

2. ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาและจริยธรรมของโคลเบอร์ก

นักจิตวิทยาที่ศึกษาจริยธรรมตามแนวทฤษฎีนี้ที่ควรกล่าวถึงคือ Piaget (1976) และ Kohlberg (1976) (อ้างถึงใน รวิวทอง ล้อทอง, 2535) นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้จะมีความเชื่อพื้นฐานดังนี้คือ

1. พัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลจะพัฒนาไปตามลำดับขั้น โดยเริ่มจากขั้นต่ำสุดไปยังขั้นสูงสุด และจะก้าวหน้าไปที่ละขั้น ไม่มีการย้อนกลับหรือข้ามขั้น
2. พัฒนาการทางจริยธรรมมีความเป็นสากล
3. พัฒนาการทางจริยธรรมเป็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ระหว่างพัฒนาการของมนุษย์กับการเรียนรู้ทางสังคม
4. พัฒนาการทางจริยธรรมมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางปัญญา

(Kohlberg, 1971)

Piaget มีความคิดว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์นั้นขึ้นอยู่กับความฉลาดในการที่จะรับรู้กฎเกณฑ์และลักษณะต่าง ๆ ของสังคม Piaget พบว่า เด็กจะพัฒนาทางสติปัญญาได้ถึงขั้นสูงสุดเมื่ออายุประมาณ 8-10 ปี และเขาได้แบ่งขั้นพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์ไว้ 3 ขั้น สรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ ดังนี้

1. ขั้นก่อนจริยธรรม เป็นขั้นที่เด็กจะเชื่อฟังทำตามคำสั่งคนอื่นอย่างไม่มีเงื่อนไข ในขั้นนี้เริ่มตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 2 ขวบ เด็กจะพยายามทำตามอย่างคนอื่น จะแสดงความเคารพเชื่อฟังและทำตามคำสั่งของบิดามารดา โดยไม่มีข้อโต้แย้งใด ๆ และมองจริยธรรมในแง่ประมาณของความเสียหาย

2. ขั้นยึดคำสั่ง เป็นขั้นที่เด็กจะปฏิบัติตามกฎต่าง ๆ เด็กจะมองจริยธรรมได้ลึกซึ้งกว่าขั้นแรก เปลี่ยนความคิดจากการตัดสินถูกผิดแบบเด็กมาเป็นการคิดที่ยืดหยุ่นมากขึ้น มองจริยธรรมในแง่ของเจตนากระทำ มากกว่าจะมองในแง่ของปริมาณความเสียหาย

3. ขั้นยึดหลักแห่งตน ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของตนเอง เด็กจะมีพัฒนาการในใจ เขาสำหรับเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของตนเอง รู้จักผิดชอบในพฤติกรรมของเขา

แอล โคลเบอร์ก (L. Kohlberg อ้างถึงในกรรณิการ์ พรานนท์พิทักษ์, 2529) ได้ศึกษาพัฒนาการทางคุณธรรมตามแนวของฌอง เปียเจต์ (Jean Piaget) มาจากการศึกษาระยะยาว และนำคำตอบของเยาวชนอเมริกันในช่วงอายุ 10-16 ปี มาวิเคราะห์

เกี่ยวกับการให้เหตุผลทางจริยธรรม ในการเลือกกระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในสถานการณ์ที่มีความขัดแย้งกัน ระหว่างความต้องการของบุคคลกับกฎเกณฑ์ของกลุ่มหรือสังคม โดยพิจารณาจากเหตุผลของผู้ตอบอายุ 10 ปี ใช้มากที่สุดจนถึงเหตุผล ชั้นที่ 6 ที่เด็กอายุ 16 ปี ใช้มากกว่าเด็กอายุที่ต่ำกว่าทั้งหมด แล้วนำเหตุผลที่ได้จากคำตอบเหล่านั้นมาปรับปรุงคำจำกัดความของแต่ละชั้นอีกหลายครั้ง และได้สรุปพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลมีความสัมพันธ์กับอายุและพัฒนาการทางสติปัญญา โดยแบ่งระดับพัฒนาการทางจริยธรรมออกเป็น 3 ระดับ ในแต่ละระดับมี 2 ชั้น เริ่มจากชั้นต่ำสุดจนถึงชั้นสูงสุด ดังนี้

1. ระดับก่อนกฎเกณฑ์ (Preconventional Level) ในระดับนี้เด็กจะตอบสนองต่อกฎเกณฑ์ โดยกระทำตามผู้มีอำนาจเหนือตนและพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับรางวัลหรือการให้รางวัล ซึ่งพัฒนาการทางคุณธรรมในระดับนี้เด็กจะกระทำในสิ่งที่เห็นประโยชน์ต่อตนเอง โดยนำมาเกี่ยวข้องกับด้านศีรีระเป็นใหญ่ เด็กในระยะนี้จะเข้าใจว่าความดีคือสิ่งที่ทำไปแล้วไม่ถูกลงโทษและทำดีแล้วได้รับรางวัลจึงจะกระทำ เด็กจะเชื่อหรือจะกระทำตามผู้มีอำนาจเหนือตนในการลงโทษหรือการให้รางวัล พัฒนาการทางคุณธรรมในระดับก่อนเกณฑ์นี้แบ่งออกเป็น 2 ชั้นตอนคือ

ชั้นที่ 1 ชั้นหลบหลีกการถูกลงโทษ (The Punishment and Obedience) ในชั้นนี้เด็กจะใช้หลักการหลีกเลี่ยงมิให้ได้รับโทษเป็นเหตุผลในการกระทำ เด็กจะทำดีตามกฎหมายของผู้ที่มีอำนาจเหนือตนและอยู่ภายใต้อำนาจของผู้ใหญ่ เพราะกลัวการถูกลงโทษ เช่น กระทำดีเพราะกลัวจะถูกตีไม่ใช่เพราะกลัวความผิด

ชั้นที่ 2 ชั้นแสวงหารางวัล (The Instrumental Relativist Orientation) การกระทำดีหรือกระทำที่ถูกต้อง ในชั้นนี้เด็กจะเห็นความสำคัญของการได้รับรางวัลหรือคำชมเชย การสัญญาว่าจะให้รางวัลจึงเป็นแรงจูงใจให้เด็กกระทำดี ในชั้นนี้จะเข้าไปในทำนองการได้แลกเปลี่ยนกันแบบเด็ก ๆ เช่น เมื่อเขาให้ฉันมา ฉันก็ตอบแทนเขาไป เป็นต้น

2. ระดับตามกฎเกณฑ์ (Conventional Level) พัฒนาการทางคุณธรรมในระดับนี้เด็กจะเห็นความสำคัญของหน้าที่ความรับผิดชอบของกลุ่มที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ และรู้จักรักษากฎเกณฑ์เพราะเห็นความสำคัญของกลุ่ม หรือเพราะมีความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นหลัก ในระดับนี้เด็กจะไม่กระทำความผิดเพราะต้องการให้ผู้อื่นยอมรับ และยึดกฎเกณฑ์ของกลุ่มและสังคมเป็นเกณฑ์ในการปฏิบัติ พัฒนาการทางคุณธรรมในระดับนี้แบ่งออกได้เป็น 2 ชั้น

คือ

ขั้นที่ 3 ขั้นทำตามที่ผู้อื่นเห็นชอบหรืออยากเป็นเด็กดี เด็กน่ารัก (The Interpersonal Concordance or "Good Boy-nice Girl" Orientation) พัฒนาการทางคุณธรรมในขั้นนี้เด็กจะกระทำในสิ่งที่ตนคิดว่าคนอื่น ๆ จะเห็นด้วยและพอใจ เพื่อให้เป็นที่ชอบพอของเพื่อนฝูง เพราะต้องการการยอมรับจากผู้อื่น โดยจะกระทำดี เพราะต้องการที่จะเป็นเด็กดีของกลุ่ม

ขั้นที่ 4 ขั้นทำตามกฎหมายและระเบียบของสังคม (The "Law and Order" Orientation) ในระดับนี้บุคคลจะเข้าใจกฎเกณฑ์บรรทัดฐานของสังคม เข้าใจถึงบทบาทและหน้าที่ของบุคคลที่พึงปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของกลุ่มสังคมที่เป็นสมาชิกอยู่ และมีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามเพื่อประโยชน์ต่อกลุ่มสังคมของตน

3. ระดับเหนือกฎเกณฑ์ (Postconventional, Autonomous, or Principle Level) พัฒนาการทางจริยธรรมในระดับนี้บุคคลจะเข้าใจถึงค่านิยมและคุณค่าทางคุณธรรม หลักเกณฑ์ที่นำไปใช้โดยพิจารณาถึงสภาพการณ์ที่แตกต่างกันออกไปอย่างเหมาะสมและเที่ยงธรรม รู้จักไตร่ตรองและตัดสินใจสิ่งต่าง ๆ ตามที่เห็นว่าสิ่งใดจะสำคัญมากกว่ากัน พิจารณาสິงต่าง ๆ อย่างลึกซึ้งและกว้างขวาง ไม่ยึดหลักเกณฑ์ตายตัว ไม่ยึดตัวบุคคลหรือค่านิยมของกลุ่มเป็นเกณฑ์ พัฒนาการทางคุณธรรมในระดับนี้แบ่งออกเป็น 2 ขั้น คือ

ขั้นที่ 5 ขั้นทำตามคำมั่นสัญญาหรือขึ้นมีเหตุผลเคารพตนเอง (The Social-contrast, Legalistic Orientation) บุคคลในขั้นนี้จะเห็นความสำคัญของคนหมู่มาก ความถูกต้องเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาถึงค่านิยมเฉพาะตัวบุคคล คำมั่นถึงสภาพการณ์และกฎเกณฑ์ที่มีเหตุผล ซึ่งได้รับการยอมรับจากคนส่วนใหญ่ เคารพมติที่มาจาก การตกลง ความเห็นอย่างเป็นประชาธิปไตย และถือว่ากฎเกณฑ์ ต่าง ๆ ย่อมเปลี่ยนแปลงได้ถ้ามีเหตุผลที่เหมาะสมกว่าหน้าที่ของบุคคล ในขั้นนี้ถือการกระทำตามข้อสัญญาที่ให้ไว้กับผู้อื่น คำมั่นถึงสิทธิเสรีภาพ และไม่พยายามที่จะลิดรอนสิทธิของผู้อื่นด้วย เห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก

ขั้นที่ 6 ขั้นทำตามอุดมคติสากล (The Universal-Principle Orientation) พัฒนาการทางคุณธรรมในขั้นนี้ความถูกต้องคือความสำนึกถึงคุณค่าของความถูกต้องตามหลักกฎเกณฑ์ที่บุคคลนั้นพิจารณา โดยคำนึงถึงเหตุผลอย่างกว้างขวาง มีความ

เป็นสากลของผู้ที่เจริญแล้ว คำนึงถึงประโยชน์ของมนุษยชน ไม่ใช่เฉพาะกลุ่มบุคคล และปฏิบัติตามความถูกต้องนั้นอย่างไม่หวั่นไหวต่อสิ่งใด ๆ มีความละเอียดต่อการกระทำชั่ว แม้จะไม่มีใครรู้เห็นก็จะไม่กระทำ คุณธรรมของบุคคลในขั้นนี้จะเป็นามธรรม เช่น การยอมรับรับในคุณค่าของมนุษย์ทุกคน การยอมรับว่าทุกคนมีสิทธิ์ที่เท่าเทียมกัน ในความเป็นมนุษย์ คุณธรรมในขั้นนี้จะเกิดขึ้นได้ในบุคคลที่มีความเจริญทางสติปัญญาในขั้นสูง มีประสบการณ์และความรู้อย่างกว้างขวาง

แอล โคลเบอร์ก L.Kohlberg (อ้างถึงในกรณีการ พรหมพิทักษ์, 2529) เชื่อว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลจะเป็นไปตามลำดับขั้นจากขั้นที่ 1 ผ่านไปตามลำดับขั้นถึงขั้นที่ 6 บุคคลจะพัฒนาข้ามขั้นไม่ได้ เพราะการให้เหตุผลในขั้นที่ต่ำกว่าอยู่ก่อนแล้ว และต่อมาเมื่อได้รับประสบการณ์ทางสังคมใหม่ ๆ หรือสามารถเข้าใจความหมายของประสบการณ์เก่า ๆ ได้ดีขึ้น จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิดและการให้เหตุผล ทำให้การให้เหตุผลในขั้นสูงมีมากขึ้น เหตุผลขั้นที่ต่ำกว่าก็จะถูกใช้น้อยลงทันทีและถูกละทิ้งไปในที่สุด พัฒนาการทางจริยธรรมของแต่ละบุคคลไม่จำเป็นต้องไปถึงขั้นสูงสุด อาจจะหยุดชะงักในขั้นใดขั้นหนึ่งก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถทางสติปัญญาและประสบการณ์ทางด้านสังคมของบุคคลนั้น โคลเบอร์กได้กล่าวถึงระดับจริยธรรมสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ระดับทางจริยธรรมตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของ โคลเบอร์ก	
ขั้นการให้เหตุผลทางจริยธรรม	ระดับของจริยธรรม
ขั้นที่ 1 หลักการหลบหลีกการถูกลงโทษ (2-7 ปี)	1. ก่อนเกณฑ์ (2-10 ปี) คือ การกระทำตามสิ่งที่ตนต้องการเป็นส่วนใหญ่ หนีการลงโทษและแสวงหารางวัล
ขั้นที่ 2 หลักการแสวงหารางวัล (7-10 ปี)	2. ตามเกณฑ์ (10-16 ปี) คือ การกระทำตามสังคม ระเบียบ ประเพณี
ขั้นที่ 3 หลักการทำตามที่ผู้อื่นเห็นชอบ (10-13 ปี)	

ระดับทางจริยธรรมตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก	
ชั้นการให้เหตุผลทางจริยธรรม	ระดับของจริยธรรม
<p>ชั้นที่ 4 หลักการทำหน้าที่ทางสังคม (13-16 ปี)</p>	<p>กฎหมาย ศาสนา มีการเลียนแบบ และทำตามเพื่อให้ผู้อื่นเห็นชอบ ต่อมาจึงคำนึงถึงบทบาท และหน้าที่ ของตนในสังคม</p>
<p>ชั้นที่ 5 หลักการทำตามมันส์สัญญา (16 ปีขึ้นไป)</p>	<p>3. เหนือเกณฑ์ (16 ปีเป็นต้นไป) คือ การวิเคราะห์ด้วยตนเองก่อน ตัดสินใจโดยคำนึงถึงสิทธิของผู้อื่นใน ส่วนที่เป็นสากล อยู่นอกเหนือกฎเกณฑ์ ในสังคมของตน มีจริยธรรมในขั้นสูงสุด</p>
<p>ชั้นที่ 6 หลักการยึดอุดมคติสากล (ผู้ใหญ่)</p>	

จากการศึกษาจริยธรรม ตามแนวทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาจะพบว่าจริยธรรม
ของบุคคลจะมีพัฒนาการเป็น ไปตามลำดับขั้น และพัฒนาการทางจริยธรรมจะมีความสัมพันธ์
กับพัฒนาการทางสติปัญญา กล่าวคือเมื่อบุคคลเจริญเติบโตเท่าไร เขาก็ยิ่งจะรับรู้จริยธรรม
ได้สูงขึ้นเท่านั้น

นอกจากนี้โคลเบอร์กวางแนวเหตุผลหลักจริยธรรมซึ่งความสัมพันธ์ทุกด้านของ
แต่ละบุคคลที่รวมตัวกันเข้าเป็นระบบสังคมเฉพาะแห่ง หลักจริยธรรมของ โคลเบอร์กเป็นข้อ
ผูกพันในหน้าที่ของแต่ละคนในสังคม

การวิเคราะห์จริยธรรมของ โคลเบอร์ก เปิดเผยให้เห็นถึงเรื่องสำคัญ คือ

1. หลักจริยธรรมเป็นข้อปฏิบัติหรือแนวทาง เมื่อต้องเผชิญกับทางเลือกใน
คุณธรรมหลายทาง และการปฏิบัติคุณธรรมต่าง ๆ
2. การตัดสินใจที่เป็นมาตรฐานจนยึดเป็นกฎเกณฑ์ในการแก้ปัญหาขัดแย้งต่าง ๆ
ได้ตามความต้องการ หลักคุณธรรมจึงต้องเป็น ไปตามหลักสากลและค่านิยมที่ได้รับการยอมรับ

นับถือโดยทั่วไป

ดังนั้นเมื่อมีข้อขัดแย้งเรื่องคุณงามความดี หลักจริยธรรมทั้ง 2 หลัก ดังกล่าวนี้นี้ จะสามารถแก้ปัญหาคัดแย้งเหล่านั้นได้ และเป็นหลักที่ดีความคุณธรรมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือในแนวทางเดียวกัน (ประภาศรี สีหอำไพ, 2531)

3. ทฤษฎีการปรับพฤติกรรม (Behavior Modification Theory) นักทฤษฎีกลุ่มนี้คือ Skinner (อ้างถึงใน อภรณ์ พุกกะมาน, 2528) ทฤษฎีนี้ประยุกต์จากทฤษฎีการวางเงื่อนไข กระบวนการ (Operant Conditioning) ที่อธิบายหลักการเรียนรู้ว่ามนุษย์สามารถพัฒนาคนได้โดยอาศัยหลักการปรับพฤติกรรม ซึ่งการปรับพฤติกรรมในที่นี้หมายถึงการนำเอาหลักการพฤติกรรมมาประยุกต์ใช้อย่างเป็นระบบในการเปลี่ยนพฤติกรรม ซึ่งกระบวนการปรับพฤติกรรมนี้สามารถใช้เปลี่ยนพฤติกรรมใด ๆ ในสภาพการณ์ใด ๆ ก็ได้ หลักการปรับพฤติกรรมจะเจาะจงเฉพาะกระบวนการเรียนรู้แบบการกระทำ อันเป็นการเรียนรู้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างผลกรรมที่เกิดขึ้นจากพฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกจะมีผลในการกำหนดถึงการแสดงพฤติกรรมของบุคคลนั้นในอนาคต

พฤติกรรมใดก็ตามที่บุคคลแสดงออกแล้วได้รับผลกรรมที่พึงพอใจ บุคคลนั้นจะมีแนวโน้มที่จะกระทำพฤติกรรมนั้นซ้ำอีก หรือทำให้ความดีของพฤติกรรมเกิดเพิ่มขึ้น เนื่องจากผลกรรมที่พึงพอใจนั้นได้เปลี่ยนสภาพมาเป็นสิ่งเร้าที่แยกแยะได้ของบุคคลในอนาคต ผลกรรมชนิดนี้เรียกว่า ตัวเสริมแรงทางบวกและการใช้ตัวเสริมแรงทางบวกเรียกว่าการเสริมแรงบวก เช่น การที่สมชายเข้าเรียนตรงเวลาครูให้คำชมเชย (ตัวเสริมแรงบวก) ทำให้สมชายเข้าชั้นเรียนตรงเวลาทุกครั้ง การเสริมแรงบวกนั้นจะต้องมีเงื่อนไข 2 ประการ

1. บุคคลนั้นจะต้องได้รับผลกรรมที่เขาพึงพอใจ
  2. ความถี่ของพฤติกรรม จะต้องเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ
- การเสริมแรงทางบวก อาจทำได้โดยใช้ตัวเสริมแรง ดังต่อไปนี้

1. ตัวเสริมแรงทางสังคม ได้แก่การใช้ ภาษาพูด และภาษาท่าทาง เช่น การใช้คำชมเชย การพูดจายกย่อง การแสดงการยอมรับ หรือการแตะตัวที่ไหล่เบา ๆ เป็นต้น

2. เบี้ย อากศ ได้แก่ การใช้แต้ม ดาวเบี้ย หรือคะแนน โดยที่แต้มดาวเบี้ย หรือคะแนนนั้น จะต้องสามารถนำไปแลกเปลี่ยนที่บุคคลนั้นพึงพอใจ

3. กิจกรรมที่พึงพอใจ ได้แก่การเล่น การเล่นเกมกีฬา ซึ่งเป็นกิจกรรมที่บุคคลนั้น

พึงพอใจ เช่น ถ้านักเรียนทำการบ้านเสร็จเรียบร้อย ครูก็อนุญาตให้เป็นเล่นเกมหรือกีฬาที่นักเรียนชอบ เป็นต้น

จากการศึกษาคุณธรรมตามแนวทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม จะพบว่าพฤติกรรมมีผลกระทบเป็นตัวกำหนด พฤติกรรมใดก็ตามหากทำแล้วผู้กระทำได้รับผลกระทบทางบวก ซึ่งเรียกว่าแรงเสริมหรือตัวเสริมแรง พฤติกรรมนั้นก็จะเกิดซ้ำบ่อยมากขึ้น และในทางตรงข้าม หากพฤติกรรมทำให้เกิดผลกระทบทางลบซึ่งเป็นที่รังเกียจ (Aversive) หรือเพียงแต่ไม่ทำให้เกิดผลกระทบทางบวกเท่านั้น ก็ยังผลให้พฤติกรรมนั้นหดหายไป

4. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม ทฤษฎีนี้เป็นการทำวิธีการและชบวนการที่บุคคลได้รับอิทธิพลทางสังคม ทำให้เกิดการยอมรับลักษณะและกฎเกณฑ์ทางสังคมมาเป็นลักษณะของตน ทฤษฎีนี้ได้นำเอาหลักการเสริมแรง (Principle of Reinforcement) และหลักการเชื่อมโยง (Principle of Association) มาใช้อธิบายวิธีการและชบวนการที่บุคคลได้รับจากสังคม สิ่งแวดล้อมทางสังคม หรือวัฒนธรรมว่าเป็นตัวกำหนดเงื่อนไขทางสังคมให้กับเด็กนับตั้งแต่เกิด พ่อแม่จะเป็นผู้สอนเด็กให้ทราบถึงแนวทางปฏิบัติในสังคม การแยกความแตกต่างระหว่างสิ่งที่ถูกหรือผิด ดี หรือเลว โดยใช้สิ่งเสริมแรงทางคำพูด เห็นได้ชัดว่าพัฒนาการทางจริยธรรมเป็นความองงามของพฤติกรรม และอารมณ์จากการปรับตัวให้เข้ากับกฎเกณฑ์ของสังคม โดยมีแรงขับพื้นฐานมาจากความต้องการทางชีววิทยา การแสวงหารางวัลตลอดจนหลีกเลี่ยงการถูกสังคมลงโทษ ด้วยเหตุนี้แม้ว่ามนุษย์เราจะไม่มีจริยธรรมหรือความต้องการมาตรฐานทางจริยธรรมตั้งแต่เกิดก็ตาม เมื่อโตขึ้นจะมีทัศนคติของจริยธรรมและพฤติกรรมไปตามแนวโครงสร้างทางวัฒนธรรมทางสังคมซึ่งได้มาด้วยการเสริมแรงนั่นเอง ในการอธิบายต้นกำเนิดและการเปลี่ยนแปลงจริยธรรม ทฤษฎีการเรียนรู้ได้เน้นการเรียนรู้โดยบังเอิญและการเลียนแบบเป็นสำคัญ ซึ่งทำให้บุคคลมีพฤติกรรมที่แปลกใหม่หรือแตกต่างไปจากเดิมได้โดยง่าย โดยทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญแก่ลักษณะของสถานการณ์ซึ่งจะเป็นเครื่องกระตุ้นให้บุคคลกระทำพฤติกรรมซ้ำ ๆ จนกลายเป็นลักษณะนิสัยของบุคคลนั้นไปในที่สุด สิ่งที่จะกระตุ้นให้บุคคลกระทำพฤติกรรมต่าง ๆ ได้คือ การหวังความพอใจและการหลบหลีกความทุกข์

ตามทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม โดยเฉพาะทฤษฎีที่เสนอโดยอัลเบิร์ต แบนดูรา (Albert Bandura, 1977) ซึ่งมีความสมบูรณ์มากที่สุด มีแนวคิดพอสรุปได้ ดังนี้

1. สิ่งที่เราเรียนรู้คือความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุ

การค้นพบเหตุการณ์ ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำเมื่อมนุษย์ เราเรียนรู้สิ่งเหล่านี้ก็จะกลายเป็นความเชื่อมั่นที่มีเหตุผลในการควบคุมพฤติกรรมมนุษย์ เมื่อ ประสบเหตุการณ์หนึ่งมนุษย์ก็มีความคาดหวัง (Expectancy)

2. วิธีการเรียนรู้ การเรียนรู้เกิดจากประสบการณ์ตรงที่เกิดขึ้น โดยตนเอง หรือเกิดจากการสังเกตพฤติกรรม หรือผลกรรมของผู้อื่น และจากการอ่านสิ่งที่ผู้อื่นบันทึกไว้ ด้วยวิธีการเรียนรู้หลายรูปแบบ ทำให้มนุษย์เรียนรู้ได้อย่างกว้างขวางและรวดเร็ว

3. ความเชื่อ ผลของการเรียนรู้ของมนุษย์จะพัฒนาเป็นความเชื่อ ความเชื่อ ของมนุษย์มีบทบาทในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ จะเห็นได้จากตัวอย่างการยอมอดทน ต่อความทุกข์ยากลำบากด้วยความเชื่อว่าจะทำให้มีความสุขในอนาคต

4. การควบคุมพฤติกรรมด้วยความคิด มนุษย์สามารถคิด ในเชิงประเมินว่า พฤติกรรมหนึ่ง ๆ จะทำให้ผลกรรมอะไรบ้าง และผลกรรมต่าง ๆ มีความน่าปรารถนามาก น้อยเพียงใด การคิดในเชิงประเมินจะนำไปสู่การตัดสินใจที่จะทำหรือไม่ทำพฤติกรรมใด พฤติกรรมหนึ่ง และนำไปสู่การบังคับตนเอง ให้ประพฤติปฏิบัติตามที่ตั้งใจไว้

จากการศึกษาคุณธรรมตามแนวทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม พบว่า การปลูกฝัง คุณธรรมให้แก่บุคคลจะต้อง ใช้วิธีการเรียนรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อม การสร้างเงื่อนไขให้ บุคคลประสบด้วยตนเอง หรือการให้เป็นแบบอย่างหรือการบอกกล่าวอบรมให้บุคคลเกิด ความเชื่อ ทั้งนี้เพื่อให้บุคคลรู้จักควบคุมพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมและแสดงออกเฉพาะ พฤติกรรมที่เหมาะสม

จากทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณธรรมที่กล่าวมาแล้ว 5 ทฤษฎี จะ เห็นว่าทฤษฎีดังกล่าวมีความสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อสถาบันต่าง ๆ ที่มีบทบาทต่อการส่งเสริมคุณธรรมให้แก่เยาวชนในสังคมให้มีความเจริญเติบโตด้วยความสมบูรณ์ ทั้งทางร่างกาย และจิตใจรู้ว่าอะไรถูกอะไรผิด อะไรควรอะไรไม่ควรทั้งนี้เพื่อให้บรรลุถึงสภาพชีวิตอัน ทรงคุณค่าและอยู่ในสังคมได้อย่างร่มเย็น

การปลูกฝังและการส่งเสริมคุณธรรมแก่เด็ก

การปลูกฝังคุณธรรมและส่งเสริม เป็นกระบวนการทางการศึกษาและเกิดขึ้นได้ ในครอบครัว โรงเรียน สถาบันศาสนา ตลอดจนสื่อมวลชนแบบต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์

และหนังสือพิมพ์ สถาบันเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นผู้ปลุกฝังส่งเสริมหรือถ่ายทอดคุณธรรม ค่านิยม แบบแผน ความประพฤติที่ดีงามให้แก่สมาชิกของสังคม แต่เท่าที่ผ่านมาการปลุกฝังและส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมยังไม่ได้ผลตามที่ต้องการเพราะวิธีการอบรมสั่งสอนคุณธรรม จริยธรรมแก่เยาวชนนั้น ยังไม่ใช่วิธีการที่เหมาะสม สมณ อมรวิวัฒน์ (2523) ได้เสนอแนวทางในการปฏิบัติเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรมที่น่าสนใจไว้เป็นขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การปลุกฝังศรัทธาก่อให้เกิดความสนใจและเร้าให้เกิดความรู้สึกที่อยากมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การสร้างศรัทธาต่อคุณธรรมจึงเป็นสิ่งที่จะต้องคำนึงถึง

ขั้นที่ 2 คือการให้ความรู้ความเข้าใจในหลักการ หลักการในการดำรงชีวิตของคนนั้นไม่ควรมีมากมายนัก คน ๆ หนึ่งอาจมีหลักการของตนเพียงสองสามประการ แล้วทำความเข้าใจให้ถ่องแท้งจนเห็นความสำคัญ และความจำเป็นที่จะต้องนำไปปฏิบัติให้เกิดผล ก็จะเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอย่างมีเป้าหมายแท้จริง

ขั้นที่ 3 เป็นการจัดสภาพแวดล้อมให้เหมาะสม ถ้าสิ่งแวดล้อมนั้นไม่ช่วยทำให้เกิดปัญหาที่ระบียบ และมีการพัฒนาที่เป็นไปในทางสายกลางแล้ว ย่อมนำไปสู่การพัฒนาคุณธรรมที่พึงประสงค์ได้

ขั้นที่ 4 คือการใช้กระบวนการทางการศึกษาช่วยแก้ปัญหาทางคุณธรรม เพราะกระบวนการทางการศึกษาเป็นกระบวนการที่มีจุดมุ่งหมาย มีหลักการ โครงสร้างวิธีการและการวัดประเมินผล ดังนั้นกระบวนการทางการศึกษาจึงร่วมสร้างเสริมให้ผู้เรียนเกิดศรัทธา เกิดความรู้ความเข้าใจ ฝึกฝนปฏิบัติตน และจัดสภาพแวดล้อมให้เกิดคุณธรรมได้ การพัฒนาทัศนคติ ค่านิยม การสร้างเสริมประสบการณ์ทางจิตินัสัยที่ครูได้จัดขึ้น ในกระบวนการเรียนการสอนย่อมเป็นแนวทางคุณธรรมให้แก่ผู้เรียนทั้งในทางตรงและทางอ้อม

ขั้นที่ 5 การใช้อิทธิพลของสื่อมวลชน เป็นขั้นตอนที่ช่วยส่งเสริมขั้นที่สี่เพราะว่าบทบาทของสื่อมวลชนมิใช่เพียงแต่ให้การศึกษาแก่ประชาชนแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ยังมีการให้ข่าวสาร สื่อทรรศนะความเห็น และให้การบันเทิงอีกด้วย บทบาททั้งสามนี้มีอิทธิพลต่อการคิด การเลือกคุณค่า การตัดสินใจของประชาชน

ขั้นที่ 6 คือการระดมความร่วมมือจากทุกสถาบันที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สถาบันทางศาสนา โรงเรียน องค์การทางสังคม ครอบครั้ว หน่วยราชการและการรวมกลุ่มสนใจต่าง ๆ สถาบัน ต่าง ๆ เหล่านี้จะช่วยให้บุคคลในสังคมสามารถจับประเด็นหลักทางคุณธรรม ได้เห็นแบบอย่างที่ดีที่ควรปฏิบัติตามได้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่สร้างศรัทธา ความเชื่อมั่นในการ

ประพจน์ตามค่านิยมที่สังคมกำหนดไว้ให้

เอกวิทย์ ณ ถลาง (อ้างอิงในศักดิ์ชัย นิรัฐทวี, 2525) ได้เสนอแนวทางการปลูกฝังคุณธรรมแก่เด็ก ดังนี้

1. สร้างสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเด็ก ให้เด็กสามารถดูดซึมค่านิยมที่ ต้องการปลูกฝังเอง

2. ให้เด็กได้อยู่ใกล้ชิดตัวอย่างที่ดี

3. เสนอปัญหาให้เด็กคิด เมื่อเด็กเห็นปัญหาของคนอื่นหรือสังคมที่จะนำไปเปรียบเทียบกับประสบการณ์ของตนเอง และเกิดการเปลี่ยนแปลงในตัว คือ ได้ศึกษาวิเคราะห์จนเกิดความสำนึก (Self Realization) มากขึ้น

4. แสวงหาแบบอย่างวัฒนธรรมที่ดีงามและชี้แนะให้เด็กเข้าใจ

5. จัดโอกาสให้เด็กได้ศึกษาหาประสบการณ์จากวิชาการบางอย่าง เช่น วิทยาศาสตร์ ช่วยสร้างค่านิยมให้เด็กรักความจริง มีเหตุผล ศิลปะช่วยขัดเกลา ให้จิตใจละเอียดอ่อน

6. สร้างและปฏิบัติตามระเบียบวินัย อันหมายถึงค่านิยมที่ผู้ใหญ่และเด็กยอมรับนับถือร่วมกัน เป็นวินัยที่มุ่งสร้างความมีวินัยให้แก่ตนเอง

7. สนทนาวิสาสะในชีวิตประจำวัน นำเรื่องที่พบเห็นมาถ้อยให้เห็นคุณค่า ซึ่งสอดคล้องกับเกียรติ อชยานันท์ (2525) ได้เสนอแนวทางในการปลูกฝังส่งเสริมคุณธรรมตามขั้นตอน ดังนี้

1. ให้ความรู้เกี่ยวกับคุณธรรมที่จะปลูกฝังส่งเสริม คือ การให้ผู้ได้รับการปลูกฝังคืออะไรมีลักษณะอย่างไรและมีวิธีการอย่างไรที่จะสามารถตามคุณธรรมเหล่านั้นได้

2. สร้างเจตคติและศรัทธาต่อคุณธรรมที่จะปลูกฝังส่งเสริม คือ ผู้ที่ทำหน้าที่ปลูกฝังส่งเสริมไม่ให้ทำในสิ่งที่ได้อบรมสั่งสอนแล้วความศรัทธาเชื่อถือในเรื่องที่ปลูกฝังส่งเสริมก็จะหมดไป

3. จัดกิจกรรมเพื่อการปฏิบัติ คือ การนำกิจกรรมมาฝึกปฏิบัติและควรเป็นกิจกรรมที่ง่าย ๆ ที่สามารถจะนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ มีความสัมพันธ์กับปัญหาที่จะช่วยแก้ปัญหาทั้งส่วนตัวและส่วนรวมได้ด้วย

4. ฝึกปฏิบัติตามคุณธรรมที่จะปลูกฝัง คือ การนำคุณธรรมนั้น ๆ ไปปฏิบัติ จริง ๆ และควรปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอจึงจะได้ผลดี

ส่วนชัยพร วิชชาวุธ และธีระพร อุวรรณโน (2530) ได้เสนอแนะแนวคิด และพัฒนาการใหม่ในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมที่เสนอโดยนักการศึกษาและนักจิตวิทยาที่ แตกต่างกัน 4 วิธีคือ

1. การปลูกฝังคุณธรรมด้วยการกระจ่างค่านิยม (Value Clarification ย่อว่า VC) ถือว่า ค่านิยม คือหลักการประพฤติต่อสิ่งต่าง ๆ ที่บุคคลถือว่าดีงามถูกต้องและ ควรแก่การยึดถือ กระบวนการ VC มีจุดมุ่งหมายให้ผู้เรียนค้นพบตัวเองว่าหลักการประพฤติ ปฏิบัติของตนเองต่อสิ่งต่าง ๆ เป็นอย่างไร และหลักการที่ถูกต้องที่ควรตามทัศนะของตนเป็น อย่่างไร

วิธีการปลูกฝังคุณธรรมตามแนวพื้นฐานของนักทฤษฎี VC คือ การช่วยให้นักเรียน เกิดความกระจ่างในความเชื่อในทัศนคติในพฤติกรรมและในความรู้สึกของตนเอง หน้าที่ของ ครูในการปลูกฝังค่านิยม คือ การชี้แนะหรือจัดการให้มีการชี้แนะเพื่อให้นักเรียนเกิดความคิดขึ้นว่า ความเชื่อ ทัศนคติ และความรู้สึกของตนที่มีต่อสิ่งนั้น ๆ ให้เป็นไปตามเกณฑ์ของกระบวนการ กระจ่างค่านิยม

2. การปลูกฝังคุณธรรมด้วยเหตุผล (Moral Reasoning ย่อว่า MR) มีแนวคิด พื้นฐานตามทฤษฎีของโคลเบอร์ก คุณธรรม หมายถึง กฎเกณฑ์ในการตัดสินความถูกต้องผิด ของการกระทำ ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎเกณฑ์นั้นขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางปัญญา ข้อผูกพันกับ อายุของบุคคล

วิธีปลูกฝังคุณธรรมตามทัศนะของทฤษฎี MR คือ การพัฒนาผู้เรียนให้มีกฎเกณฑ์ การตัดสินความถูกต้องผิดด้วยเหตุผลในระดับสูง และอย่างน้อยก็ให้อยู่ในระดับกฎเกณฑ์ สังคม ตามทัศนะนี้ การพัฒนาคุณธรรม ไม่อาจกระทำด้วยการสอน ไม่อาจกระทำด้วยการแสดงตัว อย่่างไรให้คุณธรรมพัฒนาด้วยการนึกคิดของแต่ละคนตามลำดับขั้นและตามลำดับพัฒนาการ ทางปัญญา ข้อผูกพันกับอายุ กิจกรรมที่เป็นหัวใจของการพัฒนาคุณธรรมตามทฤษฎีของ MR ใน การปลูกฝังคุณธรรมในชั้นเรียน คือ การอภิปรายแลกเปลี่ยนทัศนะ

3. การปลูกฝังคุณธรรมด้วยการปรับพฤติกรรม (Behavior Modification) ย่อว่า BM วิธีการของ BM ตั้งอยู่บนรากฐานของความเชื่อว่าพฤติกรรมของคนเราถูกควบคุม โดยเงื่อนไขการเสริมแรงและเงื่อนไขการลงโทษ

วิธีปลูกฝังคุณธรรมตามความคิดนี้ หากต้องการปลูกฝังพฤติกรรมก็ต้องจัดเงื่อนไข ต่าง ๆ เพื่อให้ผู้กระทำพฤติกรรมได้รับแรงเสริม และหากต้องการลดพฤติกรรมใดก็ต้องจัด

เงื่อนไข เพื่อให้ผู้กระทำพฤติกรรมนั้น ไม่ได้รับแรง เสริม

4. การปลูกฝังคุณธรรมด้วยการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning ย่อว่า SL) ถือว่าคุณธรรมเป็นความเข้าใจเกี่ยวกับกฎเกณฑ์สำหรับการประเมินความถูกต้องของ พฤติกรรม มีแนวคิดพื้นฐานว่าการเรียนรู้ของมนุษย์ส่วนหนึ่งเกิดจากประสบการณ์ตรงของ ตนเอง ส่วนหนึ่งเกิดจากการสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่น อีกส่วนหนึ่งเกิดจากการฟังคำบอกเล่า และการอ่านบันทึกของผู้อื่น การเรียนรู้ประเภทหลังนี้ช่วยให้มนุษย์ได้มีความรู้อย่างรวดเร็ว และกว้างขวาง

นอกจากนี้ ภัสสรา อินทรกำแหง (2532) ได้สรุป วิธีการปลูกฝังคุณธรรมและ จริยธรรมจากที่มีผู้เสนอแนวทางไว้หลายท่าน ดังนี้

1. ไม่จดจำเนื้อหา เน้นการปฏิบัติ ต้องสร้างศรัทธาให้เกิดแก่จริยธรรมนั้น เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ
2. ผู้สอนควรมีความรู้ความเข้าใจในจริยศึกษาอย่างแท้จริง มีกลวิธีในการ ถ่ายทอดรวมถึงการจัดสภาพแวดล้อมในสถานศึกษา และการเป็นตัวอย่างที่ดี
3. ต้องตระหนักว่าการปลูกฝังคุณธรรมให้กับเด็กเป็นหน้าที่ของทุกคน นับตั้งแต่ บิดา มารดา ผู้ปกครอง ญาติผู้ใหญ่ และสมาชิกอื่น ๆ ในครอบครัว พระสงฆ์ สื่อมวลชนต่าง ๆ ซึ่งเด็กจะเรียนรู้ด้วยการสังเกตและ เรียนแบบ
4. การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้กับเด็กต้องคำนึงถึงวัย และขั้นตอนการ พัฒนาจริยธรรมของเด็ก โดยอาศัยการพัฒนาจริยธรรมตามทฤษฎีของ โคลเบอร์ก
5. การใช้อิทธิพลของกลุ่มเพื่อให้เกิดความคล้อยตาม
6. ถือว่าหลักธรรมและจริยธรรมนั้นสัมพันธ์กันทั้งหมด สร้างคุณธรรมหลักขึ้นมา โดยมีเป้าหมายว่าจะให้มีอะไรบ้างต่อจากนั้นคุณธรรมอื่น ๆ ก็จะมาตาม
7. จริยธรรมนั้นจะต้องมีพร้อมในด้านบวก คือควรจะมีเพิ่มขึ้น ๆ และด้านลบ คือในส่วนที่จะต้องลด ละ เลิก

การปลูกฝังและการส่งเสริมคุณธรรมแก่เด็กจึงจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะพัฒนาการ ในช่วง 10 ปีแรกของมนุษย์นั้น จะฝังรากลึกยากแก่การเปลี่ยนแปลง จึงก่อให้เกิดผลค่อนข้าง ถาวร นอกจากนี้ยังเป็นการปูพื้นฐานให้แก่เยาวชนของชาติ เพื่อให้เจริญเติบโตขึ้นเป็นสมาชิก ที่ดีของสังคม ซึ่งนั่นหมายถึง การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคม

บทบาทของสถาบันต่าง ๆ ในการปลูกฝังและส่งเสริมคุณธรรม

สถาบันต่าง ๆ ในสังคมที่มีอิทธิพลต่อการปลูกฝังและส่งเสริมคุณธรรมแก่เด็กให้เป็น ผู้ที่มีคุณธรรมนั้น คือบุคคลและสถาบันทั้งปวงที่แวดล้อมเด็กอยู่ ได้แก่ ครอบครัว กลุ่มเพื่อน สถาบันทางศาสนา สถาบันทางการศึกษาและสื่อสารมวลชนสถาบันเหล่านี้มีบทบาทและวิธีการ ปลูกฝัง และส่งเสริมคุณธรรมที่แตกต่างกัน ดังนี้

1. **สถาบันครอบครัว** ครอบครัวเป็นหน่วยงานของสังคมที่มีความสำคัญและมี บทบาทอันดับแรกสุดต่อการพัฒนาเด็กตั้งแต่แรกเกิดทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ เด็กได้เรียนรู้ การดำรงชีวิตและได้รับการอบรมสั่งสอนจากทางบ้าน ก่อนจะออกไปสู่สังคมอื่น ๆ เช่น โรงเรียนและชุมชน และผู้ที่มีบทบาทในการอบรมเลี้ยงดูอย่างมาก คือ บิดา มารดา และผู้ปกครอง เพราะเป็นผู้ที่มีโอกาสได้ใกล้ชิดมากกว่าคนอื่น ๆ โดยเฉพาะในด้านการ ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เด็ก ตามหลักจิตวิทยาพัฒนาการวัย 0-12 ปี นับเป็นวัยทอง ของชีวิตโดยแท้ เพราะเด็กที่อยู่ในสภาพแวดล้อมปกติจะสามารถพัฒนาไปได้อย่างมาก ทั้งใน ด้านร่างกาย สติปัญญา สังคม อารมณ์ บุคลิกภาพ และคุณธรรมจริยธรรม ครอบครัวจึงเป็น แหล่งกำเนิดที่สำคัญทางจริยธรรมของบุคคล อาจกล่าวได้ว่า คุณธรรมจริยธรรมของบุคคลนั้น มีต้นเหตุมาจากอิทธิพลของครอบครัวและสังคมมากกว่าอิทธิพลของพันธุกรรม

นักทฤษฎีพัฒนาการทางสังคมหลายคนเชื่อว่า พัฒนาการทางด้านจริยธรรมที่เกิดขึ้น ในช่วง 10 ปีแรก ของมนุษย์นั้น จะฝังรากลึกยากแก่การเปลี่ยนแปลง แม้เวลาจะผ่านไป นานเท่าไร การปลูกฝังและพัฒนาจริยธรรมให้แก่เด็กในวันนี้ ย่อมจะก่อให้เกิดผลค่อนข้าง จะถาวรกว่าในช่วงอายุที่สูงกว่านี้ และจะเป็นการปูพื้นฐานให้แก่เยาวชนของชาติ เพื่อให้ เจริญเติบโตขึ้นเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมในภายหน้า (สำนักงานพัฒนาคุณธรรม, 2537)

นักวิจัยทางจิตวิทยาชื่อ Hoffman (กรมวิชาการ 2527) พบว่า "เด็กจะเรียนรู้ สิ่งต่าง ๆ จากผู้อื่น โดยที่ผู้อื่นจะตั้งใจสอนหรือไม่ตั้งใจสอนก็ตาม และจะเรียนรู้ในสิ่งที่ผู้ ใหญ่ไม่ได้ตั้งใจสอนอีกด้วย" ทั้งในด้านบวกและด้านลบ ดังสุภาษิตของไทยมีว่า ลูกไม้หล่นไม่ ไกลต้น พ่อแม่ที่เลี้ยงดูลูกเป็นอย่างไรลูกก็จะเป็นอย่างนั้น ฉะนั้นผู้ใหญ่ที่เลี้ยงดูเด็ก จึงไม่ เพียงแต่จะให้ความรัก ความอบอุ่นแก่เด็ก เพื่อให้เด็กเกิดความมั่นใจในความรักความหวังดี ของผู้ใหญ่เท่านั้น แต่การฝึกอุปนิสัยและการลงโทษเด็กด้วยวิธีการต่าง ๆ มีผลถึงคุณธรรม จริยธรรมของเด็กโดยตรงอีกด้วย

เพราะฉะนั้นการอบรมเลี้ยงดูและการปลูกฝังคุณลักษณะที่ดีให้แก่เด็ก จึงเป็นเรื่องสำคัญที่พ่อแม่และผู้ปกครองจะต้องให้ความสำคัญและเอาใจใส่เป็นพิเศษ เพราะเด็กและเยาวชน คือ ผู้ที่จะชี้ชะตาอนาคตของชาติในภายหน้า (สำนักงานพัฒนาคุณธรรม, 2537)

2. **กลุ่มเพื่อน** มีบทบาทสำคัญไม่น้อยในการเสริมสร้างคุณธรรม ค่านิยม และลักษณะทางจริยธรรมทั้งที่พึงประสงค์ และไม่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้นในตัวเด็ก โดยเฉพาะในเด็กที่ย่างเข้าสู่วัยรุ่นกลุ่มเพื่อนจะมีอิทธิพลมาก ดังที่เฟียเจท์ กล่าวถึง "ขั้นยึดหลักแห่งตน" ในทฤษฎีพัฒนาการทางคุณธรรมของเขา ซึ่งตรงกับช่วงที่เด็กมีอายุระหว่าง 11-15 ปี ในขั้นนี้การพัฒนาทางสติปัญญา และประสบการณ์จากการมีบทบาทในกลุ่มเพื่อน จึงทำให้เด็กรู้จักคิดก่อนตัดสินใจและรู้จักตั้งกฎเกณฑ์เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ ส่วน โคลเบอร์ก ก็กล่าวไว้ในขั้นที่ 3 ของ "จริยธรรมระดับกฎเกณฑ์" ซึ่งเกิดในช่วงที่คนเรามีอายุประมาณ 10-13 ปี แรงจูงใจที่จะมีผลต่อพฤติกรรมของคนในขั้นนี้ก็คือ การได้เป็นที่ยอมรับของผู้อื่น โดยเฉพาะกลุ่มคนที่ตนเองเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งกลุ่มคนที่คนในวัยนี้เกี่ยวข้องมากที่สุดก็จะได้แก่กลุ่มเพื่อนนั่นเอง (ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, 2524)

3. **สถาบันศาสนา** ศาสนาทุกศาสนาเป็นรากฐานของความสุขความเจริญของผู้ปฏิบัติธรรม ประเทศที่มีความเจริญทางด้านวัตถุโดยขาดหลักธรรมของศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจย่อมหาความสงบสุขได้ยาก ประเทศไทยมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติมาช้านาน

จึงทำให้วัดกับพระสงฆ์มีบทบาทเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ทุกอย่าง และในทุกยุคชวีตประชาชนวัดจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและเป็นศูนย์กลางของสังคมที่เดียว คนไทยเกิดมาเป็นชาวพุทธโดยไม่รู้ตัว โดยไม่ต้องประกาศให้ทราบ บุคคลรู้จักวัดและพระสงฆ์ในฐานะผู้ที่ต้องเคารพนับถือ ภาวะเช่นนี้กลมกลืนแทรกอยู่ในชวีตความเป็นอยู่ของคนไทย โดยอัตโนมัติจากการที่ประชาชนใกล้ชิดกับวัด จึงได้รับการอบรมจากพระสงฆ์เกี่ยวกับหลักธรรมต่าง ๆ ในพุทธศาสนาฝังแน่นอยู่ในจิตใจ แม้ในปัจจุบันวัดมิได้เป็นศูนย์กลางของสังคมเหมือนดังแต่ก่อน แต่พระสงฆ์ก็ยังทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมแก่ประชาชนอยู่ คนไทยส่วนใหญ่จึงประพฤติตามธรรมะ ยอมรับธรรมะเป็นส่วนหนึ่งของชวีตมากน้อยแตกต่างกันในแต่ละบุคคล และจากการที่สังคมชนบทพัฒนาไปสู่สังคมเมือง มีการแข่งขันการทำงานที่ทำให้ต้องย้ายถิ่น ประกอบกับการศึกษาที่เน้นถึงความสำคัญของวัตถุ ทำให้บุคคลคลายความผูกพันและมองเห็นความสำคัญของครอบครัวและวัดน้อยลงกว่าเดิมในปัจจุบัน ถึงแม้ว่าวัดจะยังคงมีความผูกพันใกล้ชิดกับคน

ในสังคมตั้งแต่เกิดจนตาย แต่อิทธิพลในการปลูกฝังคุณธรรมไม่มีเท่าที่ควร ดังนั้นสถาบันทางศาสนาจึงต้องหาช่องทางที่จะสร้างเสริมปลูกฝังคุณธรรมของประชาชนเสียใหม่ให้ทันสมัย และต้องใช้ความพยายามขึ้นในการที่จะดำรงความสำคัญในฐานะสถาบันหลักในกรอบมรดกสั่งสอนในเรื่องศีลธรรมและศาสนา (สุวัฒน์ มั่นสไพบูลย์, 2522)

4. สถาบันการศึกษา โรงเรียนเป็นสถาบันหนึ่งของสังคม มีบทบาทและหน้าที่สำคัญในการให้การศึกษามอบมโนสำนึกสร้างเสริมคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนของชาติ ไม่ใช่เป็นที่สอนหนังสืออย่างเดียวเท่านั้น การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในสถาบันการศึกษานับว่าเป็นการให้การศึกษามีความสำคัญยิ่ง ในการพัฒนาจิตใจเยาวชนอันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีให้เยาวชนไทยตามที่ชาติต้องการ การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเยาวชนควรได้รับการพัฒนาทั้งด้านความรู้ ความคิด ตลอดจนจรรยาบรรณต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองและประเทศชาติ จากสถาบันการศึกษาดังที่พระบรมราชาโชวาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่คณะครู นักเรียน โรงเรียน ไกลกังวล ณ ศาลาเริงพระราชวังไกลกังวลหัวหิน เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2523 ตอนหนึ่งว่า "...วัตถุประสงค์ของการตั้งโรงเรียนหรือการให้การศึกษแก่เยาวชนของชาติคือ การให้นักเรียนมีความสมบูรณ์ไม่บกพร่องทั้งทางร่างกายทั้งความคิดจิตใจ และคุณธรรม ให้นักเรียนมีวิชาความรู้ที่ถูกต้องแม่นยำพร้อมทั้งมีความสามารถที่จะนำความรู้ ความคิด ไปปฏิบัติใช้งานด้วยตนเอง ได้จริงด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือให้นักเรียนแต่ละคนได้มีอุปกรณ์ครบครันสำหรับการครองชีวิต และสร้างสรรค์ประโยชน์ให้แก่สังคมชาติบ้านเมืองในกาลภายหน้านั้นเอง (ข้าเลือก วุฒิจันทร์ อ่างถึงในสุรพงษ์ ลือทองจักร, 2526)

บทบาทและหน้าที่ของ โรงเรียนในการให้การศึกษามอบมโน และพัฒนาเยาวชนให้เติบโตเป็นพลเมืองดีมีคุณภาพนั้น มิใช่เป็นเรื่องที่จะกระทำได้ง่าย ๆ หรือกระทำอย่างขอไปที แต่ต้องปฏิบัติให้มีการกระทำอย่างต่อเนื่อง เอาจริงเอาจัง และทุ่มเทสรรพกำลังทุกอย่าง โดยเฉพาะในเรื่องการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม

จริยธรรมเป็นคุณลักษณะที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ในตัวบุคคล เริ่มตั้งแต่วัยทารก และจะค่อย ๆ พัฒนาขึ้นตามลำดับของการพัฒนาการและวุฒิภาวะ โดยการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่แต่ละบุคคลได้รับทั้งที่เป็นประสบการณ์ตรงและประสบการณ์อ้อม ซึ่งสถาบันการศึกษาจัดไว้ในกระบวนการเรียนการสอนที่เรียกว่าหลักสูตร และเนื่องจากการให้การศึกษาระบบโรงเรียนและสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เป็นการพัฒนาศักยภาพบุคคลโดยอาศัยหลักสูตรเป็น

รูปแบบและแนวทาง ดังนั้นการนำเอาแผนการศึกษาชาติที่วางไว้ไปใช้ในการจัดการศึกษาให้ดำเนินไปสู่เป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพตามที่สังคมต้องการ (สำนักงานพัฒนาคุณธรรม, 2537)

5. **สถาบันสื่อสารมวลชน** หรือสื่อมวลชนเป็นสถาบันที่มีบทบาทและอิทธิพลอย่างยิ่งในสังคมไทย เนื่องจากเครือข่ายการสื่อสารมวลชนที่ทันสมัยในปัจจุบัน ทำให้สื่อประเภทต่าง ๆ สามารถเข้าถึงประชาชนทุกหมู่เหล่าได้อย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์หรือสื่อประเภทอื่น ๆ เมื่อมองในด้านตัวเด็กก็จะเห็นว่าเด็กได้รับอิทธิพลจากสื่อต่าง ๆ ค่อนข้างมาก และในแต่ละวันเด็กใช้เวลาค่อนข้างมาก ในการดูโทรทัศน์ ฟังวิทยุ อ่านหนังสือพิมพ์ นิทานและการ์ตูน ยิ่งในสภาพสังคมปัจจุบันที่พ่อแม่มีเวลาให้กับลูกน้อยลง ก็ยิ่งทำให้สื่อต่าง ๆ มีโอกาสเข้าถึงเด็กได้มากขึ้น

สื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อเด็กมาก และก่อให้เกิดผลกระทบต่อเด็กทั้งในทางที่เป็นคุณและเป็นโทษเพราะเราสามารถใช้อสื่อมวลชนให้เป็นประโยชน์ในการะบวนการเรียนรู้ของเด็กได้ แต่ในสภาพปัจจุบันจะเห็นได้โดยทั่วไปว่า เนื้อหาสาระของบางรายการที่นำเสนอผ่านสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ นั้น มีผลเสียต่อเด็กทั้งในด้านพฤติกรรมกรรมกรกับปัญหาโดยใช้กำลังมากตามไปด้วย ส่วนเด็กที่รับสื่อที่มีสาระทางเพศมาก หากปราศจากการแนะนำอย่างถูกต้องของผู้ใหญ่ก็อาจเข้าใจผิดหรือเกิดความรู้สึกกดดันทางจิตใจและอารมณ์ได้ (สำนักงานพัฒนาคุณธรรม, 2537)

สถาบันต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการปลูกฝังจริยธรรมที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นว่าทุกสถาบันมีความสำคัญ และมีอิทธิพลต่อการปลูกฝังและการส่งเสริมคุณธรรมให้เกิดขึ้นในตัวเด็กทั้งนั้น และถ้าหากทุกฝ่ายทุกสถาบันให้ความร่วมมือกันในการปลูกฝังและเสริมสร้างคุณธรรมในตัวเด็กโดยเฉพาะเด็กในระดับประถมศึกษา ซึ่งควรได้รับการปลูกฝังก่อนตามคำกล่าวที่ว่า "ไม้อ่อนดัดง่าย" เพราะเด็กวัยนี้ได้รับการปลูกฝังอย่างจริงจังแล้วเขาก็จะสามารถได้ดีในวัยต่อ ๆ ไป

บทบาทของครอบครัวในการส่งเสริมคุณธรรม

ครอบครัวประกอบด้วย บิดา มารดา ผู้ปกครองและญาติพี่น้องของเด็ก โดยเฉพาะบิดา มารดา หรือผู้ปกครองเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อเด็กมากที่สุด เพราะเป็นผู้ให้การ

อบรมสั่งสอน เลี้ยงดู ตลอดจนถ่ายทอดและส่งเสริม คุณธรรม ค่านิยม วัฒนธรรมประเพณี เจตคติ บุคลิกภาพและการแสดงพฤติกรรมทั้งหลายแก่เด็ก ทั้งทางตรงและทางอ้อม คือ การให้ความรู้ คำแนะนำ การลงโทษ การให้รางวัลในพฤติกรรมต่าง ๆ และเลียนแบบผู้ใหญ่ ดังที่ เฮอร์ล็อก (Hurlock, 1959) กล่าวว่า "เด็กจะเลียนแบบพฤติกรรมและการปรับตัว ในการดำรงชีวิตจากผู้ใกล้ชิด ซึ่งเป็นผู้เกี่ยวข้องโดยตรงในฐานะผู้ดูแลเด็ก" ซึ่งบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับเด็กมากที่สุดในครอบครัว คือ พ่อแม่ ผู้ปกครองนั่นเอง นอกจากนี้ ละเมียด ลิ้มอักษร (2514) กล่าวไว้ว่า พ่อแม่ ผู้ปกครองเป็นทั้งครูคนแรกและครูคนสุดท้ายที่สำคัญที่สุดของเด็ก เพราะเป็นผู้ให้กำเนิดเด็ก รู้จักและใกล้ชิดกับเด็กมากกว่าใคร ๆ พ่อแม่ ผู้ปกครองจึงเป็นบุคคลที่มีบทบาทที่สุดในการเป็นผู้อบรมสั่งสอนและเป็นแบบอย่างที่ดี ในการวางรากฐานของพฤติกรรมให้แก่เด็ก ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของฐะปะนีย์ นาครทรรพ (2527) ได้กล่าวว่า พ่อแม่ เป็นเข้าหลอมของลูกได้เป็นอย่างดี เด็ก ๆ จะไม่เคยรับรู้อะไรที่ผิด ๆ มาแต่กำเนิด ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอาศัยการอบรมสั่งสอนให้เข้าใจ เพื่อให้มีการพัฒนาการที่เป็นไปในทางที่ดี ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ และการปฏิบัติตนด้วย บทบาทของพ่อแม่ที่มีต่อการวางรากฐานพฤติกรรมให้แก่ลูกจึงมีความสำคัญยิ่ง นอกจากนี้ สุมณ อมรวิวัฒน์และคณะ (2532) พบว่าเด็กสามารถเรียนรู้ เลียนแบบได้จากบุคคลในครอบครัว เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อแม่ พี่น้องเป็นสิ่งที่พบเห็นได้ชัดเจน คือ เด็กเลียนแบบคำพูดและการประกอบอาชีพจากผู้ใหญ่นำมาปฏิบัติตาม ซึ่งเด็กไม่สามารถรู้ได้ว่าในสิ่งที่ผู้ใหญ่กำลังทำหรือกำลังปฏิบัติอยู่นั้นว่าเป็นพฤติกรรมที่ดี หรือไม่ดี เด็กจะรู้ได้ก็ต่อเมื่อผู้ใหญ่ห้ามกระทำ กรณีที่ผู้ใหญ่คิดว่าที่เด็กกระทำนั้นเป็นสิ่งไม่ดี เช่น คำพูดที่หยาบคาย ผู้ใหญ่มักจะห้ามเด็กพูด แต่ในกรณีเดียวกันผู้ใหญ่เองมักจะพูดคำที่หยาบให้เด็กได้ยินบ่อย ๆ ดังนั้นพฤติกรรมของครอบครัวมีผลต่อพฤติกรรมของเด็กด้วย

สุมณ อมรวิวัฒน์ และ ทิศนา เขมมณี (2526) ได้อธิบายไว้ว่าครอบครัว หรือ บ้านเป็นสถานที่อยู่อาศัยซึ่งเด็กได้เริ่มเรียนรู้การดำรงชีวิตนับแต่เกิดมา บ้านเป็นโลกอันอบอุ่นของเด็ก ประกอบด้วยสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ เทคโนโลยีและตัวบุคคลที่แตกต่างกัน องค์ประกอบดังกล่าวนี้ในแต่ละบ้านมีสภาพไม่เหมือนกัน องค์ประกอบที่สำคัญและมีอิทธิพลต่อพัฒนาการทุกด้านของเด็กนั้น คือ พ่อแม่ ผู้ปกครอง ญาติพี่น้องและผู้ดูแลเด็ก นอกจากนี้ ได้จำแนกบทบาทของพ่อแม่ผู้ปกครอง และผู้ดูแลเด็กในการส่งเสริมคุณธรรมแก่เด็กไว้ดังนี้

1. บทบาทในฐานะที่เป็นผู้จัดสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้

จากประสบการณ์ และฝึกการปรับตัว (Social Learning)

สภาพแวดล้อมที่มีระเบียบ สะอาด และสงบ เป็นสิ่งที่สามารถจัดขึ้นได้โดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงความมั่นคง โอ้อ้อ เราคงจะมีความสบายใจ ถ้าได้ไปอยู่ในบ้านที่จัดข้าวของเครื่องใช้เป็นระเบียบบริเวณสะอาดร่มรื่น เด็กของเราก็เช่นกันเขาเป็นคนที่มีความระเบียบวินัย ละเอียด ประณีตและสุนทรีย์ภาพ ถ้าเขาได้เคยชินกับความสะอาด สงบ และงดงาม มาโดยตลอด เขาก็มีกิริยาสุภาพ พูดจาไพเราะ ถ้าคนรอบข้างของเขาไม่แสดงกิริยาหยาบช้าและด่าทอกัน ก้อนหินที่ซรุขระจะกลมเกลี้ยง เมื่อกุส่ายน้ำลูบไล้เป็นเวลานานนั้นใด สิ่งแวดล้อมจะขัดเกลา กิริยา วาจา ใจ ของเด็กที่ละเล็กที่ละน้อย และเป็นผลสำเร็จถ้าเวลานานพอ

บ้านหรือครอบครัว สามารถจัดสถานการณ์หลายแบบทั้งโดยตั้งใจ และไม่ตั้งใจ ที่จะทำให้เด็กเกิดประโยชน์ และได้ฝึกฝนการปรับตัวในทางที่ดีขึ้น เด็กจะเป็นคนก้าวร้าวหรือเก็บกด ถ้าเขาต้องเผชิญกับความอยู่ติธรรมตลอดเวลา เขาได้เรียนรู้ว่าคนอื่นเขายอมมีความคิดแตกต่างไปจากตน ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมและพิธีกรรมต่าง ๆ การฝึกแก้ปัญหาในสถานการณ์ต่าง ๆ โดยใช้หลักธรรมเป็นแนวทางอยู่เสมอ เป็นการสอนคุณธรรมที่ดีที่สุดในชีวิตประจำวัน

2. บทบาทในฐานะเป็นผู้ให้ข่าวสาร ความรู้และข้อเท็จจริงด้านคุณธรรมและวัฒนธรรมแก่เด็ก (Information Learning)

การจัดการศึกษาไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบปิด หรือการศึกษานอกระบบ ที่บ้านและในชุมชน ย่อมจะต้องมีการให้เนื้อหาสาระที่เป็นหลักการ เพื่อนำไปสู่วิธีปฏิบัติ การอบรมเลี้ยงดู และการสอนที่ดีมิใช่เป็นการปล่อยปละละเลยให้เด็กทดลองผิดลองถูก และเรียนรู้ไปตามยถากรรม พ่อแม่ ผู้ปกครอง ต้องสามารถใช้เทคนิควิธีนำหลักธรรมมาสั่งสอนเด็กให้รู้จัก รู้จริงและรู้แจ้ง อีกทั้งสามารถนำข่าวสารข้อเท็จจริงต่าง ๆ มาสนทนา เชื่อมโยงให้หลักธรรมนั้น ๆ สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในชีวิตประจำวัน เพื่อฝึกให้เด็กรู้จักแก้ปัญหาโดยการใช้อย่าง

3. บทบาทในฐานะที่เป็นแบบอย่างที่ดีให้เด็กได้เลียนแบบ (Modeling)

คำพังเพยของไทยได้กล่าวว่า "ลูกไม่ยอมหล่นไม่ไกลต้น" พ่อแม่เป็นคนอย่างไรลูกย่อมเป็นคล้ายอย่างนั้น สังคมไทยปัจจุบันนี้บุคคลที่จะเป็นปูชนียบุคคลของเด็กได้ดีก็คือ พ่อแม่ ดังนั้นพ่อแม่จึงจำเป็นต้องถึงพร้อมด้วยการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ เพื่อให้เด็กได้

เกิดศรัทธา นิยมยกย่องและปฏิบัติตาม

พ่อแม่ ผู้ปกครอง เป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดมากที่สุด สิ่ง que เด็กเริ่มเลียนแบบ คือ กิริยาวาจา ต่อเด็กก็จะเลียนแบบการตอบสนองต่อสิ่งเร้าต่าง ๆ ที่ผู้ใหญ่แสดงออก เช่น ท่าทาง อารมณ์ รวมไปถึงวิธีดำรงชีวิตที่มีระเบียบวินัย เรียบง่าย ประหยัด หรือเหลวแหลก คดโกง ฟูมฟูม ผู้ใหญ่ใช้เวลาว่างอย่างไร ผู้ใหญ่ตัดสินใจอย่างไร แก้ปัญหาอย่างไร เด็กที่อยู่ใกล้ชิดย่อมได้เรียนรู้และเลียนแบบอย่างนั้น

4. บทบาทในฐานะที่เป็นผู้ป้องกันทางเลื่อม และเป็นผู้ส่งเสริมให้เด็กพัฒนาพฤติกรรมไปในทางที่ดี (Reward and Punishment)

วิธีการที่ผู้ใหญ่พึงปฏิบัติ เพื่อป้องกันทางเลื่อมและส่งเสริมพฤติกรรมดีแก่เด็ก ดังต่อไปนี้

4.1 ผู้ใหญ่ต้องไม่แยกตนออกจากเด็ก ดังที่มักจะถูกกันว่า "โลกของผู้ใหญ่" และ "โลกของเด็ก" คนที่แยกกันอยู่คนละสังคมจะมีความเข้าใจกันได้อย่างไร ผู้ใหญ่จึงต้องดูแลเด็กอย่างใกล้ชิด มีความรัก เมตตา เอาใจใส่ และเหนือสิ่งใดต้องมีความเข้าใจเด็ก ทั้งในด้านพัฒนาการ ความรู้สึกนึกคิด และปัญหาของเขา

4.2 ความใกล้ชิดและความเข้าใจเด็กทำให้ผู้ใหญ่สามารถ "ป้องกัน" ได้มากกว่าการแก้ไข ผู้ใหญ่จึงเป็นผู้ที่ "แนะทางดี ชี้ทางเลื่อม" ให้แก่เด็ก

4.3 การพัฒนาพฤติกรรมของเด็กให้เป็นไปในทางที่ดีนั้น ควรใช้วิธีการเสริมแรงจูงใจและให้รางวัล มากกว่าการลงโทษ

4.4 ผู้ใหญ่ควรให้โอกาสเด็กได้สังเกตพฤติกรรมต่างๆ ของคนในสังคม และฝึกให้เด็กได้วิเคราะห์ เปรียบเทียบผลที่เกิดขึ้นจากการประพฤติดี กับผลที่เกิดขึ้นจากการประพฤติชั่ว

5. บทบาทในฐานะที่เป็นผู้แก้ไขและปรับปรุงพฤติกรรมของเด็กที่มีแนวโน้มไปในทางเลื่อมแล้วให้กลับตัวได้ และประพฤติดี (Behavior Modification)

บทบาทของพ่อแม่ ผู้ปกครองนั้น จำเป็นต้องรับผิดชอบต่อความผิดพลาดของเด็กและไม่ควรใช้วิธี "นิ้วไหนร้ายตัดนิ้วนั้น" ซึ่งเป็นวิธีง่ายแต่เลื่องที่สุดในการแก้ไขเด็กที่มีปัญหาทางศีลธรรม เพราะเด็กที่ถูกขับไล่ออกจากบ้าน ออกจากโรงเรียนและออกจากสังคม เด็กที่มีความรู้สึกถูกรังเกียจไม่เป็นที่ยอมรับนั้น มีโอกาสน้อยเหลือเกินที่จะสำนึกถึงความถูกต้องดีงาม ผู้ใหญ่จึงต้องมีความเมตตาและพยายามแก้ไขสาเหตุที่ทำให้เขาประพฤติ

ชั่วไปเช่นนั้น ทั้งบ้านและโรงเรียนต้องร่วมมือกันและรับผิดชอบร่วมกัน ในการช่วยเหลือเด็ก เพราะเหตุว่าผู้ใหญ่จะ คิดหน้าว่าตนเป็นคนดีอยู่ไม่ได้ถ้าเด็กที่แหวดล้อม เขาอยู่นั้นล้วนแต่เป็นคนเลว

หน่วยศึกษานิเทศก์สำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ (2527)

ได้กล่าวถึงการส่งเสริมการเรียนรู้แก่นักเรียนของผู้ปกครองหรือครอบครัวไว้ดังนี้

1. ส่งเสริมการอ่านหนังสือที่มีคุณธรรมต่าง ๆ เล่านิทาน หรืออ่านนิทานให้ฟัง
2. สนับสนุนให้นักเรียนมีหนังสืออ่านเกี่ยวกับคุณธรรม อาจเป็นนิทานต่าง ๆ เพื่อฝึกนิสัยรักการอ่าน
3. เป็นแบบอย่างแก่นักเรียนในการปฏิบัติ และประพฤติตนทั้งทางกาย วาจา และใจ เช่น ความมีระเบียบวินัยในตนเอง ความซื่อสัตย์ ฯลฯ
4. ให้ความร่วมมือทางโรงเรียนขอความร่วมมือในการแก้ไขข้อบกพร่องเกี่ยวกับความประพฤติหรือการปฏิบัติของนักเรียน
5. พานักเรียนไปศึกษาหาความรู้นอกบ้าน เช่น การไปทำบุญฟังเทศน์ที่วัดในวันพระ การตักบาตรตอนเช้าก่อนไปโรงเรียนหรือวันหยุด การไปชมโบราณสถานต่าง ๆ เป็นต้น
6. ชวนนักเรียนถือศีลข้อหนึ่งข้อใดในทำข้อ

ลากบทบาทของพ่อแม่ ผู้ปกครอง หรือครอบครัวในการส่งเสริมคุณธรรม และการส่งเสริมการเรียนรู้แก่นักเรียนตั้งแต่เด็กตั้งกล่าวข้างต้น จะเห็นว่าบทบาทของครอบครัวในการส่งเสริมคุณธรรมแก่เด็กโดยการเป็นแบบอย่าง การให้ความรู้ ข่าวสาร ข้อเท็จจริง การป้องกันและส่งเสริมพฤติกรรม การแก้ไขและปรับปรุงพฤติกรรมของเด็ก และความร่วมมือระหว่างครอบครัวกับโรงเรียน ในการแก้ไขข้อบกพร่องเกี่ยวกับความประพฤติของเด็ก

คุณธรรมที่สำคัญ

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศ จากเศรษฐกิจการเกษตรมาสู่เศรษฐกิจอุตสาหกรรม เป็นเหตุให้สังคมไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทมาสู่ความเป็นสังคมเมืองมากยิ่งขึ้น ทำให้วิถีชีวิตและความเป็นอยู่แบบไทยดั้งเดิมต้องปรับเปลี่ยน

เป็นการดำเนินชีวิตในรูปแบบสมัยใหม่ อันมีผลกระทบต่อสภาพจิตใจ วัฒนธรรมและชีวิตความเป็นอยู่โดยรวม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดปัญหาสังคมเมืองในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นเนื่องจากคุณธรรมของคนในสังคมหย่อนยาน หรือมีน้อยลง

ดังนั้นจึงจำเป็นต้องเร่งปลูกฝังและส่งเสริมคุณธรรมให้แก่คนในสังคม จากสรุปผลการติดตามผล และการแนะนำการใช้หลักสูตร พุทธศักราช 2521 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2524) พบว่าคุณธรรมที่จำเป็นและมีความสำคัญ ได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ มีวินัยในตนเอง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ คำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวม กล้าคิด กล้าพูด กล้าทำ กล้าแสดงออกในสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสมกับกาลเทศะ ซึ่งสอดคล้องกับสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2525) ได้ระบุว่าคุณธรรมที่สำคัญควรมี ดังนี้

1. เน้นความมีวินัย ซื่อสัตย์ ประหยัด อดทน กตัญญู กตเวทิตะ และการประมาณตนเอง เพื่อการดำรงชีวิตที่เรียบง่าย
  2. เน้นการปฏิบัติจริงในด้านคุณธรรม จริยธรรม ไม่ใช่ท่องจำอย่างเดียว
  3. เน้นความรับผิดชอบ สิทธิหน้าที่ ความมีน้ำใจแบบไทย ๆ และส่งเสริมการใช้สินค้าของ ไทยให้มาก
  4. เน้นคุณธรรม จริยธรรม ในการทำงานร่วมกัน เช่น ความสามัคคี ความเสียสละ ความไม่เห็นแก่ตัว
  5. เน้นความซื่อสัตย์ มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย
- สำหรับสุนทรสา สุกภาพ (2525) เห็นว่าคนไทยมีคุณธรรม จริยธรรมในเรื่องของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การแสดงความมีน้ำใจ ความใจกว้างหรือเสริมบารมี นอกจากนี้ยังมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์

ส่วนจินตนา ยูนิพันธ์ (2526) มีความเห็นว่าคุณธรรมที่สำคัญ คือ การตรงต่อเวลา ซื่อสัตย์ อดทน มีความเมตตา มีความรักในวิชาชีพ รับผิดชอบและรู้จักทำงานร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับ ทรรษา ประνομสกุล (2526) ที่กล่าวถึง ความรับผิดชอบงานว่า สามารถทำงานได้โดยไม่ต้องมีผู้ควบคุม และทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ดี นอกจากนี้ อุมพร หล่อสมฤดีและคณะ (2532) ได้ติดตามผู้จบการศึกษาระดับประถมศึกษากรณีผู้ประกอบการอาชีพในภาคพาณิชย์กรรมและบริการพบว่า ปัจจัยที่มีส่วนเอื้ออำนวยให้กรณีศึกษาทั้งหมด เกิด

ความสำเร็จในการประกอบอาชีพ ได้แก่ ปัจจัยพื้นฐาน ซึ่งเกี่ยวข้องกับลักษณะตัวบุคคลด้านคุณธรรม คือ ความซื่อสัตย์ ความขยัน ความอดทน การประหยัด การตรงต่อเวลา และการใฝ่รู้

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยต้องการศึกษาเฉพาะคุณธรรมของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาตนเองและอาชีพ อันเนื่องมาจากการพัฒนาประเทศไปสู่สังคม เศรษฐกิจอุตสาหกรรม ซึ่งมี 7 ด้าน คือ ความซื่อสัตย์ ความขยัน ความอดทน การตรงต่อเวลา ความมีระเบียบ การประหยัด และความใฝ่รู้

1. ความซื่อสัตย์

ความซื่อสัตย์เป็นคุณธรรมหนึ่งที่สำคัญจำเป็นต้องปลูกฝัง และส่งเสริมให้เกิดในทุกคนเพราะการอยู่ร่วมกันในสังคมทุกคนจะต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธกัน ทั้งในด้านความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพ ถ้าทุกคนมีความซื่อสัตย์ก็ย่อมเกิดสันติสุขขึ้นในสังคม

กรมวิชาการ (2523) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525) และ ฉันทนา ไชยชิตา (2533) ได้ให้ความหมายของความซื่อสัตย์สอดคล้องกัน ซึ่งสามารถประมวลได้ ดังนี้

ความซื่อสัตย์ หมายถึง การประพฤติ ปฏิบัติอย่างเหมาะสมตรงต่อความจริงทั้งทางกาย วาจา ใจ ต่อตนเองและผู้อื่น ตลอดจนต่อหน้าที่การงานและคำมั่นสัญญา

กระทรวงศึกษาธิการ (กรมวิชาการ, 2526) ได้ระบุความต้องการให้นักเรียนมีพฤติกรรมที่แสดงถึงความซื่อสัตย์ คือ การพูดความจริง การไม่ทุจริต การไม่เอาของผู้อื่นมาเป็นของตน การไม่คดโกงผู้อื่น การทำผิดแล้วยอมรับผิด การไม่หลอกลวงผู้อื่น และการปฏิบัติตามคำสัญญา

ฉันทนา ไชยชิตา (2533) กล่าวถึงลักษณะพฤติกรรมความซื่อสัตย์ คือ ซื่อตรงต่อเวลางาน การนัดหมาย ระเบียบประเพณี กฎหมาย ไม่พูดปด นินจา ลับลิ้น กลับกลอก ไม่คดโกง ไม่ให้ร้ายผู้อื่น กล่าวที่รับความจริง ประกอบสัมมาชีพ

นอกจากนี้ ศิริวรรณ เจริญจิตตกุล (2533) กล่าวว่า การแสดงออกถึงความซื่อสัตย์ควรมีลักษณะ ดังนี้

1. ความซื่อสัตย์ต่อตนเอง มีลักษณะพฤติกรรม เช่น การมีความรู้สึกผิดชอบชั่วดี การมีความละเอียดเกรงกลัวต่อการกระทำผิด การไม่พูดลับลิ้นหลอกลวง การไม่คิดโลภในของของผู้อื่น การยอมรับผิดจากการกระทำของตน เป็นต้น

2. ความซื่อสัตย์ต่อบุคคลอื่น มีลักษณะพฤติกรรม เช่น การมีความจริงใจต่อผู้อื่น การไม่กล่าวคำเท็จต่อผู้อื่น การรักษาคำมั่นสัญญาที่ให้ไว้กับผู้อื่น การไม่เอาเปรียบผู้อื่น การไม่ถือเอาของของผู้อื่นมาเป็นของตน โดยไม่ได้รับอนุญาต การไม่ทุจริต คือ ควรมีความประพฤติดีทั้งต่อหน้าและลับหลังผู้อื่น เป็นต้น

3. ความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ มีลักษณะพฤติกรรม เช่น มีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ที่ตนทำหรือได้รับมอบหมายและทำให้ดีที่สุด มีความตรงต่อเวลา การไม่ใช้อำนาจหน้าที่ไปในทางหาผลประโยชน์ส่วนตน การรักษาและปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมาย หรือระเบียบข้อบังคับ เป็นต้น

4. ความซื่อสัตย์ต่อหมู่คณะ มีลักษณะพฤติกรรม เช่น การไม่คิดประทุษร้ายต่อหมู่คณะการรักษาความสามัคคีในหมู่คณะ การไม่นำความลับของหมู่คณะไปเปิดเผย เป็นต้น เอกสารเสริมความรู้สำหรับครู กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย จริยศึกษา (กรมวิชาการ, 2528) กล่าวถึงพฤติกรรมของผู้ที่มีความซื่อสัตย์ไว้ดังนี้

1. พูดความจริง
2. เก็บของตกได้ส่งคืนเจ้าของ
3. ยอมรับผิดชอบเมื่อทำผิด
4. ไม่หยิบของของผู้อื่นก่อนได้รับอนุญาต
5. ไม่ลอกการบ้านหรือให้เพื่อนลอกการบ้าน
6. ตรงต่อเวลา
7. ไม่ประพฤติตนเป็นคนหน้าไหว้หลังหลอก
8. ไม่ทุจริตในการสอบ
9. คืนเงินส่วนที่แม่ค้าทอนเกินมา
10. ปฏิบัติตามข้อตกลงหรือสัญญา
11. ไม่ถือเอาของของผู้อื่นมาเป็นของตน
12. ไม่หลอกลวงผู้อื่น
13. ไม่ฉ้อโกงและไม่ฉ้อราษฎร์บังหลวง
14. ไม่ปลอมแปลงเอกสาร
15. รักษาความยุติธรรม
16. ทาเลียงชีพในทางสุจริต

17. ไม่นอกใจคนรัก

จากพฤติกรรมที่แสดงถึงความซื่อสัตย์ตามแนวคิดของนักการศึกษาดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า ลักษณะพฤติกรรมที่เป็นองค์ประกอบของความซื่อสัตย์ที่นักเรียนควรมี คือ

1. พูดความจริง
2. การไม่ทุจริต
3. ยอมรับผิดเมื่อทำผิด
4. การไม่เอาของผู้อื่นมาเป็นของตน
5. ปฏิบัติตามข้อตกลงหรือคำมั่นสัญญา

2. ความซื่อ

การปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ย่อมมีอุปสรรค มีความลำบากน่าเบื่อหน่ายซึ่งอาจก่อให้เกิดความท้อถอยหมดกำลังใจ หากมีความซื่อซื่อหมั่นเพียรในการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ โดยไม่ท้อถอย งานนั้นก็จะสำเร็จลุล่วง และยังประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมและประเทศต่อไป กรมวิชาการ (2528) และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2529) ได้ให้ความหมายของคำว่า ความซื่อซื่อไว้สอดคล้องกันซึ่งสามารถสรุปได้ คือ

ความซื่อซื่อ หมายถึง การใช้ความพยายามอย่างสม่ำเสมอในการปฏิบัติหน้าที่การทำงานที่สุจริตด้วยความเข้มแข็ง เอาใจใส่การทำงาน มีความกระตือรือร้น มานะพยายามบากบั่นไม่ท้อถอย รับผิดชอบเอาใจใส่อย่างสม่ำเสมอต้นเสมอปลาย และรู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ พฤติกรรมที่แสดงถึงความซื่อซื่อในแผนการสอนกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 (กรมวิชาการ, 2526) กล่าวถึงพฤติกรรมความซื่อซื่อที่ต้องการให้นักเรียนแสดงออก คือ การปฏิบัติงานด้วยความเอาใจใส่ รับผิดชอบ มีความพากเพียร อดทนอย่างสม่ำเสมอ

นอกจากนี้ในเอกสารเสริมความรู้สำหรับครู กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยในวิชาจริยศึกษา กล่าวถึงพฤติกรรมของผู้มีความซื่อซื่อไว้ ดังนี้

1. ตื่นนอนแต่เช้าทุกวัน
2. ทำงานที่ได้รับมอบหมายแล้วเสร็จตามกำหนดเวลาทุกครั้ง
3. ไม่จับจอต ล่าช้า เลี่ยงงาน เกี่ยงงานและผลัดวันประกันพรุ่ง
4. ไปโรงเรียน และไปทำงานทุกวันอย่างสม่ำเสมอ
5. ใช้เวลาว่างทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เช่น อ่านหนังสือ ทำงานอดิเรก
6. มีความมานะ บากบั่น อดทนต่ออุปสรรคและความยากลำบากใน

การเรียนรู้และการทำงาน

7. ศึกษา ค้นคว้า สอบถาม ทหาความรู้อยู่เสมอ
8. แนะนำเพื่อนหรือผู้ใกล้ชิดให้ช่วยในการเรียนและการทำงาน
9. ช่วยเหลืองานของเพื่อนหรือครูเท่าที่จะช่วยได้
10. ช่วยแบ่งเบาภาระของผู้ปกครอง เพื่อน ครู ฯลฯ
11. ให้ความร่วมมือในการทำงานของหมู่คณะ

จากพฤติกรรมที่แสดงถึงความซื่อสัตย์ดังกล่าว สามารถสรุปลักษณะพฤติกรรมที่เป็นองค์ประกอบของความซื่อสัตย์ที่นักเรียนควรมี คือ

1. ตื่นนอนแต่เช้าทุกวัน
2. ไปโรงเรียนและไปทำงานทุกวันอย่างสม่ำเสมอ
3. ช่วยเหลืองานของผู้ปกครอง
4. ทำงานที่ได้รับมอบหมาย แล้วเสร็จตามกำหนดเวลา
5. ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

3. ความมีระเบียบวินัย

การอยู่ร่วมกันในสังคมจำเป็นต้องให้มีระเบียบเพื่อให้เกิดระบบ ซึ่งเป็น การสร้างสัญญาณนัดหมาย เป็นการปฏิบัติตามเงื่อนไขที่ได้ตกลงไว้เพื่อความสะดวกในการ ปฏิบัติงาน ซึ่งก่อให้เกิดระบบที่ง่ายต่อการปฏิบัติงานร่วมกัน สามารถปฏิบัติงานอย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพและจัดข้อขัดแย้งต่าง ๆ การขาดระเบียบวินัยนอกจากจะเป็นสาเหตุสำคัญ อย่างหนึ่งที่ทำให้ประเทศล้มเหลวแล้วยังแสดงถึงความบกพร่องทางวัฒนธรรมอีกด้วย (สุพัฒน์ มนต์ไพบูลย์, 2522)

กรมวิชาการ (2523) และกรมวิชาการ (2526) ได้ให้ความหมายของ คำว่าความมีระเบียบวินัยไว้ ดังนี้

ความมีระเบียบวินัย หมายถึง การควบคุมความประพฤติ การปฏิบัติได้ ถูกต้องและเหมาะสมกับคำสั่ง กฎหมาย กฎ กติกา ระเบียบ ข้อบังคับ จรรยา มารยาท และ ศีลธรรมที่สังคมวางไว้เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติของคน

นอกจากนี้ ชมพู่ พิงธรรม (2526) กล่าวว่า ความมีระเบียบวินัย หมายถึง ความสามารถในการควบคุมอารมณ์ตนเอง การปฏิบัติตามกฎของสังคมและการ เคารพในสิทธิของผู้อื่น

จากความหมายดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า ความมีระเบียบวินัย หมายถึง การควบคุมความประพฤติ การปฏิบัติให้ถูกต้องเหมาะสมกับศีลธรรม จรรยา มารยาท กฎหมาย ข้อบังคับ ข้อตกลง คำสั่ง กติกาและระเบียบที่สังคมวางไว้

พฤติกรรมที่แสดงถึงความมีระเบียบวินัย กรมวิชาการ (2526) ได้กล่าวถึง พฤติกรรมความมีระเบียบวินัยที่ต้องการให้นักเรียนแสดงออก ในแผนการสอนกลุ่มสร้างเสริม ลักษณะนิสัย ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ดังนี้

1. ความมีวินัยในตนเอง
2. การตรงต่อเวลา
3. การปฏิบัติตามระเบียบวินัยของโรงเรียน
4. การปฏิบัติตามระเบียบวินัยของสังคม
5. การปฏิบัติตามข้อตกลง

นอกจากนี้ กรมวิชาการ (2528) กล่าวถึงพฤติกรรมของผู้ที่มีระเบียบวินัย

ไว้ดังนี้

1. แต่งกายเรียบร้อยตามระเบียบข้อบังคับ
2. ไม่ออกนอกห้องเรียนก่อนได้รับอนุญาต
3. ปฏิบัติตามระเบียบ กฎ ข้อบังคับอย่างเคร่งครัดโดยสม่ำเสมอทั้ง ต่อหน้าและลับหลัง
4. เก็บของใช้เป็นระเบียบ
5. ซ้ำมถนนตรงทางข้าม
6. เข้าคิวซื้อตั๋ว ซื้ออาหาร และขึ้นรถประจำทาง ฯลฯ
7. ไม่ทิ้งสิ่งปฏิกูลลงบนพื้นถนน หรือแม่น้ำลำคลอง
8. ใช้ยานพาหนะถูกต้องตามกฎหมายจราจร
9. ไม่เด็ดดอกไม้ตามสวนสาธารณะ หรือเขตหวงห้าม
10. มีมารยาทเรียบร้อยในการรับประทานอาหาร
11. รักษาเสื้อผ้า เครื่องใช้ ที่อยู่อาศัยสะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อย

ประเภทและพฤติกรรมของการมีระเบียบวินัย กรมวิชาการ (2523) แบ่ง ออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. การรักษาระเบียบภายนอก ได้แก่ระเบียบวินัยในการบริโภคอุปโภค

ระเบียบวินัยต่อสถานที่ และระเบียบวินัยในการปกครอง

2. การรักษาระเบียบวินัยภายใน ได้แก่ การแต่งและควบคุม ท่วงกิริยา วาจาและใจ ให้หมดจดงดงามด้วยการเว้นชั่ว ประพฤติชอบทั้งต่อหน้าและลับหลัง ได้แก่ ระเบียบท่วงที่ ระเบียบกิริยา ระเบียบวาจา และระเบียบใจสำนักงานคณะกรรมการ วัฒนธรรมแห่งชาติ (2529) ได้กล่าวถึงลักษณะการมีระเบียบวินัยไว้ 3 ลักษณะ ดังนี้

1. การมีระเบียบวินัยในตนเอง คือ การควบคุมตนเองให้ประพฤติ ปฏิบัติตามข้อกำหนดหรือข้อตกลงที่แต่ละบุคคลเป็นผู้กำหนดหรือวางแนวทางไว้ เช่น เก็บสิ่ง ของไว้ที่เดิมทุกครั้งที่ยิบออกมาใช้ เป็นต้น

2. การมีระเบียบวินัยในสังคม คือ การควบคุมตนเองในการ ประพฤติปฏิบัติตนตามกฎหมายและเงื่อนไขที่สมาชิกในสังคมร่วมกันกำหนดขึ้น เพื่อยึดถือเป็น แนวทางประพฤติปฏิบัติสำหรับการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เช่น การเข้าแถวตามลำดับ ก่อน หลังเพื่อรอรับบริการ เป็นต้น

3. การมีระเบียบวินัยต่อประเทศชาติ คือ การควบคุมตนเองให้ ประพฤติปฏิบัติตามกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ ขนบธรรมเนียมประเพณีอันเป็นวัฒนธรรมของชาติ อย่างสม่ำเสมอ เช่น การทักทายผู้ใหญ่ด้วยการไหว้พร้อมกล่าวคำว่า สวัสดีค่ะ สวัสดีครับ เป็นต้น

จากพฤติกรรมที่แสดงออกมามีระเบียบวินัยดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า ลักษณะพฤติกรรมที่เป็นองค์ประกอบของความมีระเบียบวินัยที่นักเรียนควรมี คือ

1. เก็บของใช้มีระเบียบ
2. ไม่ทิ้งขยะหรือสิ่งปฏิกูลตามสถานที่ต่าง ๆ
3. ปฏิบัติตามกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ
4. เข้าคิวรับบริการตามลำดับก่อน - หลัง
5. แต่งกายเรียบร้อยตามระเบียบข้อบังคับ

4. การประหยัด

การประหยัดเป็นคุณธรรมที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ทั้ง ของตนเองและประเทศชาติ ตลอดจนความมั่นคงทางสังคมและการเมืองอีกด้วย กรมวิชาการ (2526) ได้ให้ความหมายของคำว่า การประหยัด ดังนี้ การประหยัด หมายถึง การรู้จักสัดส่วนความจำเป็น ความต้องการที่เกิด

ขึ้น โดยยึดหลักความพอ รู้จักใช้ทุกสิ่งทุกอย่างตามความจำเป็นพอเหมาะพอควร รู้จักยับยั้งความต้องการให้อยู่ในกรอบและขอบเขตอย่างระมัดระวัง โดยใช้ให้น้อยที่สุด และคุ้มค่ามากที่สุดแต่ได้รับประโยชน์มากที่สุด

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมชาติ (2529) กล่าวว่า
การประหยัด หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพย์สิน เวลา ทรัพยากรและ
พลังงานที่มีอยู่หรือหามาได้เท่าที่จำเป็นต่อการช่วยให้ชีวิตดำรงอยู่อย่างมีสุข
จากความหมายของการประหยัดดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า
การประหยัด หมายถึง การใช้ทรัพย์สิน เวลา ทรัพยากร และพลังงาน
อย่างพอเหมาะพอควรตามความจำเป็น และให้ ได้ประโยชน์มากที่สุด

พฤติกรรมที่แสดงออกถึงการประหยัด กรมวิชาการ (2526) กล่าวถึง
พฤติกรรมการประหยัดที่ต้องการให้นักเรียนแสดงออกไว้ในแผนการสอนกลุ่มสร้างเสริมลักษณะ
นิสัย ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ดังนี้

1. การประหยัดทรัพย์ การใช้จ่ายเงิน เก็บสะสมเงิน รู้จักซ่อมแซม
และถนอมของใช้
2. การประหยัดเวลา ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์
3. การประหยัดชีวิต ไม่ประมาท ไม่ติดยาเสพติด
4. การประหยัดทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ตัดไม้ทำลายป่า ใช้ไฟฟ้าอย่าง
ประหยัด

ซึ่งสอดคล้องกับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2526) กรม
วิชาการ (2523) และฉันทนา ไชยชิต (2533) ได้กล่าวถึงพฤติกรรมที่แสดงถึงการ
ประหยัดสามารถประมวลได้ ดังนี้

1. การประหยัดเงิน คือ การรู้จักวางแผน การใช้จ่ายเงินให้เกิด
ประโยชน์คุ้มค่ามากที่สุด เหมาะสมกับรายรับ มีการเก็บออมยับยั้งความต้องการของตน อัน
เป็นผลทำให้เงินอยู่ในขอบเขตที่พอเหมาะพอควร ตัดสินใจใช้เงินโดยคำนึงถึงประโยชน์
ความคุ้มค่า ความจำเป็นของตนเองอย่างรอบคอบไม่ตระหนี่ถี่เหนียวเกินไป
2. การประหยัดเวลา คือ การรู้จักวางแผนการใช้เวลาของตน ใช้
เวลาให้เกิดประโยชน์คุ้มค่ามากที่สุด
3. การประหยัดทรัพยากร คือ การใช้และรักษาวัตถุสิ่งของที่มีอยู่ตาม

ธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุด

4. การประหยัดสิ่งของเครื่องใช้ คือ การรู้จักใช้สิ่งของเครื่องใช้ของตนและส่วนรวมให้เป็นประโยชน์ คุ่มค่ามากที่สุด รักษาและซ่อมแซมสิ่งของเครื่องใช้ ทั้งของตนและของส่วนรวมให้ใช้งานได้อยู่เสมอ ไม่ใช้จ่ายสิ่งของเครื่องใช้อย่างฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น ด้วยความเคยชินหรือความสะดวกสบายของตน เช่น ให้ความร่วมมือในการประหยัดไฟฟ้าและน้ำประปาของส่วนรวม

จากพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการประหยัด สามารถสรุปลักษณะพฤติกรรมที่เป็นองค์ประกอบของการประหยัดที่นักเรียนควรมี คือ

1. การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
2. การประหยัดสิ่งของเครื่องใช้
3. รู้จักซ่อมแซมสิ่งของเครื่องใช้
4. ไม่ใช้จ่ายเงินฟุ่มเฟือย
5. รู้จักใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด

5. ความอดทน

ความอดทนเป็นคุณธรรมที่ทำให้ชนะอุปสรรคและช่วยให้ประสบความสำเร็จ นอกจากนี้คนที่มีความอดทนอดกลั้นยอมเป็นที่ชอบพอรักใคร่ของผู้อื่น

กรมวิชาการ (2526) สุภาพร สุขเจริญ (2530) และมะลิวัลย์ แจ่มมณี (2533) ได้ให้ความหมายของคำว่า ความอดทนสอดคล้องกัน ซึ่งสามารถประมวลได้ ดังนี้

ความอดทน หมายถึง ความเข้มแข็ง ความทนทานของร่างกายและความหนักแน่นของจิตใจ สามารถยืนหยัดต่อสู้กับสถานการณ์และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น โดยใช้สติปัญญาความคุมตนเองให้ไม่แสดงอาการหวั่นไหว

พฤติกรรมที่แสดงถึงความอดทน กรมวิชาการ (2526) ได้กล่าวถึงพฤติกรรมความอดทนที่ต้องการให้นักเรียนแสดงออกไว้ในแผนการสอนกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ว่า นักเรียนสามารถบอกได้ว่าในชีวิตจริงมีทั้งความสำเร็จและความล้มเหลว ยากและง่าย ถูกและผิด ดีและชั่ว แพ้และชนะ การได้มาและการสูญเสีย อดทนต่อความยากลำบากในการเรียนและการทำงาน สามารถควบคุมอารมณ์ของตนเองได้

สำหรับพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคลที่แสดงออกมานั้น กรมวิชาการ (2525) ได้เสนอแนะการวิเคราะห์พฤติกรรมไว้ในเอกสารเสริมความรู้สำหรับครู กลุ่มสร้างเสริม

ลักษณะนิสัย ดังนี้

1. ใช้สติปัญญาควบคุมการกระทำของตนเองให้อยู่ในอำนาจของเหตุผลได้
2. ไม่แสดงอาการทุนทุราย หรือ ร้องครวญครางเมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย
3. ไม่แสดงอาการทิวโหยเมื่อร่างกายต้องการอาหาร
4. ไม่กล่าวคำหยาบคายเมื่อถูกผู้อื่นยั่วอารมณ์
5. ไม่ทำร้ายผู้อื่นที่ทำให้เกิดความโกรธ
6. ควบคุมกิริยาอาการให้เป็นปกติได้เมื่อเจ็บแค้นใจ
7. เมื่อผิดหวังก็ไม่แสดงอาการเสียใจ
8. เมื่อมีอุปสรรคในการเรียนหรือการทำงานก็ไม่ท้อถอย
9. พยายามทำงานที่ยากให้สำเร็จตามเป้าหมาย
10. ยอมรับความจริงที่เกิดขึ้นในชีวิตว่า
  - 10.1 มีทั้งความสำเร็จและความล้มเหลว
  - 10.2 มีทั้งยากและง่าย
  - 10.3 มีทั้งถูกและผิด
  - 10.4 มีทั้งแพ้และชนะ
  - 10.5 มีทั้งได้มาและการสูญเสีย

จากพฤติกรรมที่แสดงถึงความอดทนดังกล่าวสามารถแบ่งลักษณะของความอดทนได้เป็น 4 ลักษณะ คือ

1. อดทนต่อความทุกข์ซึ่งเกิดจากการเจ็บป่วย ไม่แสดงอาการกระวนกระวายเกินไปอย่างที่เรียกว่า "คนใจเสาะ"
2. อดทนต่อกิเลสที่ทำให้เศร้าหมอง
3. อดทนต่อความเหนื่อยยากตรากตรำ หมายถึงความอดทนบากบั่น ชยันหมั่นเพียรในการประกอบกิจการต่าง ๆ เช่น การศึกษาเล่าเรียน การประกอบอาชีพ ผู้ประกอบกิจการต่าง ๆ ต้องมีความอดทน ไม่ย่อท้อ ไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก ไม่เห็นแก่ความสะทวกลสบายเล็ก ๆ น้อย ๆ เมื่อประสบอุปสรรคก็พยายามเอาชนะ ไม่ย่อท้อหรือหมดกำลังใจ ผู้มีความอดทนนี้ย่อมทำกิจการได้สำเร็จ ชีวิตย่อมประสบความสำเร็จ
4. อดทนต่อความเจ็บใจ ได้แก่ความอดทนต่อคำด่า คำเหยียดหยามดูหมิ่นเย้ยหยันนินทาและคำวิพากษ์วิจารณ์ของผู้อื่น ผู้มีความอดทนข้อนี้ย่อมมีจิตใจเข้มแข็งไม่โกรธ

ตอบ ไม่ด่าตอบ เป็นการตัดเหตุแห่งการทะเลาะวิวาท การกระทบกระทั่ง การชกต่อย
 ฆ่ากันได้ ทำให้ไม่มีศัตรู จิตใจสบาย ส่วนผู้ขาดความอดทนยอมก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาท
 ชกต่อยทำร้ายร่างกาย บางทีอาจถึงแก่ชีวิตเพียงเพราะเหตุเล็กน้อย (กรมวิชาการ
 ,2526 สุภาพร สุขเจริญ,2530)

จากพฤติกรรมและลักษณะของความอดทนดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า
 ลักษณะพฤติกรรมที่เป็นองค์ประกอบของความอดทนที่นักเรียนควรมี คือ

1. ไม่แสดงอาการทुरนทुरาย หรือร้องครวญคราง เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย
2. ควบคุมกิริยาอาการให้เป็นปกติได้เมื่อเจ็บแค้นใจ
3. พยายามทำงานที่ยากให้สำเร็จตามเป้าหมาย

6. การตรงต่อเวลา

ผู้ที่ตรงต่อเวลาย่อมทำงานได้สำเร็จตามเป้าหมาย เป็นบุคคลที่มีเกียรติ
 น่านับถือ น่าสรรเสริญ และตัวผู้ปฏิบัติเองย่อมได้รับความสุขกายสบายใจ ส่วนผู้ที่ไม่ตรงต่อ
 เวลาย่อมทำให้งานล่าช้าก่อให้เกิดความเสียหายได้

กรมวิชาการ (2528) และสุนัตรา เทียนอุดม (2535) ได้ให้ความหมาย
 ของการตรงต่อเวลาไว้สอดคล้องกัน คือ

การตรงต่อเวลา หมายถึง การทำงานหรือการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ให้
 ตรงกับเวลา หรือให้สำเร็จตามเวลาที่กำหนดไว้

พฤติกรรมที่แสดงถึงการตรงต่อเวลาสำหรับนักเรียน กรมวิชาการ (2528)
 กล่าวว่าในเอกสารเสริมความรู้สำหรับครูกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ดังนี้

1. มาโรงเรียนทันเวลา
2. ไปตรงเวลาที่นัดหมายไว้
3. ปฏิบัติงานเสร็จตามกำหนดเวลา
4. ตื่นนอน รับประทานอาหาร และขับถ่ายเป็นเวลา

นอกจากนี้ได้แบ่งลักษณะของการตรงต่อเวลาออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. ฝ่ายการงานเมื่อตกลงใจว่าตนจะทำการสิ่งใดอันมีคุณประโยชน์ก็ตั้งใจทำ
 จริงตามเวลาที่กำหนดไว้ ตั้งหน้าทำให้สำเร็จประโยชน์จริง

2. ฝ่ายวาจา เมื่อได้พูดให้คำมั่นก็ทำให้สัตย์ยืนยงมกดีหรือตกลงรับรองจะ
 ปฏิบัติการสิ่งใดไว้กับผู้อื่นอย่างไร กำหนดเวลาไว้อย่างไร ต้องพยายามรักษาเวลา รักษา

คำพูด ปฏิบัติให้ตรงตามที่ตกลงไว้

3. ฝ่ายใจ ต้องฝึกบังคับใจของตนเอง ให้มั่นคงที่จะประพฤติปฏิบัติเป็นคนตรงต่อเวลา เมื่อตกลงใจทำงานหรือตกลงวาจากับใครไว้อย่างไร ต้องตั้งสัจจะไว้ในใจว่าจะต้องปฏิบัติให้ตรงตามที่ตกลงได้

จากจุดประสงค์การเรียนรู้เรื่องการตรงต่อเวลาที่ระบุไว้ในหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ต้องการปลูกฝังให้นักเรียนเกิดคุณลักษณะดังนี้ ปฏิบัติตนในการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ให้ตรงต่อเวลาอย่างสม่ำเสมอ มีความรับผิดชอบ ปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายได้สำเร็จ เรียบร้อยและทันตามเวลา (กรมวิชาการ, 2533)

จากพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการตรงต่อเวลา สามารถสรุปลักษณะพฤติกรรมที่เป็นองค์ประกอบของการตรงต่อเวลาที่นักเรียนควรมี คือ

1. ไปโรงเรียน
2. ไปตรงตามเวลาที่นัดหมาย
3. ปฏิบัติงานเสร็จตามกำหนดเวลา

7. ความใฝ่รู้

ความใฝ่รู้เป็นคุณธรรมในการพัฒนาตนเอง อาชีพ และสังคม

สังเวียน เถอาปนาก (2534) และอดุลย์ สารยะบาล (2535) ได้ให้

ความหมายของคำว่า ความใฝ่รู้ ไว้สอดคล้องกัน คือ

ความใฝ่รู้ หมายถึง ความอยากรู้ อยากทำในสิ่งต่าง ๆ และพยายาม ขวนขวายแสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ

พฤติกรรมที่แสดงถึงความใฝ่รู้ที่ระบุไว้ในจุดประสงค์การเรียนรู้ของหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) เรื่องการปลูกฝังให้นักเรียนเกิดคุณลักษณะของความใฝ่รู้ คือ รู้จักสังเกตสิ่งต่าง ๆ รอบตัว แสวงหาความรู้ที่มีต่อการเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจ เพิ่มพูนสติปัญญาและเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ด้านการศึกษาหาความรู้

จากพฤติกรรมที่แสดงถึงความใฝ่รู้ สามารถสรุปลักษณะพฤติกรรมที่เป็นองค์ประกอบของความใฝ่รู้ที่นักเรียนควรมี คือ

1. ศึกษา ค้นคว้า สอบถาม แสวงหาความรู้อยู่เสมอ

2. เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ด้านการศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ

จากคุณธรรมสำคัญที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าคุณธรรมทั้ง 7 ด้าน ได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความขยัน ความมีระเบียบวินัย การประหยัด ความอดทน การตรงต่อเวลา และความใฝ่รู้ เป็นคุณธรรมที่ควรส่งเสริมและปลูกฝังให้เกิดกับคนไทยทั้งสิ้น เพราะถ้าทุกคนมีคุณธรรมเหล่านี้เป็นพื้นฐานอยู่ในจิตใจแล้ว ย่อมก่อให้เกิดสันติสุขขึ้นในสังคม

การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์เป็นวิธีการอย่างหนึ่งของการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้กันมากในการวิจัยแบบสำรวจ (Survey Research) และการวิจัยภาคสนาม (Field Study) เป็นเครื่องมือการรวบรวมข้อมูลแบบเผชิญหน้ากัน (face - to face) โดยเป็นการพูดคุยอย่างมีจุดมุ่งหมาย (สมศรี วงศ์สวัสดิกุล, 2534) อันประกอบด้วยผู้สัมภาษณ์ (Interviewer) ฝ่ายหนึ่งกับผู้ถูกสัมภาษณ์ (Subjects) อีกฝ่ายหนึ่ง (วิเชียร เกตุสิงห์, 2530) ดังนั้นจึงสามารถใช้กับผู้ถูกสัมภาษณ์ได้ไม่ว่าจะมีการศึกษาในระดับใดก็ตาม

ความหมายและประเภทของการสัมภาษณ์

สมหวัง นิริยานุวัฒน์ (2527) สุภางค์ จันทวานิช (2530) อุทุมพร จามรมาน (2531) และบุญธรรม กิจปรีตาภิสิทธิ์ (2533) ได้ให้ความหมายของการสัมภาษณ์ไว้สอดคล้องกัน ซึ่งสามารถประมวลได้ ดังนี้

การสัมภาษณ์ คือ การสนทนาแบบมีจุดมุ่งหมายแน่นอนระหว่างผู้สัมภาษณ์ (Interviewer) และผู้ให้สัมภาษณ์ (Interviewee) ต่างให้และรับส่งข่าวสารที่ต้องการหรือภายใต้กฎเกณฑ์มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูล ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จะถูกตั้งหรือไม่ขึ้นอยู่กับผู้จัดบันทึกการสัมภาษณ์ คำถามและวิธีการของผู้สัมภาษณ์ ตลอดจนคำตอบและวิธีการของผู้ให้สัมภาษณ์

บิวส์ และเอกกาวอล (Biswas and Aggarwal, 1973) ให้ความหมายของการสัมภาษณ์ว่า เป็นการเก็บข้อมูลโดยการพบปะกันซึ่งเป็นวิธีการและเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์

นอกจากนี้ เพจและทอมัส (Page and Thomas, 1977) กล่าวว่า การสัมภาษณ์เป็นวิธีการตรวจสอบความสามารถส่วนบุคคล โดยวิธีพบปะและถกเถียงระหว่างผู้สัมภาษณ์กับผู้ให้สัมภาษณ์ เป็นวิธีการคัดเลือกข้อมูลเพื่อให้คำตอบมีความตรงและความเที่ยง

จากความหมายของการสัมภาษณ์ตามแนวคิดของนักการศึกษาดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า การสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการวิจัย ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ถูกสัมภาษณ์ โดยผู้สัมภาษณ์ได้วางจุดมุ่งหมายที่แน่นอน ในระหว่างการสัมภาษณ์จะโต้ตอบกันโดยตรงและมีความยืดหยุ่นได้

ประเภทของการสัมภาษณ์

เนื่องจากการสัมภาษณ์เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่มีองค์ประกอบหลายอย่างจึงทำให้การจัดประเภทของการสัมภาษณ์มีหลายรูปแบบแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ที่ใช้ในการแบ่งประเภทซึ่งพอรวบรวมได้ ดังนี้

ทวีป ศิริวิศรี (2525) แบ่งประเภทของการสัมภาษณ์ด้วยเกณฑ์ต่าง ๆ กัน ดังนี้

1. แบ่งตามหน้าที่นำไปใช้ ได้แก่ การสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย (Research Interview) และการสัมภาษณ์เพื่อเป็นตัวแทน (Sample Interview)
2. แบ่งตามจำนวนผู้ตอบ ได้แก่ การสัมภาษณ์เป็นกลุ่มหรือเป็นรายบุคคล (Group or Individual Interview)
3. แบ่งตามจำนวนเวลาที่ใช้ในการสัมภาษณ์ ได้แก่ การสัมภาษณ์ที่ใช้เวลาน้อยหรือการสัมภาษณ์ที่ใช้เวลานาน (Short or Long Contact Interview)
4. แบ่งตามวิธีการสัมภาษณ์ ได้แก่ การสัมภาษณ์ผู้ตอบโดยตรงหรือการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้ตอบ (Directive or Nondirective Interview)

วันทีย์ ชูศิลป์ (2525) แบ่งประเภทของการสัมภาษณ์ไว้ดังนี้

1. แบ่งตามจำนวนผู้ตอบ แบ่งการสัมภาษณ์ได้เป็น 2 ชนิด คือ
  - 1.1 การสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล (Individual Interview) คือการสัมภาษณ์ที่มีผู้ตอบเพียงคนเดียว
  - 1.2 การสัมภาษณ์เป็นกลุ่ม (Group Interview) คือ การ

สัมภาษณ์ที่มีผู้ตอบหลายคน

2. แบ่งตามโครงสร้างแบบสัมภาษณ์แบ่งได้ ดังนี้

2.1 การสัมภาษณ์มีโครงสร้างหรือแบบมาตรฐาน (Structures or Standardized Interview) เป็นลักษณะการสัมภาษณ์ที่ได้สร้างแบบสัมภาษณ์ไว้ก่อนไปสัมภาษณ์ แล้วผู้สัมภาษณ์ถามตามที่สร้างไว้ตามลำดับ

2.2 การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructures Interview) เป็นการสัมภาษณ์โดยมิได้กำหนดข้อความไว้อย่างละเอียดเหมือนแบบแรก และสามารถแบ่งได้อีกเป็น 3 ประเภท คือ

2.2.1 การสัมภาษณ์แบบไม่จำกัดคำตอบ (Non-directed Interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่ผู้สัมภาษณ์ทำหน้าที่เพียงกล่าวนำแล้วปล่อยให้ผู้ตอบตอบโดยอิสระ

2.2.2 การสัมภาษณ์แบบมีจุดสนใจหรือแบบจับภาพนิ่ง (Focus Interview) เป็นการสัมภาษณ์ผู้ตอบที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ที่ต้องการศึกษาเพียงสถานการณ์ใด สถานการณ์หนึ่ง โดยเฉพาะ

2.2.3 การสัมภาษณ์แบบขั้วลึก (Depth Interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่ต้องการทราบเหตุผลในการกระทำในอดีตของผู้ตอบ โดยปล่อยให้ผู้ตอบระบายความในใจหรือข้อเท็จจริงออกมาโดยไม่รู้ตัว ซึ่งอาศัยความสามารถของผู้สัมภาษณ์โดยตรง

สำหรับ บุญธรรม กิจปริตธาวิสุทธิ (2532) ได้แบ่งโดยมีเกณฑ์แตกต่างกันไป ดังนี้

1. ถ้าแบ่งตามลักษณะการใช้งาน แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ แบบมีโครงสร้าง (Structural Interview) และแบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructural Interview)

2. ถ้าแบ่งตามบทบาทของผู้สัมภาษณ์ แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ ไม่จำกัดคำตอบ (Interview Guide) แบบซักถาม (Interview Probing) และการสัมภาษณ์ซ้ำ (Interview Repeating)

3. ถ้าแบ่งตามจำนวนผู้สัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ การสัมภาษณ์รายบุคคล (Personal Interview) กับการสัมภาษณ์รายกลุ่ม (Group Interview)

นอกจากนี้ โคเฮนและแมนเนียน (Cohen and Manien, 1980) ได้แบ่งการสัมภาษณ์ออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. การสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง (Structured Interview) เป็นการ

สัมภาษณ์ที่มีการเตรียมการและมีการนัดหมายไว้ก่อน มีการกำหนดเนื้อหากระบวนการข้อคำถาม อย่างตายตัวและผู้สัมภาษณ์มีอิสระในการถามน้อยมาก

2. การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) เป็น การสัมภาษณ์ที่ไม่มีข้อคำถาม ผู้สัมภาษณ์ต้องรู้ว่าจะถามอะไร เพื่ออะไร ผู้สัมภาษณ์มีอิสระ ในการถามเพื่อให้เหมาะสมตามวัตถุประสงค์ ผู้ตอบก็มีอิสระในการตอบ

3. การสัมภาษณ์แบบมีจุดความสนใจโดยเฉพาะ (Focus Interview) เป็น การสัมภาษณ์ที่ต้องการปฏิบัติการต่อเรื่องหรือเหตุการณ์ที่เฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น หลังจากดูหนังสงครามหรือฟังสุนทรพจน์ของนักการเมืองแล้วมีความคิดเห็นหรือความรู้สึกเกี่ยวกับ เรื่องนี้อย่างไร

4. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Depth Interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่ผู้ สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์จะต้องมีความสัมพันธ์ที่ตักก่อนจะเก็บข้อมูลและมีการติดตามเก็บเป็น ระยะเวลาสม่ำเสมอ เช่น การเก็บประวัติชีวิตของบุคคล

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่าประเภทของการสัมภาษณ์มีหลายประเภทขึ้นอยู่กับ วัตถุประสงค์ วิธีการใช้ จำนวนผู้ตอบ และบทบาทของผู้สัมภาษณ์ ดังนั้นวิธีพิจารณา ประเภทการสัมภาษณ์ ควรขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการใช้ หน้าที่ที่จะนำไปใช้จำนวน เวลาที่ใช้สัมภาษณ์ วิธีการสัมภาษณ์ และบทบาทของผู้สัมภาษณ์ เป็นต้น

เครื่องมือที่ใช้ในการสัมภาษณ์

เครื่องมือที่ใช้ในการสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น 2 ประเภท (Goode and Hatt, 1952) คือ

1. แบบสัมภาษณ์ (Interview Schedule) เหมือนแบบสอบถาม ประกอบด้วยคำถามที่สร้างไว้ล่วงหน้าอย่างชัดเจน รูปแบบของคำถามอาจเป็นคำถามปลายเปิด หรือปลายปิดก็ได้ ผู้สัมภาษณ์ต้องสัมภาษณ์ให้ตรงกับคำถามตามลำดับการสัมภาษณ์ที่ใช้แบบ สัมภาษณ์นั้นส่วนใหญ่นำไปใช้เพื่อทดสอบทฤษฎีที่มีอยู่และสมมุติฐานที่ได้จากทฤษฎี ใช้ในโครงการ สำรวจทางสังคมขนาดใหญ่เป็นเทคนิคที่มีประสิทธิภาพช่วยลดคำถามที่ไม่จำเป็น ทำให้ข้อมูล มีความเชื่อถือได้

2. แนวหัวข้อสัมภาษณ์ (Interview Guide) เป็นหัวข้อระบุชนิดของ

ข้อมูลที่ต้องการ ไม่มีรายละเอียดและคำถามกำหนดไว้แน่นอน การตั้งคำถามในแต่ละหัวข้อขึ้นกับผู้สัมภาษณ์ ดังนั้นผู้สัมภาษณ์จึงต้องเข้าใจประเด็นและเรื่องที่วิจัยแล้วพลิกแพลงคำถามและวิธีการถามผู้ตอบมีอิสระในการตอบ ตอบคำถามได้กว้าง เหมาะสำหรับการใช้กับการศึกษาเบื้องต้นเพื่อกำหนดแบบของความคิดและวางรากฐานในการสร้างแบบสอบถาม

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างซึ่งเป็นการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสัมภาษณ์เท่านั้น ดังนั้นในหัวข้อต่อไปนี้จะเป็นการเสนอเกี่ยวกับแบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์ (Interview Schedule) เป็นชุดของคำถามที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์รวบรวมข้อเท็จจริง โดยผู้สัมภาษณ์เป็นผู้กรอกคำตอบเอง ลักษณะเนื้อหาที่ใช้ถามเหมือนกับเนื้อหาในแบบสอบถามคือ ถามข้อเท็จจริงและความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์ ลักษณะคำถามแตกต่างจากแบบสอบถามเล็กน้อยตรงที่มีลักษณะเป็นทางการน้อยกว่า แต่ยืดหยุ่นในการถามได้มากกว่า (บุญธรรม กิจปริดาภิรุต 2527)

ชนิดของการสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์แบ่งเป็น 3 ชนิด (Issac and Michael 1982) ; Cohen and Minien 1980); Kerlinger 1973)

1. คำถามปลายปิด (Fixed-alternative items) คำถามนี้จะมีคำตอบให้เลือก ซึ่งส่วนใหญ่นิยมให้เลือกตอบสองคำตอบ คือ ใช่ ไม่ใช่ หรือเห็นด้วย ไม่เห็นด้วย
2. คำถามปลายเปิด (Open-ended items) เป็นคำถามที่ไม่มีคำตอบให้เลือกผู้ถามจำเป็นต้องมีทักษะทั้งการถามและการจดบันทึก
3. คำถามแบบสเกล (Scale Item) คำถามชนิดนี้มีข้อดีคือเป็นแบบเดียวกันหมด ลงรหัส (code) ง่าย สะดวกต่อการประเมินผล ข้อเสียคือจะต้องสร้างสถานการณ์ซึ่งอาจทำให้ได้ข้อมูลที่ไม่เป็นความจริง

หลักการใช้คำถามในการสัมภาษณ์

ในการสัมภาษณ์นั้น ลักษณะของคำถามเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้ได้ข้อเท็จจริง

ได้มากนักย เชื่อถือได้เพียงใด การตั้งคำถามจึงควรพิจารณาอย่างดี อย่างน้อยควรพิจารณาตามข้อต่อไปนี้

1. ควรมีการสนทนาทำความเข้าใจกับผู้ให้สัมภาษณ์ตามสมควร เพื่อสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเอง เสียก่อน
2. ควรใช้คำถามที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะศึกษาหรือวิจัย การถามนอกเรื่อง นับว่าเป็นการเสียเวลาโดยใช้เหตุ
3. พยายามใช้ภาษาง่าย ๆ ให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เข้าใจได้ เพราะจุดสำคัญของการสัมภาษณ์อยู่ที่คำตอบ มิใช่คำถาม
4. คำถามที่ใช้ควรชัดเจน รัดกุม แต่ละข้อควรถามประเด็นเดียว
5. พยายามหลีกเลี่ยงคำถามหรือการอธิบายเพิ่มเติมที่เป็นไปในทางแนะนำคำตอบ เพราะจะทำให้คำตอบที่ได้ไม่ตรงตามข้อเท็จจริงหรือตรงตามความรู้สึกจริง ๆ
6. ควรหลีกเลี่ยงคำถามที่จะเป็นผลกระทบต่ออารมณ์ของผู้ตอบ เช่น การถามถึงพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนา ควรทำให้เหมือนกับว่าเป็นเรื่องธรรมดา ไม่ควรทำให้ผู้ตอบลำบากใจ
7. เมื่อสิ้นสุดการสัมภาษณ์ ต้องแน่ใจว่าผู้ให้สัมภาษณ์ไม่เกิดความไม่สบายใจอันเนื่องมาจากการสัมภาษณ์

เทคนิคและขั้นตอนการสัมภาษณ์

เทคนิคการสัมภาษณ์

นักวิชาการหลายท่านได้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับเทคนิคในการสัมภาษณ์ไว้ ดังนี้ สุกงศ์ จันทวานิช (2531) แนะนำว่าการดำเนินการสัมภาษณ์ควรกำหนดเป็นขั้นตอน ดังนี้

1. การเตรียมการสัมภาษณ์ มีขั้นตอน คือ
  - 1.1 ควรเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ไปสัมภาษณ์ คือใคร มีจำนวนเท่าไร โดยเฉพาะในการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ
  - 1.2 เตรียมงานขั้นตอนเกี่ยวกับกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ รายชื่อที่อยู่ ลักษณะของกลุ่มตัวอย่างทุกคน

1.3 วางแผนการสัมภาษณ์ โดยเตรียมคำถามไว้ล่วงหน้า

กำหนดเวลาในการสัมภาษณ์ให้เหมาะสม

1.4 ซ้อมสัมภาษณ์บุคคลอื่นที่มีใช้ผู้ตอบก่อน เพื่อจะได้แก้ไขคำถาม

ให้ผู้สัมภาษณ์ถูกต้องควรมีตัวอย่างคำถามหลาย ๆ อันไว้ใช้สลับเปลี่ยนกันตามความเหมาะสม

1.5 เตรียมอุปกรณ์จัดบันทึกให้เหมาะสมกับสถานการณ์

1.6 ติดต่อกับผู้ถูกสัมภาษณ์ โดยนัดหมายเวลาไว้ล่วงหน้า

2. ขั้นตอนการสัมภาษณ์ มีขั้นตอน คือ

2.1 แนะนำตนเองต่อผู้ถูกสัมภาษณ์ ควรให้ความสำคัญและยกย่องผู้ถูกสัมภาษณ์

2.2 สร้างบรรยากาศให้รู้สึกเป็นกันเองด้วยการสนทนาทักทายด้วยอัธยาศัยยินดี

2.3 บอกวัตถุประสงค์ในการมาสัมภาษณ์พร้อมทั้งให้คำสัญญาว่าจะเก็บเป็นความลับ

2.4 ถ้าจำเป็นต้องจดบันทึก หรือใช้เครื่องบันทึกเสียงต้องแจ้งให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ทราบ

2.5 พูดคุยเป็นการอุ่นเครื่องก่อนที่จะเริ่มสัมภาษณ์จริง ๆ

3. ขั้นตอนสัมภาษณ์ นักวิจัยควรปฏิบัติ ดังนี้

3.1 ใช้คำถามที่เตรียมไว้ล่วงหน้าเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์

3.2 ควรเป็นนักฟังที่ตั้งใจฟังและติดตาม รู้จักบั่นคำถามให้เหมาะสมกับจังหวะของผู้ตอบ

3.3 ใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ระวังเป็นพิเศษในกรณีที่ผู้วิจัยไม่รู้ภาษาของผู้ตอบดีพอและในกรณีที่ต้องใช้ล่าม

3.4 ทำให้ผู้สัมภาษณ์รู้สึกว่า เรื่องที่จะเปิดเผยระหว่างการสัมภาษณ์เป็นเรื่องพิเศษเฉพาะตัว เพื่อที่จะทำให้ผู้ให้สัมภาษณ์เกิดความเต็มใจที่จะให้ข้อเท็จจริงต่าง ๆ

3.5 โดยทั่ว ๆ ไปแล้วก่อนจะสัมภาษณ์ควรหาทางติดต่อกับผู้ให้สัมภาษณ์ โดยผ่านผู้ที่รู้จักกับผู้ที่ให้สัมภาษณ์ หรือมีจดหมายแนะนำตัวผู้สัมภาษณ์ เพื่อให้ผู้ให้สัมภาษณ์เป็นกันเองกับผู้สัมภาษณ์

4. ชั้นบันทึกข้อมูลและสิ้นสุดการสัมภาษณ์ ควรปฏิบัติ ดังนี้

4.1 จัดบันทึกข้อมูลตามความเป็นจริงและจดเฉพาะใจความสำคัญ

4.2 รีบทำบันทึกการสัมภาษณ์ให้สมบูรณ์หลังจากการสัมภาษณ์

เสร็จสิ้นในทันที

4.3 รวบรวมข้อมูลและเอกสารต่าง ๆ ที่ได้จากการสัมภาษณ์

แนบไว้กับบันทึกการสัมภาษณ์ด้วย

4.4 ถ้าพิจารณาเห็นว่า การจดบันทึกทำให้ผู้ตอบมีปฏิกิริยา ซึ่ง

จะเป็นผลเสียต่อการสัมภาษณ์ต้องงดการจดบันทึกแล้วใช้ความจำแทน

พวงรัตน์ ทวีรัตน์ (2531) ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับเทคนิคการสัมภาษณ์ว่า ในการสัมภาษณ์สิ่งที่จำเป็นที่สุด คือ การทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์มีความรู้สึกเป็นตัวของตัวเองมากที่สุดและมีความยินดีที่จะให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ นั่นคือผู้สัมภาษณ์จะต้องแสดงความเป็นมิตร ความจริงใจกับผู้ถูกสัมภาษณ์ควรปฏิบัติดังนี้

1. สัมภาษณ์ทีละคำถาม
2. ควรเริ่มจากคำถามง่าย ๆ
3. ใช้ถ้อยคำที่เข้าใจง่าย คำถามชัดเจน
4. ทบทวนคำถามถ้าจำเป็น
5. ฟังคำตอบจากผู้ถูกสัมภาษณ์ด้วยความตั้งใจ เพื่อให้ได้คำตอบที่ถูกต้อง
6. ให้เวลาผู้ถูกสัมภาษณ์ในการตอบคำถามอย่างเพียงพอ แต่ก็ไม่ปล่อยให้

ให้การสัมภาษณ์หยุดชะงักและพยายามให้เสร็จภายในเวลาที่กำหนด

7. หลีกเลี่ยงการแนะนำคำตอบและถามออกนอกเรื่อง
8. ใช้กลวิธีและทักษะ ในการควบคุม ไม่ให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ตอบออกนอกเรื่อง
9. หลีกเลี่ยงคำถามที่จะกระทบกระเทือนต่อความรู้สึกของผู้ถูกสัมภาษณ์
10. อย่าใช้คำพูดที่แสดงว่าเป็นการสอนผู้ถูกสัมภาษณ์
11. เมื่อการสัมภาษณ์ได้สิ้นสุดลง ผู้สัมภาษณ์ควรตรวจดูความสมบูรณ์ของ

คำตอบถ้ายังได้คำตอบไม่ชัด ก็ถามใหม่ให้ทราบแน่ชัดหรือข้อใดยังไม่ได้ถามก็ถามเสียให้ครบถ้วน

12. ทุกครั้งที่จบการสัมภาษณ์ต้องแสดงความขอบคุณผู้ให้สัมภาษณ์
13. ในการสัมภาษณ์จะต้องทำการจดบันทึกคำตอบไว้อย่างชัดเจน ไม่ควรใช้

คำย่อ อาจใช้เครื่องมืออื่นช่วย เช่น เทปบันทึกเสียงก็ได้

Gorden (1987) ได้กล่าวถึงการสัมภาษณ์ว่าจะต้องมีการวางแผนอย่างรอบคอบโดยพิจารณาถึงสิ่งต่อไปนี้

1. พิจารณาผู้ให้ข้อมูล ซึ่งผู้ที่สามารถให้ข้อมูลได้มีอยู่ 3 ประเภท คือ
  - 1.1 ผู้ที่เป็นกุญแจนำไปสู่ข้อมูลที่สำคัญ (Key Informants) บทบาทของ Key Informants จะเป็นผู้ที่ให้ความร่วมมือ นำทางไปหาผู้ถูกสัมภาษณ์
  - 1.2 ผู้ให้ข้อมูลเฉพาะ (Special Respondents) คือ ผู้ที่สามารถให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง โดยตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยนั้น
  - 1.3 ตัวแทนของผู้ให้ข้อมูล (Representative Respondents) คือผู้ที่มีคุณสมบัติเหมือนกับผู้ที่เป็นประชากรของการวิจัย ซึ่งสามารถให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง โดยตรงกับวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ได้

ในการพิจารณาผู้ให้ข้อมูลนั้น นอกจากพิจารณาว่าใครเป็นผู้มีข้อมูลที่ต้องการและสามารถให้ข้อมูลได้แล้วควรพิจารณาถึงความเต็มใจที่จะให้ข้อมูลด้วย ซึ่งงานวิจัยบางเรื่องอาจจำเป็นต้องมีผู้ให้ข้อมูลทั้ง 3 ประเภท

2. การเลือกผู้สัมภาษณ์ เพื่อให้การเก็บรวบรวมข้อมูลได้ข้อมูลอย่างสมบูรณ์เที่ยงตรงและมีประสิทธิผล จึงควรคัดเลือกผู้สัมภาษณ์โดยพิจารณาดังนี้

2.1 คุณลักษณะภายนอก (Overt Characteristics) ได้แก่ เพศ อายุ เชื้อชาติ สถานภาพทางสังคม ลักษณะการแต่งกาย คำพูดที่ใช้ล้วนแต่เป็นสิ่งที่สำคัญที่จะก่อให้เกิดความประทับใจ และช่วยในการตัดสินใจว่า ผู้ถูกสัมภาษณ์จะยินยอมให้ข้อมูลหรือไม่

2.2 ลักษณะบุคลิกภาพขั้นพื้นฐาน (Basic Personality Traits) ซึ่งได้แก่ ความยืดหยุ่น ความฉลาด และการมีความมั่นคงทางอารมณ์ ความยืดหยุ่นจะทำให้ผู้สัมภาษณ์ สามารถควบคุมสถานการณ์ในระหว่างดำเนินการสัมภาษณ์ได้ดี ความเฉลียวฉลาดจะทำให้ผู้สัมภาษณ์ เข้าใจวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ดี สามารถซักถามให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ ส่วนอารมณ์ที่มั่นคงจะทำให้ผู้สัมภาษณ์ไม่ตื่นเต้นวิตกกังวล ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์ดีขึ้น

2.3 ความรู้เฉพาะอย่าง (Special Knowledge) จะทำให้ผู้สัมภาษณ์มีความเข้าใจในเรื่องที่ถามได้ดีขึ้น การคัดเลือกผู้ที่มีความรู้เฉพาะอย่างที่ตรงกับ

เรื่องที่มีสัมภาษณ์จะช่วยลดความยุ่งหรือภาระอื่น ๆ ได้มาก

3. การเลือกเวลาและสถานที่ที่เหมาะสม (Selecting the appropriate time and place) การเลือกเวลาและสถานที่ควรให้ความสะดวกแก่ผู้ให้สัมภาษณ์มากที่สุด

4. การจัดโครงสร้างสถานการณ์การสัมภาษณ์ (Structuring the interview situation) ได้แก่ การวางแผนว่าจะแนะนำตัวอย่างไร จะอธิบายถึงผู้ที่สนับสนุนและวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์อย่างไร ควรจะอธิบายวิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูลอย่างไร ควรที่จะสัญญาในเรื่องการไม่เปิดเผยนาม หรือความลับของผู้ให้ข้อมูลอย่างไร จะบันทึกการสัมภาษณ์อย่างไร จะใช้คำถามไหนเป็นการนำเพื่อการสัมภาษณ์ แผนที่มีมุ่งให้คำตอบแก่ข้อสงสัยเหล่านี้ล้วนแต่มีอิทธิพลต่อการที่ผู้ถูกสัมภาษณ์จะมอง และ เข้าใจบทบาทของผู้สัมภาษณ์ รวมทั้งข้อมูลที่จำเป็นตลอดถึงความเต็มใจที่จะให้ข้อมูลดังกล่าวด้วย

คีเวอร์ส (Keeverss, 1988) ได้แนะนำเทคนิคการสัมภาษณ์ ไว้ดังนี้

1. การแนะนำ ผู้สัมภาษณ์ควรแสดงตัวว่าเป็นตัวแทนจากที่ไหน จะทำการวิจัยเรื่องใด อธิบายวิธีการและเวลาที่ใช้ การแนะนำตัวเองจะมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความต้องการให้ผู้ตอบยอมรับหรือเห็นด้วยต่อการสัมภาษณ์และความรู้ของผู้สัมภาษณ์

2. การดำเนินการ ผู้สัมภาษณ์จะต้องถามตรงกับข้อความที่เขียนและถ้าผู้ตอบไม่เข้าใจให้ถามซ้ำโดยไม่มี การเปลี่ยนแปลงคำถาม การอธิบายจะนำมาใช้ต่อเมื่อมีการอนุญาตเป็นพิเศษ

3. การติดตามข้อมูลที่บกพร่อง คำตอบที่ได้รับอาจไม่ตรงกับวัตถุประสงค์หรือไม่เข้าใจ ผู้สัมภาษณ์จำเป็นต้องใช้เทคนิคกระตุ้น การถามแยก การชี้แจง เพื่อให้ผู้ตอบตอบด้วยความเต็มใจ เช่น "ท่านหมายความว่าอย่างไร ?" หรือ "ผมเข้าใจ" แต่ผู้สัมภาษณ์ ต้องหลีกเลี่ยงการแสดง ความพอใจในคำตอบ

4. การบันทึกคำตอบ ผู้สัมภาษณ์ต้องบันทึกด้วยถ้อยคำของผู้ตอบเองและคำอธิบายอย่างสมบูรณ์ของคำตอบ การบันทึกนี้ควรรวมถึงการถามแยกของผู้สัมภาษณ์ การสนทนาที่เกิดขึ้นระหว่างการสัมภาษณ์ การชี้แจงคำถามโดยผู้ตอบ การสังเกต คำอธิบายทั้งหมดที่เป็นแนวทาง ในการตอบคำถามการสัมภาษณ์

ขั้นตอนการสัมภาษณ์

ในการสัมภาษณ์ที่ได้รับข้อมูลอย่างครบถ้วนและน่าเชื่อถือได้นั้น ควรมีการปฏิบัติอย่างเป็นระบบซึ่งมีนักวิจัยหลายคน เสนอแนะขั้นตอนการสัมภาษณ์ตามประสบการณ์และความเชื่อของแต่ละคนสรุปได้ ดังนี้

บุญธรรม กิจปริตติวิสุทธิ (2532) ได้แบ่งขั้นตอนในการสัมภาษณ์ไว้ ดังนี้

1. ขั้นตอนเตรียมการสัมภาษณ์ เป็นขั้นตอนในการกำหนดวัตถุประสงค์ที่แน่นอน ได้แก่ การคัดเลือกผู้ตอบ การกำหนดตัวผู้ตอบ การเลือกประเภทการสัมภาษณ์ การเตรียมคำถาม การสร้างแบบสัมภาษณ์ รวมไปถึงการทดลองใช้แบบสัมภาษณ์ การศึกษาประวัติผู้ตอบ และการฝึกผู้สัมภาษณ์ ซึ่งต้องฝึกทุกครั้งที่มีการสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลตรงกับความต้องการของผู้วิจัย

2. ขั้นสัมภาษณ์ เป็นขั้นตอนที่ดำเนินการสัมภาษณ์ ได้แก่

2.1 ผู้สัมภาษณ์แนะนำตัวก่อนว่ามาจากไหน มาทำอะไร เพื่ออะไรและบอกจุดมุ่งหมายของการสัมภาษณ์ ให้ผู้ให้สัมภาษณ์ทราบแล้วจึงเริ่มทำการสัมภาษณ์

2.2 ควรพูดคุยซักถามไปตามคำถามที่กำหนดไว้ตามลำดับก่อน หลัง

2.3 ควรให้ผู้สัมภาษณ์พูดมาก ๆ

2.4 ต้องใช้ภาษาสุภาพ น่ารัก และไม่แสดงการข่มขู่ทั้งด้วย

น้ำเสียงและท่าทาง

2.5 ใช้ภาษาพูดคุยกันตามธรรมดา เข้าใจกันง่าย ๆ

2.6 บางคำถามอาจไม่ต้องถาม ใช้การสังเกตหรือคำตอบจากคำถามอื่นก็ได้

2.7 ถ้าต้องการใช้เวลาอันควรหาทางผ่อนคลายเครียดบ้าง เช่น คุยเรื่องอื่นที่ผู้ให้สัมภาษณ์สนใจบ้าง

2.8 ต้องพยายามทะล่อมคำตอบให้ตรงประเด็น

2.9 ขณะสัมภาษณ์ต้องแสดงความตั้งใจสนใจการพูดคุยและฟังคำตอบอยู่ตลอดเวลา ส่วนการบันทึกการสัมภาษณ์ ควรบันทึกทันทีตามแบบฟอร์มที่กำหนดบันทึกให้ครบทุกคำถาม

3. ขั้นบันทึกผลการสัมภาษณ์ ซึ่งผู้สัมภาษณ์อาจบันทึกตามที่ได้รับคำตอบหรือ

บันทึกตามแบบสัมภาษณ์

4. ขั้นตอนการสัมภาษณ์

ควรทบทวนตรวจสอบความครบถ้วนของคำถาม หรือปัญหาที่ต้องการทราบ ว่าถามครบถ้วนหรือยัง รวมทั้งการตรวจสอบความถูกต้องของคำตอบบางประการด้วยเพื่อยืนยันคำตอบนั้น ๆ แล้วจึงกล่าวขอบคุณและย้ำให้เห็นความสำคัญของผู้ที่สัมภาษณ์ว่าเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมมากน้อยเพียงใด

สุภางค์ จันทวานิช (2532) ได้กล่าวถึงขั้นตอนของการสัมภาษณ์ไว้ ตามลำดับ ดังนี้ ขั้นเตรียมการสัมภาษณ์ ขั้นเริ่มการสัมภาษณ์ ขั้นสัมภาษณ์ ขั้นจัดบันทึกข้อมูลและสิ้นสุดการสัมภาษณ์และขั้นการอบรมผู้สัมภาษณ์

Gorden (1980) ได้แบ่งขั้นตอนการสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยตามลำดับ ดังนี้ ขั้นเตรียมการซึ่งประกอบด้วย การกำหนดตัวแปร ศึกษาทฤษฎี เลือกรูปแบบการสัมภาษณ์ เลือกผู้ตอบ เตรียมคำถาม เลือกผู้สัมภาษณ์และทดลองหาคคุณภาพของแบบสัมภาษณ์ ขั้นดำเนินการซึ่งประกอบด้วย การนัดหมาย การดำเนินการสัมภาษณ์และขั้นวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งประกอบด้วย การแปลข้อมูล และประเมินผลการสัมภาษณ์

นอกจากนี้ การสัมภาษณ์ยังต้องพิจารณาผู้สัมภาษณ์ซึ่งต้องมีความรู้ความชำนาญเป็นพิเศษและต้องมีคุณลักษณะเฉพาะอย่างน้อย 6 ประการ (Moser and Kalton 1976) ดังนี้

1. ผู้สัมภาษณ์ต้องมีความซื่อสัตย์ มีความละเอียดใจที่จะบันทึกข้อความที่ไม่จริงไม่ตรงกับที่สัมภาษณ์ รวมทั้งไม่บันทึกข้อความหรือผลสัมภาษณ์เสียเอง โดยไม่ได้สัมภาษณ์
2. ผู้สัมภาษณ์ควรมีความสนใจใคร่รู้เรื่องที่สัมภาษณ์ และเห็นคุณค่าของประเด็นที่ไปสัมภาษณ์
3. ผู้สัมภาษณ์ต้องมีความสามารถ และฉับไว ที่จะบันทึกผลการสัมภาษณ์ได้อย่างถูกต้องและชัดเจน
4. ผู้สัมภาษณ์ต้องมีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมและเหตุการณ์ได้อย่างรวดเร็ว
5. บุคลิกภาพ ลักษณะท่าทีและอารมณ์ของผู้สัมภาษณ์ มีผลอย่างมากต่อการสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์ต้องไม่แสดงท่าทีก้าวร้าวหรืออารมณ์เฉยๆต่อผู้ให้สัมภาษณ์
6. ผู้สัมภาษณ์ควรมีสติปัญญาเฉียบไวและมีการศึกษาสูงพอสมควร ซึ่งจะทำได้

เข้าใจคำสั่งและตั้งคำถามอย่างรวดเร็ว รวมทั้งจับใจความของการโต้ตอบได้อย่างถูกต้องด้วย ถ้าผู้สัมภาษณ์ไม่เฉลียวฉลาดพอ หรือมีการศึกษาน้อยก็จะทำความเข้าใจเรื่องที่สัมภาษณ์ได้ยาก รวมทั้งปรับตัวกับสถานการณ์ได้ลำบากด้วย

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า ขั้นตอนการสัมภาษณ์ที่สำคัญประกอบด้วย ขั้นตอนการเตรียมการสัมภาษณ์ ขั้นตอนการดำเนินการสัมภาษณ์ และขั้นตอนการสรุปวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์

ความเที่ยงและความตรงของการสัมภาษณ์

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยด้วยวิธีใด ๆ ก็ตามมักกล่าวถึงวิธีการที่สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างมีความน่าเชื่อถือได้ ดังนั้น จึงมีผู้กล่าวถึงการพิจารณาความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ดังนี้

ความเที่ยงของการสัมภาษณ์ หมายถึง การที่ผู้สัมภาษณ์กับผู้เชี่ยวชาญในการสัมภาษณ์สามารถถามผู้ตอบคนเดียวกันได้คำตอบที่เหมือนกัน ในเวลาที่ต่างกัน

(Gorden, 1980)

ความตรงของการสัมภาษณ์ หมายถึง การที่ผู้สัมภาษณ์ได้คำตอบที่เป็นเรื่องเดียวกับคำถามมากที่สุดโดย Gorden (1980) ได้กล่าวต่อไปอีกว่า ความตรงของกระบวนการสัมภาษณ์ทางสังคมศาสตร์ สามารถทดสอบได้หลายประเภทดังนี้

1. ความตรงในการเลือกกลุ่มตัวอย่างประชากร (Selection Validity) หมายถึง กลุ่มตัวอย่างมีขนาดพอเหมาะที่จะเป็นตัวแทนของประชากรทั้งหมด ที่เราต้องการศึกษาหรือไม่
2. ความตรงตามสภาพ (Face Validity) หมายถึง ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นั้นเป็นตัวแทนของความจริงตามที่ต้องการหรือไม่
3. ความร่วมสมัย (Concurrent Validity) หมายถึง ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นั้น สามารถวัดได้สอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลอื่น ๆ หรือไม่
4. ความตรงเชิงทำนาย (Predictive Validity) หมายถึง ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นั้นสามารถทำนายพฤติกรรมในอนาคตได้หรือไม่

5. ความตรงเชิงทฤษฎี (Construct Validity) หมายถึง ข้อมูลที่ได้มีความสัมพันธ์ภายในเชิงตรรกของนิยามต่าง ๆ ในการวิจัย ซึ่งได้มีการพิสูจน์เชิงประจักษ์ไว้แล้วหรือไม่

6. ความตรงเชิงจำแนก (Convergent-discriminant Validity) หมายถึง ข้อมูลที่ได้นี้สามารถจำแนกตัวแปรที่ต้องการศึกษาออกจากตัวแปรอื่นที่เกี่ยวข้องหรือไม่ ในการพิจารณาความเที่ยงและความตรงของการสัมภาษณ์นั้น อาจทำได้โดยพิจารณาข้อมูลจากผู้สัมภาษณ์ฉบับที่ 1 และจากเครื่องบันทึกการสัมภาษณ์ ถ้าข้อมูลมีจำนวนมาก อาจตรวจสอบได้ โดยการสุ่มจากข้อมูลทั้งหมดมาเป็นบางตอน ถ้าข้อมูลมีจำนวนจำกัดอาจตรวจสอบข้อมูลได้ทั้งหมด โดยพิจารณาว่าเป็นข้อมูลที่เชื่อถือได้หรือไม่ ข้อมูลตรงกับวัตถุประสงค์หรือไม่ เป็นข้อมูลที่รับจากผู้ตอบโดยตรงหรือไม่และข้อมูลที่ได้เป็นตัวแทนของประชากรที่ศึกษาหรือไม่ เป็นต้น

การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์เป็นการพูดคุยซักถามกันระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ตอบ ข้อมูลที่ได้จึงมีลักษณะทั้งที่ตรงกับความต้องการของผู้สัมภาษณ์และไม่ตรง ซึ่งมีผู้เสนอแนะการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ไว้น้อยมาก เท่าที่ปรากฏมีดังนี้

กัลยาณี จิตต์การุญย์ (2529) กล่าวว่า ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ลงรหัสตามที่กำหนดไว้แล้วและที่ไม่ได้กำหนดไว้โดยการบันทึกตามคำพูด (Verbatim)

รุ่งนภา พุ่มพฤษ (2535) กล่าวว่า ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ตามแบบสัมภาษณ์ที่ใช้คำถามปลายเปิด มักจะวิเคราะห์โดยการลงรหัสแล้วแจกแจงนำเสนอในเชิงสถิติ ส่วนข้อมูลที่เป็นคำถามปลายเปิดมักจะใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ซึ่งจะนำเสนอผลได้ทั้งในเชิงสถิติและเชิงบรรยาย ซึ่งการเลือกใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์จะใช้วิธีการใดนั้นขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นสำคัญ

ข้อดีและข้อจำกัดของการสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลทางปฐมภูมิของการวิจัยที่นิยมใช้กันมานานวิธีหนึ่ง แต่มิได้หมายความว่า จะเป็นเทคนิคที่ดีที่สุด การสัมภาษณ์มีทั้งข้อดีและข้อจำกัด ซึ่งมีนักวิชาการกล่าวถึงข้อดีและข้อจำกัดของการสัมภาษณ์ไว้ดังนี้ (พวงรัตน์ มณีรัตน์, 2523; เอนก เพียรอนุกุล, 2524 ; ทวีป ศิริวิศรี, 2525; เสาวคนธ์ สุตสวัสดิ์, 2529 ; และบุญเรียง ขจรศิลป์, 2533)

ข้อดีของการสัมภาษณ์มีดังนี้

1. สามารถถามคำถามต่าง ๆ ได้ครบถ้วนตามต้องการ
  2. ผู้สัมภาษณ์สามารถตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ได้ทันทีหากมีข้อมูลที่ขัดแย้งกัน
  3. ถ้าผู้ถูกสัมภาษณ์ไม่เข้าใจคำถาม ผู้สัมภาษณ์มีโอกาสที่จะชี้แจงให้เข้าใจได้
  4. ผู้สัมภาษณ์สามารถแยกข้อเท็จจริงความคิดเห็นและอารมณ์ออกจากกันได้
  5. อาจจะได้ข้อมูลเพิ่มเติมจากการสังเกตสีหน้าท่าทางการพูดและสภาพแวดล้อม
  6. สามารถนำไปใช้กับผู้ตอบทุกประเภท และทุกระดับการศึกษา ผู้ตอบไม่จำเป็นต้องใช้ทักษะในการอ่านและเขียน
  7. เหมาะสำหรับการแสวงหาความจริงทางด้านพฤติกรรมมนุษย์ที่เกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ จิตใจ ความคิดเห็นและทัศนคติ
- สำหรับข้อจำกัดของวิธีการสัมภาษณ์ สรุปได้ดังนี้
1. สิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย แรงงานและเวลา ถ้าผู้ตอบอยู่ห่างไกลกัน
  2. ความเชื่อถือได้ของข้อมูลที่ ได้รับขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ของผู้สัมภาษณ์เป็นส่วนใหญ่
  3. คำตอบของผู้ถูกสัมภาษณ์อาจบิด เบือนทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพจิตใจและอารมณ์ของผู้ถูกสัมภาษณ์ที่อาจจะมีความกังวลหรือว่าวุ่น เป็นต้น
  4. การใช้ผู้สัมภาษณ์หลายคน การควบคุมให้การสัมภาษณ์ เป็นมาตรฐานเดียวกันย่อมทำได้ยาก

5. การตีความหมายของข้อมูลที่ได้ ต้องให้ผู้สัมภาษณ์เป็นผู้ตีความหมาย จึงได้ข้อมูลที่เป็นปรนัยและเชื่อถือได้
6. อาจได้ข้อมูลไม่ครบถ้วนหากสถานการณ์ในการสัมภาษณ์ไม่อำนวย เช่น เกิดความเครียด

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่แสดงให้เห็นเกี่ยวกับบทบาทของครอบครัวในการส่งเสริมคุณธรรมของนักเรียนมี ดังนี้

งานวิจัยในประเทศ

โมหัมมัด อับดุลกาเดร์และค้วน ชาวหนู (2525) ได้ศึกษา บทบาทของสถาบันครอบครัว การศึกษาและศาสนาต่อการปลูกฝังจริยธรรมแก่เยาวชนพบว่า เยาวชนที่ได้รับการอบรมสั่งสอนจากพระสงฆ์และ โຕีตะครู ซึ่งเขาได้รับการสั่งสอนอบรมเพียงปานกลาง สำหรับการสั่งสอนอบรมจริยธรรมแต่ละด้านนั้น เยาวชนได้รับการสั่งสอนอบรมจริยธรรมจากพ่อแม่เรื่องการประหยัดมากกว่าจริยธรรมด้านอื่น แต่ก็พอ ๆ กันกับการไม่เสพของมีนเมาและสิ่งเสพติดให้โทษ ส่วนครูได้สั่งสอนอบรมเขาเรื่องการไม่เสพของมีนเมาและสิ่งเสพติดให้โทษ ความซนหมั่นเพียร ความซื่อสัตย์สุจริต และความมีระเบียบวินัยพอ ๆ กัน แต่มากกว่าจริยธรรมด้านอื่น ๆ สำหรับพระสงฆ์และ โຕีตะครู ได้สั่งสอนอบรมเรื่องการไม่เสพของมีนเมาและสิ่งเสพติดให้โทษ การไม่เล่นการพนัน การไม่ล่วงละเมิดทางเพศ การเสียสละและความเมตตากรุณาพอ ๆ กัน แต่มากกว่าจริยธรรมด้านอื่นบางด้าน

เยาวชนคาดหวังจะให้พ่อแม่และครูได้สั่งสอนจริยธรรมให้มากกว่าที่เขาคาดหวังจะให้พระสงฆ์และ โຕีตะครูได้สั่งสอนอบรมที่เขาคาดหวังไว้เพียงปานกลาง สำหรับการสั่งสอนอบรมจริยธรรมแต่ละด้านนั้น จริยธรรมคาดหวังให้พ่อแม่ได้สั่งสอนอบรมเรื่องการประหยัดให้มากกว่าจริยธรรมด้านอื่น ๆ

เยาวชนคาดหวังจะให้พ่อแม่ พระสงฆ์ และ โຕีตะครูได้มีการอบรมสั่งสอนอบรมจริยธรรมให้มากกว่าการที่เขาได้รับการสั่งสอนอบรมอยู่จริงในปัจจุบัน แต่สำหรับครู

เขาคาดหวังจะให้มีการสั่งสอนอบรมให้พอ ๆ กันกับที่เขาได้รับการสั่งสอนอบรมอยู่แล้วในปัจจุบันนี้

ทางด้านอิทธิพลต่อการปฏิบัติจริยธรรมของเยาวชนนั้น เยาวชนได้รับอิทธิพลจากพ่อแม่ และครูมาก จากพระสงฆ์และ โต้ะครูเพียงปานกลาง ซึ่งหากเปรียบเทียบผลอิทธิพลจาก 3 ฝ่ายนี้แล้ว ปรากฏว่าในการปฏิบัติจริยธรรมเยาวชนได้รับอิทธิพลจากพ่อแม่มากที่สุด จากครูเป็นรอง ส่วนพระสงฆ์และ โต้ะครูน้อยกว่าเพื่อน ครั้นเปรียบเทียบผู้ที่มีอิทธิพลต่อการปฏิบัติจริยธรรมของเยาวชนแต่ละเพศ ศาสนา และถิ่นที่อยู่ พบว่าเยาวชนทุกเพศ ทุกศาสนา และถิ่นที่อยู่ได้รับอิทธิพลในการปฏิบัติจริยธรรมจากพ่อแม่ ครู พระสงฆ์และ โต้ะครูไม่แตกต่างกัน เว้นแต่เยาวชนไทยพุทธ ได้รับอิทธิพลจากพ่อแม่ของเขา มากกว่าที่เยาวชนไทยมุสลิมได้รับอิทธิพลจากพ่อแม่ของเขาเท่านั้น

พงษ์เทพ มั่นสดร (2526) ได้ศึกษาบทบาทของผู้ปกครองตามการรับรู้ของตนเอง ในการปลูกฝังค่านิยมอันพึงประสงค์ ให้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่หนึ่ง พบว่าผู้ปกครองที่มีอาชีพรับราชการ อาชีพรับจ้าง อาชีพค้าขาย อาชีพเกษตรกรรม และผู้ปกครองที่มีการศึกษาระดับสูง ระดับกลาง และระดับต่ำ มีบทบาทในการปลูกฝังค่านิยมด้านการมีวินัยในตนเองการมีศีลจจะ และการประหยัด อยู่ในเกณฑ์ปานกลาง

และจากการวิเคราะห์ เมื่อเปรียบเทียบบทบาทของผู้ปกครองที่มีอาชีพและระดับการศึกษาต่างกัน ในการปลูกฝังค่านิยมอันพึงประสงค์ ผลปรากฏว่า

1. ในด้านการมีวินัยในตนเอง ผู้ปกครองที่มีอาชีพรับราชการ มีบทบาทในการปลูกฝังค่านิยมด้านการมีวินัยในตนเองมากกว่าผู้ปกครองที่มีอาชีพอื่น ๆ และผู้ปกครองที่มีการศึกษาระดับสูง มีบทบาทในการปลูกฝังค่านิยมด้านการมีวินัยในตนเองมากกว่าผู้ปกครองที่มีการศึกษาระดับต่ำ

2. ในด้านการมีศีลจจะ ผู้ปกครองที่มีอาชีพรับราชการ มีบทบาทในการปลูกฝังค่านิยมด้านการมีศีลจจะ มากกว่าผู้ปกครองอาชีพอื่น ๆ และผู้ปกครองที่มีการศึกษาระดับสูง มีบทบาทในการปลูกฝังค่านิยมด้านการมีศีลจจะมากกว่าผู้ปกครองที่มีการศึกษาระดับอื่น ๆ

3. ในด้านการประหยัด ผู้ปกครองที่มีอาชีพรับราชการ มีบทบาทในการปลูกฝังค่านิยมด้านการประหยัดมากกว่าผู้ปกครองที่มีอาชีพรับจ้าง และอาชีพค้าขาย และผู้ปกครองทุกระดับการศึกษามีบทบาทในการปลูกฝังค่านิยมด้านการประหยัด ไม่แตกต่างกัน

นอกจากนี้ กัญญิดา พราหมณ์พิทักษ์ (2529) ได้ศึกษาบทบาทของโรงเรียนครอบครัวและมัชยิตีในการปลูกฝังจริยธรรมแก่นักเรียนโรงเรียนประถมศึกษา ในชุมชนมุสลิม : การศึกษาเฉพาะกรณี ตำบลลุมพินี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จากการศึกษาพบว่า

โรงเรียนลุมพินีชนูปถัมภ์ปลูกฝังจริยธรรมในลักษณะกระบวนการทางการศึกษาแบบเป็นทางการกล่าวคือ หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ได้บรรจุวิชา จริยศึกษา เป็นวิชาหนึ่งในกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย นอกจากนี้ในกลุ่มประสบการณ์อื่น ๆ ยังมีการจัดกิจกรรม และสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างคุณธรรมที่ต้องการปลูกฝัง อาทิ การติดป้ายนิเทศ หรือการอบรมบ่มนิสัยในทุกเวลาเช้าก่อนเคารพธงชาติ เป็นต้น สำหรับจริยธรรมที่ปลูกฝังทั้งสิ้น 19 คุณธรรม จากจริยธรรมที่ใช้เป็นเกณฑ์ 30 คุณธรรม พบว่าจริยธรรมที่ปลูกฝังมากที่สุด ได้แก่ ความรับผิดชอบ รองลงมาได้แก่ความมีระเบียบวินัยและการตรงต่อเวลา และความซื่อสัตย์สุจริต ตามลำดับ ส่วนกระบวนการที่ใช้ในการปลูกฝังมากที่สุดได้แก่ การติดป้ายนิเทศ รองลงมาได้แก่ การบอกแนะนำ และการฝึกพฤติกรรม ตามลำดับ

ครอบครัวของนักเรียนโรงเรียนประถมศึกษา จะปลูกฝังจริยธรรมโดยมีลักษณะเป็นกระบวนการทางการศึกษาแบบไม่เป็นทางการ ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับสภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและดุลยพินิจของบิดา มารดา ตลอดจนผู้ปกครองว่าสิ่งใดดีควรปฏิบัติ และสิ่งใดไม่ดีไม่ควรปฏิบัติ โดยปลูกฝังจริยธรรมทั้งสิ้น 15 คุณธรรม จากจริยธรรมที่ใช้เป็นเกณฑ์ 30 คุณธรรม จริยธรรมที่ปลูกฝังมากที่สุดได้แก่ การไม่พูดปด ไม่บิดเบือน ไม่อำพรางความจริง การไม่ยุ่งยงให้เกิดการแตกแยกและการไม่พูดคำหยาบ รองลงมาได้แก่ ความรับผิดชอบ การไม่โลภและ ไม่ขโมย ตามลำดับ ส่วนกระบวนการที่ใช้ในการปลูกฝังมากที่สุดได้แก่ การบอกแนะนำ รองลงมาได้แก่ การฝึกพฤติกรรม

4. ในด้านความคิดเห็นของนักเรียนโรงเรียนประถมศึกษาที่มีต่อบทบาทของโรงเรียนประถมศึกษาครอบครัวและมัชยิตีเกี่ยวกับการปลูกฝังจริยธรรมพบว่า ความคิดเห็นของนักเรียนประถมศึกษาต่อบทบาทของโรงเรียน ครอบครัวและมัชยิตี แต่ละสถาบันเกี่ยวกับการปลูกฝังจริยธรรมแต่ละคุณธรรมจะมีน้ำหนักความคิดเห็นแตกต่างกัน แต่ในภาพรวมนักเรียนเห็นว่า โรงเรียนลุมพินีชนูปถัมภ์มีบทบาทในการปลูกฝังจริยธรรมมากที่สุด เป็นอันดับ 1 ครอบครัวของนักเรียนโรงเรียนประถมศึกษาที่มีบทบาทในการปลูกฝังจริยธรรม

เป็นอันดับ 2 มัธยมศึกษาสู่ระยะมามีบทบาทในการปลูกฝังจริยธรรมเป็นอันดับ 3 และโรงเรียน
รัศมีอิสลามมีบทบาทในการปลูกฝังจริยธรรมเป็นอันดับสุดท้าย

อรุณศรี เหลืองไทยงาม (2533) ได้ศึกษาการส่งเสริมจริยศึกษาใน
โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนนทบุรี พบว่า

1. ด้านการกำหนดนโยบาย มีการส่งเสริมการปฏิบัติระดับมาก เรียง
ตามลำดับ ได้แก่ การให้ครูเวรประจำวันกล่าวอบรมความประพฤติก่อนเข้าเรียน การให้ครู
กวาดชั้นนักเรียนทั้งด้านความรู้ความประพฤติ และการให้ครูประพฤติเป็นแบบอย่างที่ดีแก่
นักเรียน ในด้านการปฏิบัติน้อย เรียงลำดับได้ ดังนี้ ให้ครูประจำชั้นไปเยี่ยมบ้านนักเรียน
ทุกคนในชั้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจนักเรียนมากขึ้น การให้ผู้บริหารโรงเรียนกล่าวอบรม
ความประพฤตินักเรียนในท้องประชุมประจำสัปดาห์ และการเชิญผู้นำท้องถิ่นที่ถือปฏิบัติ
คุณธรรมมาร่วมให้ข้อความคิด เป็นวิทยากรอบรมนักเรียน

2. ด้านการจัดสภาพแวดล้อม เรียงลำดับจากมากไปน้อย คือ การจัด
นิทรรศการแสดงความสำคัญในวันสำคัญทางพุทธศาสนา การจัดให้มีพระพุทธรูป ภาพพุทธ
ประวัติ ไว้ในห้องเรียนและการให้ครูประจำชั้นทุกชั้นสนับสนุนนักเรียนที่มีความประพฤติให้เป็น
หัวหน้า เป็นผู้นำในด้านการปฏิบัติน้อย เรียงตามลำดับได้ดังนี้คือ การจัดให้มีชุมนุมจริยศึกษา
ในโรงเรียน การจัดป้ายแสดงประวัติและผลงานผู้นำหรือผู้ปกครองในท้องถิ่นที่ถือปฏิบัติ
คุณธรรมดีเด่น

3. ด้านการนิเทศการเรียนการสอน มีการปฏิบัติมาก เรียงลำดับได้ดังนี้
คือ การเสนอแนะให้ครูอบรมความประพฤตินักเรียนพร้อมไปกับการสอน การเสนอแนะให้
ครูเอาใจใส่สังเกตนักเรียนทั้งการแต่งกาย คำพูด มารยาท ทุกครั้งที่เข้าสอน และเน้นให้
ครูยกย่องชมเชยนักเรียนทันทีที่เห็นว่ามีนักเรียนประพฤติดี ในด้านที่มีการปฏิบัติน้อย เรียง
ลำดับได้ดังนี้ คือ การแนะนำให้ครูนำนักเรียนที่มีความประพฤติดีในโรงเรียนเป็นวิทยากร
ประกอบการสอน แนะนำให้ครูนำบุคคลในท้องถิ่นที่มีความประพฤติดีเป็นตัวอย่างประกอบ
การสอน โดยการเสนอแนะให้ครูศึกษาภูมิหลังความประพฤติของนักเรียนทุกคนในชั้นเรียน

4. ด้านการจัดกิจกรรมนักเรียน ที่มีการปฏิบัติมากเรียงลำดับคือ การ
ส่งเสริมโครงการยกย่อง นักเรียนที่มีความประพฤติดี การเชิญผู้ปกครองเข้าร่วมกิจกรรม
งานวันแม่ เพื่อส่งเสริมการแสดงความรักของครอบครัว และการจัดประกวดคำขวัญ
บทกลอน เรียงความ ที่เกี่ยวกับวันสำคัญ เช่น วันวิสาขบูชา ด้านที่มีการปฏิบัติน้อย เรียง

ตามลำดับ ได้ตั้งนี้ การจัดให้มีงานบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน การนำนักเรียนไปทำพิธี แสดงตนเป็นพุทธมามะกะที่วัด และจัดประกวดเล่นนิทานธรรมชาดก

เมื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้บริหารและครู ที่มีต่อการส่งเสริมจริยศึกษา ในโรงเรียน 4 ด้าน ปรากฏว่า ด้านการกำหนดนโยบาย และด้านการนิเทศการเรียน การสอน มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .05 โดยที่ความคิดเห็นของผู้บริหารสูงกว่าความคิดเห็นของครู ส่วนทางด้านการจัดสภาพแวดล้อม และการจัดกิจกรรม นักเรียนไม่แตกต่างกัน

ปัญหาอุปสรรคในการส่งเสริมจริยศึกษา ของผู้บริหาร และครู มีอยู่ใน ระดับมากในด้านต่าง ๆ คือ ปัญหาด้านคะแนนพฤติกรรมของแต่ละรายวิชา ไม่ได้เป็นผลรวม ของการประเมินพฤติกรรมที่เหมาะสม ปัญหาด้านเนื้อหาวิชามีมาก ครูไม่สามารถจะใช้วิธี สอนอื่นที่เหมาะสมแก่การปลูกฝังคุณลักษณะทางจริยศึกษาให้แก่นักเรียนได้ ปัญหาการเรียน การสอนมุ่งผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการมากเกินไปทำให้ละเลยเรื่องการปลูกฝังคุณลักษณะอื่น ส่วน ด้านที่มีปัญหาน้อย คือ ปัญหาที่นักเรียนปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ได้ไม่ทั่วถึง ปัญหาที่นักเรียนส่วน ใหญ่ไม่ได้ร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมตามขั้นตอนต่าง ๆ และปัญหาครูเอาใจใส่ดูแลพฤติกรรม นักเรียนน้อยเกินไป

ศิริ ชำนิเกษตร (2536) ได้ศึกษาบทบาทที่คาดหวังและบทบาทที่เป็นจริง ของศึกษานิเทศก์ในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ตามทัศนะของนายอำเภอ ศึกษานิเทศก์อำเภอ และหัวหน้าการประถมศึกษาอำเภอ ในเขตการศึกษา 6 พบว่าทัศนะ ของนายอำเภอ ศึกษานิเทศก์อำเภอ และหัวหน้าการประถมศึกษาอำเภอ มีค่าเฉลี่ยในบทบาท ที่คาดหวัง โดยรวมทุกด้านอยู่ในระดับมาก และค่าเฉลี่ยในบทบาทที่เป็นจริง โดยรวมทุกด้านอยู่ ในระดับปานกลาง

การวิเคราะห์เปรียบเทียบทัศนะของนายอำเภอ ศึกษานิเทศก์อำเภอ และ หัวหน้าการประถมศึกษาอำเภอที่มีต่อบทบาทที่คาดหวัง และบทบาทที่เป็นจริงของศึกษานิเทศก์ อำเภอในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม โดยรวมทุกด้าน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทาง สถิติที่ระดับ .05 และเมื่อเทียบเป็นรายคู่พบว่า บทบาทที่คาดหวัง นายอำเภอ ศึกษานิเทศก์ อำเภอ และหัวหน้าการประถมศึกษาอำเภอ มีทัศนะแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ .05 แต่ศึกษานิเทศก์อำเภอและหัวหน้าการประถมศึกษาอำเภอ มีทัศนะไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

อรพินท์ นาคประดิษฐ์ (2518) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและคุณธรรมแห่งพลเมืองดี พบว่า

1. นักเรียนที่ผู้ปกครองมีรายได้ต่างกัน มีคุณธรรมแห่งพลเมืองดีแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01
2. นักเรียนที่ผู้ปกครองมีอาชีพต่างกันมีรายได้ต่ำกว่า 1,500/เดือน มีคุณธรรมแห่งการเป็นพลเมืองดีไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
3. นักเรียนโรงเรียนรัฐบาลกับนักเรียนโรงเรียนราษฎร์มีคุณธรรมแห่งพลเมืองดี แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01
4. นักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกับนักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำมีคุณธรรมแห่งพลเมืองดีแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05
5. นักเรียนในกลุ่มตัวอย่าง มีคุณธรรมแห่งพลเมืองดีในระดับใกล้เคียงกัน ในด้านการรู้จักกาลเทศะความรับผิดชอบและความซื่อสัตย์ คุณธรรมด้านความอดทนมีค่าเฉลี่ยต่ำสุด

สุนัดน์ มนัสไพบลีย์ (2522) ได้ศึกษา คุณธรรมของนักศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ ระดับ 4 ในเขตการศึกษา 1 โดย ศึกษาการรับรู้ต่อมาตรฐานคุณธรรมของสังคม และพฤติกรรมจริงทางคุณธรรมด้าน ความซื่อสัตย์ ความขยันหมั่นเพียร ความรู้สึกรับผิดชอบ ความรู้จักกาลเทศะและมารยาท ความเอื้อเฟื้อ และความมีระเบียบวินัย ของนักศึกษาผู้ใหญ่ที่จำแนกตาม เพศ อายุ อาชีพ และถิ่นที่อยู่ พบว่า ในด้านการรับรู้ต่อมาตรฐานคุณธรรมของสังคม นักศึกษาผู้ใหญ่รับรู้ว่าคุณธรรมและมารยาทที่มีมาตรฐานสูงกว่า และ ความเกี่ยวข้องกับการรับรู้ ส่วนในด้านพฤติกรรมจริงคุณธรรมนั้น นักศึกษาผู้ใหญ่มีคุณธรรมด้านความรู้จักกาลเทศะและมารยาทสูงกว่า และมีคุณธรรมความเอื้อเฟื้อและความซื่อสัตย์น้อยกว่าคุณธรรมอื่น โดยที่คุณธรรมรวมทุกด้านนั้นหญิงมีอยู่สูงกว่าชาย กลุ่มอายุ 21 ปีขึ้นไปมีคุณธรรมสูงกว่าอายุระหว่าง 15-20 ปี กลุ่มที่ไม่มีอาชีพมีคุณธรรมสูงกว่ากลุ่มที่มีอาชีพ และกลุ่มที่อยู่ในเขตเทศบาลมีคุณธรรมสูงกว่ากลุ่มที่อยู่นอกเขตเทศบาล นักศึกษาผู้ใหญ่จำแนกตามกลุ่มต่าง ๆ ส่วนใหญ่ มีพฤติกรรมจริงทางคุณธรรมสัมพันธ์กับการรับรู้ต่อมาตรฐานคุณธรรมของสังคม

แก้วตา คณะวรรณและนืออน กลิ่นรัตน์ (2525) ได้ศึกษา คุณธรรมของเด็กไทยในชนบทที่มีสภาพพัฒนาแตกต่างกัน พบว่าเด็กในหมู่บ้านที่มีระดับการพัฒนาแตกต่างกัน

มีคุณธรรมและแรงจูงใจ ใฝ่สัมฤทธิ์ต่างกัน เด็กหญิงและเด็กผู้ชายมีคุณธรรมและแรงจูงใจ ใฝ่สัมฤทธิ์ ไม่แตกต่างกัน เด็กในหมู่บ้านพัฒนาแล้วแสดงความความสัมพันธ์ของแรงจูงใจ ใฝ่สัมฤทธิ์ กับคุณธรรม ไปใน

งานวิจัยต่างประเทศ

เชเวียคอฟ และฟริทซ์ (Shevlakov and Fritz 1955) ได้ศึกษาพบว่าวินัย ควรปลูกฝังวินัยในตนเองมากกว่าวินัยที่ยึดถือการปฏิบัติตามคำสั่ง และต้องมีจุดมุ่งหมาย และบนรากฐานแห่งความรัก ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ออสซูเบล (Ausbabel 1965) ที่ศึกษาว่าวินัยในตนเองที่มีรากฐานมาจากการควบคุมภายในและภายนอกคนเป็นสิ่งที่ต้องการ ให้เกิดตัวบุคคลและยังพบอีกว่าการบังคับและการลงโทษช่วยปลูกฝังวินัยในตนเองได้เล็กน้อย เท่านั้น

เซียร์ส และคณะ (Sears and Others 1957) ซึ่งงานวิจัยของเขาค้นพบ สันนิษฐานทฤษฎีการเลียนแบบ (Identification) บิดามารดาให้ความรักและยอมรับบุตร ของตนโดยใช้วิธีการฝึกวินัยแบบให้ความรัก (Love-oriented techniques discipline) มากกว่าวิธีฝึกวินัยแบบมุ่งวัตถุหรือร่างกาย (Material Physical Techniques) จะ สามารถสร้างเด็กให้มีความรู้สึกรับผิดชอบ (Conscience) ได้มากกว่าและเด็กหญิงมีพัฒนา การควบคุมจากภายในและรับเอาบทบาทของตนได้เร็วกว่าชาย

เนอร์แมน เชลดัม เอช. (BERMAN, SHELDON H. 1993) ได้ศึกษาการ พัฒนาการเกี่ยวกับความรับผิดชอบเชิงสังคม โดยการสังเคราะห์ผลการวิจัยในสาขาต่าง ๆ พบว่า ความสนใจในสภาพแวดล้อมที่เน้นให้เด็กได้เข้าร่วมการตัดสินใจกิจกรรมสังคมและการ ให้เหตุผลเกี่ยวกับระเบียบวินัย การเป็นแบบอย่างและพฤติกรรมเชิงคุณธรรม โดยพ่อ แม่ ผู้ใหญ่และเพื่อน พัฒนาการของทักษะ การมองภาพพจน์ แนวทางยุติข้อขัดแย้งและการ เผชิญกับความไม่ยุติธรรม เป็นกระบวนการที่ช่วยส่งเสริมความรับผิดชอบเชิงสังคม